

Інститут вищої освіти НАПН України
Відділ політики та врядування у вищій освіті

**Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду
щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах
євроінтеграції: аналітичні матеріали
(Частина II)**

Препринт

Київ – 2019

УДК 378(038, 1-87)

ISBN 978-617-7486-28-1

DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-28-1-2019>

Автори: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 14/3 від 27 грудня 2019 р.)*

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с.

Препринт «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II)» підготовлено за результатами виконання другого етапу наукового дослідження за темою «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» колективом вчених відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України. На цьому дослідницькому етапі визначено практичні підходи до впровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. У роботі осмислено вітчизняний та зарубіжний досвід, розглянуто приклади, здійснено системну класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах європейської інтеграції та світової глобалізації. Узагальнено критерії і показники щодо створення механізмів оцінювання якості вищої освіти. Обґрунтовано засади ефективної політики і стратегії розбудови системи забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти і трансформації управління вищою освітою в контексті формування лідерської культури конкурентоспроможної якості вищої освіти в Україні.

Видання буде корисним для викладачів, дослідників, керівників і здобувачів вищої освіти, а також інших осіб, які цікавляться модернізацією цієї освітньої ланки.

© Інститут вищої освіти НАПН України, 2019

© О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель,
О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима, 2019

Зміст

Передмова (В. Луговий, Ж. Таланова)	4
Розділ 1. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації (В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова)	7
Розділ 2. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти: вітчизняний досвід (Ж. Таланова)	76
Розділ 3. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти: європейський досвід (М. Дебич)	95
Розділ 4. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти (О. Слюсаренко)	107
Розділ 5. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект (О. Воробйова)	116
Розділ 6. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на формування та оцінювання якості вищої освіти: досвід Великої Британії (О. Оржель)	127
Розділ 7. Вплив громадських організацій на політику якості вищої освіти: аналіз провідного зарубіжного та вітчизняного досвіду (К. Трима)	141

Передмова

У цій частині II Аналітичних матеріалів авторським колективом проаналізовано й узагальнено накопичений світовою, європейською та вітчизняною спільнотою досвід створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти. Дослідницька увага була насамперед сфокусована на провідних центрах розвитку вищої освіти глобального, регіонального та національного масштабів. Крім того, застосовано системний підхід до комплексного розгляду об'єкту і предмету дослідження. Зокрема, вихідною дослідницькою позицією слугувало те, що виникнення і використання певних механізмів не є випадковим, а радше закономірним, пов'язаним із сутнісними властивостями і характеристиками феномену вищої освіти, її місії, складників, а також складної категорії якості і особливо контексту їх існування і розвитку. Складнокомпонентність і неоднорідність вищої освіти та її якості зумовили необхідність урахувати особливості об'єкту, предмету і мети оцінювання. Наприклад, для чого – для забезпечення чи для вдосконалення якості вищої освіти потрібне оцінювання, та зважувати на цільову орієнтацію самої вищої освіти – для підтримання складного функціонування людини, суспільства, економіки чи для їх інноваційного розвитку. Отже, цілі детермінують організацію механізмів оцінювання та їх затребуваність. Залежно від того, якої орієнтації і якості вищу освіту прагнуть мати суспільства, країни, громадяни, формуються і підтримуються ті чи інші механізми. Така методологія дала змогу не просто фіксувати і колекціонувати кращі світові практики, а обґрунтовано передбачати, продуктивно шукати і знаходити, ефективно інтерпретувати прогнозовані механізми оцінювання якості вищої освіти.

Хоча загальний компонентний склад та організаційна структура механізму оцінювання якості доволі типові, їх специфічні варіації визначають певну модифікацію механізму, а, головне, його спроможність доцільно і достовірно оцінювати конкретну якість. У контексті широкого теоретичного і практичного дискурсу з визначення термінів «механізм», «оцінювання», «якість», «вища освіта» автори використовували попередні теоретико-методологічні напрацювання щодо осмислення цих понять. Це дало підстави і змогу розпізнавати образи різноманітних механізмів оцінювання якості вищої освіти, якими послуговується прогресивне людство, і зрештою класифікувати їх. Відтак, з'явилася можливість системно, за великим рахунком, а не фрагментарно і аспектно, визначити стан і проблеми впровадження таких механізмів в Україні в контексті світової глобалізації, європейської інтеграції і, що важливо, національної самоідентифікації.

Значущу для цілей цього дослідження інтерпретацію механізму оцінювання якості вищої освіти можна унаочнити так:

«механізм (спосіб, метод, процедура) оцінювання (визначення якості та значення) якості (сутності і справності, визначеності і відповідності, достатності і досконалості) вищої освіти (сфери інтегрованого перетину освіти і досліджень).

З такого визначення неважко помітити, що «оцінювання якості» за змістом дещо тавтологічне (як правило, якість і оцінюють). Це подібне до тавтологічності «інноваційного розвитку» (немає розвитку без інновації). Однак в обох випадках ця тавтологічність наголошує на головному фокусі, у першому випадку, на якості.

Крім того, оцінювання (як визначення якості та значення) відбувається у порівнянні («усе пізнається у порівнянні» або *англ.* «*cognition comes through comparison*»). Це актуалізує проблему критеріїв, індикаторів (показників) оцінювання, а також одиниць та шкал вимірювання величин (характеристик) об'єкту. Відтак згаданий вище поняттєво-термінологічний арсенал дослідження доповнено такими важливими термінами-поняттями:

- *критерій* – мірило істини, якісні та кількісні ознаки, підстава для оцінювання;
- *індикатор / показник* – фактична якісна або кількісна характеристика об'єкту оцінювання, свідчення, доказ;
- *величина* – властивість, характеристика, що спільна у якісному відношенні, але індивідуальна у кількісному, те, що можна виміряти і обчислити, представити у числовому (кількісному, порядковому, частотному) вигляді;
- *вимірювання* – визначення величини (властивості, характеристики), порівнюючи її з одиницею виміру;
- *шкала* – градуйований діапазон значень, що утворює стандартну систему для вимірювання та оцінювання чогось.
- *оцінка* – висновок про якість, значення, результат оцінювання.

Використання цього методологічного інструментарію дало змогу системно підійти до розгляду розмаїтої світової, європейської, вітчизняної практики оцінювання якості вищої освіти та застосованих для цього механізмів оцінювання.

Це забезпечило не тільки результативний вияв різноманітних механізмів, а й, з огляду на місійну реалізацію вищої освіти і цільове призначення механізмів оцінювання її якості, *оцінити якість і значення кожного з цих механізмів та здійснити їх сутнісну класифікацію*.

Усього з'ясовано і класифіковано шість механізмів оцінювання якості вищої освіти, які по-різному поширені і застосовуються у світовій, регіональній і національній практиці. На крайніх полюсах спектру механізмів – *акредитація* і *рейтинг*, які найбільш популярні повсюдно у світі, особливо у розвинутих його частинах. Однак загальносвітової акредитаційної системи, на відміну від міжнародних рейтингів, не створено і її поява у планетарному масштабі не прогнозується.

Також важливо, що механізми оцінювання якості вищої освіти закономірно поділяються на два класи: *нижчі* (орієнтовані на первинне забезпечення достатньої якості) і *вищі* (служать подальшому з'ясуванню та розвитку досконалої якості). До першого класу віднесено, крім акредитації, також масове асоціювання (масова асоціація) і класифікацію. До другого – рамку, елітне асоціювання (елітну асоціацію), рейтинг. Рейтинг – вершинний механізм оцінювання якості вищої освіти. На підставі валідного рейтингу можна провести будь-яке інше оцінювання якості, включаючи акредитацію. Більше того, доцільно рекомендувати використовувати результати рейтингування для акредитації інституцій і програм. До того ж, якщо практикується, зокрема в Європі, акредитація акредитаційних систем (акредитаційних агенцій, наприклад, національних), то аналогічно доцільним є рейтингування рейтингів (приміром за мірою об'єктивності). Крім того, з'ясовано тенденцію мінімізації (з прив'язкою до складу і структури місії вищої освіти / закладів вищої освіти) критеріїв та індикаторів (показників) оцінювання у міру підвищення оцінювальної спроможності механізму. Наприклад, Шанхайський рейтинг у загальній версії послуговується чотирма критеріями і шістьма індикаторами, а в галузевій версії – 4-5 індикаторами залежно від предметної області ранжирування.

На прикладі світового лідера – Гарвардського університету можна проілюструвати ефективність задекларованих і систематизованих у дослідженні механізмів оцінювання якості. Університет інституційно *акредитований* Комісією з вищої освіти Нової Англії (*англ.* New England Commission of Higher Education, NECHE). Для порівняння, у США акредитованими є близько 2,7 тис. 4-річних ЗВО, що присуджують ступені. Гарвардський університет представлений у *масовій асоціації* – Американській раді освіти, критеріям членства в якій задовольняють понад 1,7 тис. ЗВО, інших організацій. За більш потужним механізмом оцінювання якості – Класифікацією Карнегі Гарвардський університет *класифіковано* серед 131 (4,8 % від 2,7 тис. згаданих ЗВО США) докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю. За критеріями оцінювання *Асоціації американських університетів* – заклад з-поміж 63 (2,3 %) ще більш потужних ЗВО. Даних про застосування до Гарвардського університету *рамкового* механізму оцінювання у процесі дослідження не виявлено. Нарешті, усі «крапки над і» розставляє найпотужніший механізм оцінювання – Шанхайський рейтинг. За загальною версією цього рейтингу Гарвард – серед 22 (0,8 %) ЗВО США, що на 1-30 рейтингових позиціях, а також у стійкій упродовж 2004-2019 рр., стабільній за складом групі з 8 (0,3 %) найкращих американських закладів. Насамкінець, цей рейтинг засвідчує, що за всі роки його існування Гарвардський університет незмінно перший у світі з великим відривом від інших ЗВО, а крім того, за галузевою версією рейтингу, як ніхто інший, обіймає перші позиції у 15 з 54 предметних областей ранжирування. Отже, лише лідерський Шанхайський рейтинг виявився спроможним гідно оцінити абсолютну якісну перевагу Гарварда.

Водночас дослідження показало, що в Україні механізми оцінювання вищого класу (рамковий, елітна асоціація, рейтинговий) ані де-юре, ані де-факто не реалізуються. Натомість пропонуються необґрунтовані механізми оцінювання, на кшталт, формульного розподілу видатків державного бюджету між ЗВО на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності, які мало спільного мають із з'ясуванням і мотивацією якісної вищої освіти. Наприклад, застосування відповідного формульного механізму до показників діяльності Гарвардського університету виявило, що діяльність цього взірцевого закладу незадовільна.

Стосовно розгляду якості вищої освіти у співвідношенні «Світ – Європа – Україна» у контексті євроінтеграції, то дослідження показало таке. З документів останнього Болонського саміту в Парижі 2018 р. й інших опрацьованих джерел випливає, що в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) зміщена увага з впливового рейтингу на менш впливову акредитацію. Це, очевидно, недостатньо для забезпечення заявленої *конкурентоспроможності та привабливості* ЄПВО в глобалізованому і конкурентному світі. Адже, хоч механізм акредитації здатний підвищити *порівнянність, сумісність та узгодженість* вищої освіти в Європі,

він апіорі не спроможний сприяти розвитку конкурентних переваг. Розроблення і пілотне впровадження європейського рейтингу U-Multirank на даний час не повною мірою відповідає очікуванням.

В Аналітичних матеріалах, частині II, також докладно досліджено комплекс інших актуальних аспектів практики створення і використання механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Насамперед – це міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. Ґрунтовно розглянуто інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти. Проаналізовано співвідношення і баланс міжнародних та національних університетських рейтингів як механізму оцінювання якості вищої освіти. Дослідницькій рефлексії піддано управлінський аспект трансформації систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації. З'ясовано значення соціальної відповідальності університетів як фактору впливу на оцінювання якості вищої освіти. Досліджено впливовість громадських організацій щодо політики забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Загалом ці Аналітичні матеріали слугують надійною теоретичною і емпіричною основою для методичних рекомендацій щодо створення і розвитку системи доцільних і ефективних механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. Крім того, вони будуть корисні для широкого кола освітян і науковців, які зацікавлені у забезпеченні та вдосконаленні якості вищої освіти в Україні.

Наукові редактори
В. Луговий, Ж. Таланова

**Розділ 1. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти
в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації**

*Володимир Луговий,
доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
перший віце-президент, Національна академія педагогічних наук України,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-1650-066X>*

*Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>*

*Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID 0000-0003-4007-2677
<https://orcid.org/00000-0003-4007-2677>*

Анотація

У розділі узагальнено результати здійсненого авторами у 2019 р. моніторингу і аналізу кращого світового, європейського та вітчизняного досвіду створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти відповідно до її місії. На прикладі північноамериканського (зокрема США), східноазійського (насамперед Китаю, Кореї та Японії), європейського (включно з Італією, Німеччиною, Сполученим Королівством і Францією) регіонів, Організації економічного співробітництва та розвитку (у складі 36 країн) та Європейського Союзу (28 країн) показано, що на відміну від України в успішних країнах реалізується системна політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості. З'ясовано, що до цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою таких механізмів входять акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми. Здійснено класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти, які поділено на два класи – нижчі та вищі. Аргументовано, що в Україні відсутні механізми вищого класу (рамкові, елітно-асоціаційні та рейтингові), а формування механізмів нижчого класу (акредитаційні, масово-асоціаційні, класифікаційні) не завершено. Виявлено закономірність мінімізації критеріїв і показників найбільш ефективних механізмів оцінювання, а також, що в основі їхньої критеріально-індикаторної бази – рівень новизни, складності і масштабності діяльності. Через істотне відставання від прогресивних країн у створенні збалансованої системи механізмів оцінювання якості вітчизняна вища освіта є неконкурентоспроможною і дезорієнтованою щодо виходу з кризи, а громадяни і суспільство – необізнаними із фактичним станом цієї сфери, її закладами-лідерами і закладами-аутсайдерами. Методи «спроб і помилок», що не спираються на якісне оцінювання, на кшталт, запровадження формули розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти, не забезпечують інституції від подальшої стагнації і депресії. Запропоновано невідкладні заходи із застосування в Україні ключових механізмів оцінювання якості вищої освіти, що впливають з проведеного дослідження.

Ключові слова: вища освіта; механізми оцінювання якості; акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми; класифікація механізмів; критерії, показники і джерела оцінювання; місійна мінімізація критеріїв і показників; новизна, складність і масштабність діяльності.

Актуальність. Світова глобалізація та європейська інтеграція створили нові можливості для розвитку вищої освіти завдяки міжнародному співробітництву та комунікації. Водночас в умовах прискореного суспільного прогресу дослідницько-інноваційного типу посилилась конкуренція за лідерство між окремими закладами, національними та регіональними просторами вищої освіти. Зокрема, в контексті нових викликів у 1999 р. в Європі розпочато Болонський процес з формування конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Створення ЄПВО, заходи та інструменти Болонського процесу викликають інтерес в інших частинах світу, насамперед у конкуруючих північноамериканському та східноазійському аналогічних просторах. Це призвело до оновлення та впровадження національних, регіональних і глобальних механізмів оцінювання якості вищої освіти, серед яких провідними визнано акредитацію та рейтингування.¹

У зв'язку з цим останні публікації авторів, зокрема 2019 р., розкривають сутнісні можливості, переваги та недоліки цих та інших механізмів. Доведено, що рейтинг є більш прогресивним та ефективним механізмом моніторингу конкурентоспроможної якості вищої освіти, ніж акредитація, особливо в контексті розвитку та для ключових агентів цього розвитку, якими місією, за родовим призначенням є університети.²

Україна, яка має понад 25 років досвіду акредитації та за відсутності національного рейтингу закладів вищої освіти (ЗВО), не змогла вивести національну вищу освіту на конкурентний рівень. Приклад України підтверджує, що акредитація як певний пороговий механізм виявилася в принципі нездатною стримати хаотичне розширення мережі ЗВО, на кшталт відкриття 73 університетів, академій, інститутів за один 1994 р. в умовах майже 9-відсоткового річного зменшення ВВП країни. Цілком природно, що Україна за загальними та предметними версіями Academic Ranking of World Universities (ARWU, або Шанхайський рейтинг) залишається білою плямою на європейському континенті разом з кількома країнами, випадає з процесу побудови системи вищої освіти світового класу³. Водночас згідно з іншими, менш об'єктивними міжнародними університетськими рейтингами The Times Higher Education (Times, або рейтинг Таймс) та QS World University

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ I. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. URL: <http://www.oecd.org/education/ceri/44101074.pdf>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60–77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study. 2015. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU%282015%29563377_EN.pdf.

² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Луговий В., Слюсаренко В., Таланова Ж. Від акредитації до рейтинга (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; 8th International Conference on World-Class Universities (WCU-8). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60–77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Rankings (QS, або рейтинг К'ю Ес), позиції групи українських університетів загалом погіршилися⁴. Тому аналіз причин та механізмів подолання тривалого застою вітчизняної вищої освіти в контексті світового і європейського розвитку набуває актуальності, теоретичної і практичної значущості.

У розділі використовуються як авторські дослідження із всебічного розгляду проблеми, так й інші публікації, включаючи документи і матеріали ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку, ЄС, США, рейтингів ARWU, Times та QS, Болонського процесу. Також залучені дані, що оприлюднені у 2019 р. Державною службою статистики України, Інформаційною системою «Конкурс» тощо.

З документів останнього Болонського саміту в Парижі 2018 р.⁵ випливає, що ЄПВО зміщує увагу з впливового рейтингу на менш впливову акредитацію, що, очевидно, недостатньо для забезпечення заявленої конкурентоспроможності та привабливості ЄПВО в глобалізованому та конкурентному світі⁶. Хоча механізм акредитації здатний підвищити порівнянність, сумісність та узгодженість вищої освіти в Європі, він сутнісно не спроможний сприяти розвитку конкурентних переваг. Як зазначається у статті В. Кременя, що цитує дослідження Х. Шмідта, наприкінці 2017 р. «європейські компанії контролювали лише 3 % ринку за останніми нововведеннями, а американські – 64 %, азійські – 31 %»⁷. Очевидно, що за цю ситуацію значною мірою відповідальні європейські університети (а також способи їх оцінювання). Зрештою, вони мають значно більшу частку фінансування досліджень і розробок, ніж ЗВО Північної Америки та особливо Східної Азії⁸.

Прогнозуючи роль і розвиток вищої освіти в умовах глобалізації, ОЕСР у доповіді «Вища освіта до 2030 року» у 2009 р. узагальнила особливості та тенденції, які підтверджуються тепер, десять років потому. До них віднесено: «Співпраця та конкуренція інтенсифікуються одночасно»⁹ і «Зосередження уваги на забезпеченні якості посиляться у відповідь на зростаючу важливість приватної та транскордонної вищої освіти, інституційного ранжирування та прагнення до відповідальності»¹⁰. Разом з тим для розуміння меж акредитації важливим є наступне твердження: «Водночас можна спостерігати виникнення транскордонної акредитації та загальне зміцнення транскордонного співробітництва: засновано кілька регіональних мереж агенцій забезпечення якості та зростає інтерес до встановлення загальних регіональних критеріїв і методологій, особливо в Європі. Однак поява загальної системи забезпечення якості в глобальному масштабі не передбачається найближчим часом»¹¹.

У Європейському Союзі «Стратегія Європи-2020» та інші ініціативи ЄС закликають до досконалості в європейських закладах вищої освіти з метою покращення їхньої ефективності, міжнародної привабливості та конкурентоспроможності». У зв'язку з цим Дослідження показників університетської якості «вивчають окремо два різних підходи, забезпечення якості та рейтинги», щоб надати «Рекомендації та варіанти політики для парламенту»¹².

На відміну від акредитації, університетські рейтинги визнаються механізмом не тільки забезпечення, але й покращення якості вищої освіти з широкими національними та глобальними можливостями. На цьому

⁴ THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵ Переклад документів Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти: 24-25 травня 2018 р., Париж. URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>.

⁶ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

⁷ Кремень В. Система підтримки інноваційної діяльності: організаційне перезавантаження? Україна не повинна втратити можливість для активізації інноваційного вектора розвитку. *Дзеркало тижня*. 2019. 14 верес.

⁸ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en.

⁹ Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. P. 13. URL: <http://www.oecd.org/education/cei/44101074.pdf>.

¹⁰ Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. P. 15. URL: <http://www.oecd.org/education/cei/44101074.pdf>.

¹¹ Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. P. 15. URL: <http://www.oecd.org/education/cei/44101074.pdf>.

¹² University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study. 2015. P. 1. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU%282015%29563377_EN.pdf.

акцентується сайтом IREG Observatory of Academic Ranking and Excellence¹³: «Національні та міжнародні академічні рейтинги відіграють все більшу роль як барометр якості закладів вищої освіти»¹⁴. На конференції IREG у Болоньї, Італія, 8-10 травня 2019 р. «Рейтинг: виклик вищій освіті?»¹⁵, на відміну від тематичної спрямованості попередніх конференцій, досягнуто більш глибокого розуміння рейтингів та їх основної ролі для університетів: «Зростання рейтингу університетів не було нейтральним щодо функціонування вищої освіти як у національному, так і в глобальному масштабах. Деякі уряди вкладають мільярди доларів в «ініціативи щодо досконалості», аби підняти міжнародні позиції своїх університетів; самі університети, зважаючи на рейтинги, проводять політику, сподіваючись на підвищення конкурентоспроможності та міжнародної видимості. Рейтингування стало більш досконалим та статистично надійним. Здається, багато закладів зрозуміли, що є чому навчитися з нього, навіть якщо вони не схвалюють методологію чи не люблять результати»¹⁶.

Баланс ролей університетів світового класу в посиленні глобальної інтеграції та зміцненні пріоритетів націй і просуванні їхніх ініціатив щодо досконалості при оптимізації національних систем вищої освіти обговорено на Міжнародній конференції «Університети світового класу: глобалізація та національні моделі» 15-17 жовтня 2019. Цей захід організовано Центром університетів світового класу при Шанхайському університеті Цзяо Тонг за підтримки ShanghaiRanking Consultancy, відповідального за реалізацію ARWU¹⁷. Така китайська увага до рейтингів університетів дала змогу збільшити кількість китайських університетів світового класу за Шанхайським рейтингом у чотири рази за останні 15 років та посісти друге місце після США у 2019 р.¹⁸.

Крім того, в розвинутих країнах, зокрема у США для коледжів, та в Сполученому Королівстві для університетів, запроваджуються і вдосконалюються квазірейтинги (групові рейтинги) – рамки оцінювання діяльності ЗВО. Якщо в США такі рамки стосуються оцінювання коледжів у цілому, то в Сполученому Королівстві – за ключовими напрямками університетської діяльності. У Сполученому Королівстві у 2014 р. модернізована рамкове оцінювання досліджень на основі Рамки дослідницької досконалості (англ. REF), у 2017 р. опубліковані результати оцінювання закладів на підставі Рамки досконалості викладання (англ. TEF)¹⁹, у 2019 р. проведено консультації із впровадження Рамки обміну знаннями (англ. KEF)²⁰.

У разі оцінювання закладів-лідерів позитивно зарекомендував себе механізм оцінювання конкурентоспроможної якості вищої освіти шляхом ретельного відбору за певними критеріями та на підставі кваліфікованого голосування і наступного персоналізованого запрошення індивідуальних членів до елітних університетських асоціацій. Такою є Асоціація американських університетів (AAU), яка заснована у 1900 р. і у складі якої тепер 65 закладів (63 американських і 2 канадських), три з яких до асоціації прийнято у 2019 р.²¹

У системі механізмів оцінювання якості вищої освіти – статусна (місійна) класифікація закладів. Важливу роль відіграє Класифікація Карнегі, яка запропонована на початку 70-х років минулого століття і за якою класифікують американські університети і коледжі. Ця класифікація вдосконалюється, періодично переглядається, останніми часом – у 2015 і 2018 рр.²²

Фактично провідні заклади для оцінки своїх переваг послуговуються комплексом механізмів оцінювання якості вищої освіти. Наприклад, Гарвардський університет²³ інституційно акредитований Комісією з вищої освіти Нової Англії (англ. New England Commission of Higher Education, NECHE), за Шанхайським

¹³ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

¹⁴ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

¹⁵ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

¹⁶ Rankings: A Challenge to Higher Education? URL: <http://ireg-observatory.org/en/ireg-2019/>.

¹⁷ 8th International Conference on World-Class Universities (WCU-8). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html>.

¹⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁰ Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/>.

²¹ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities.

²² Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

²³ Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

рейтингом оцінений як найбільш досконалий у світі (1-ше місце), за Класифікацією Карнегі віднесений до топової групи – університетів з дуже високою інтенсивністю досліджень (131 заклад), входить до елітної Асоціації американських університетів (65 закладів) з моменту її заснування.

Щодо України, то, на думку Світового банку у 2019 р., існують «вагомні підстави вважати, що система освіти потребує змін або ризикує відстати», і «системи, які освічують наступне покоління, повинні постійно розвиватися та адаптуватися до швидко змінюваного світу»²⁴. Українська «система вищої освіти є експансивною, має велику кількість спеціалізованих ЗВО, які порівняно невеликі за розміром та масштабом. Це призвело до того, що система стала надмірною та неефективною, особливо стосовно зменшення студентської популяції. Незважаючи на витрату відносно великої частки державних ресурсів, кошти розподіляються потроху між багатьма закладами та персоналом». «Спроможність управління у ЗВО для внутрішнього забезпечення якості та інституційного самовдосконалення у багатьох випадках обмежена»²⁵. У Звіті наголошується на необхідності «забезпечити незалежну оцінку прогресу ЗВО»²⁶. «Україна може запровадити додаткові механізми для стимулювання консолідації або об'єднання програм вищої освіти та / або закладів»²⁷. Крім того, «оцінка також необхідна для підтримання відповідальності суб'єктів за покращення надання послуг і досягнення результатів»²⁸. «Наразі існує також дуже обмежена публічна інформація, яка дає змогу молодим людям порівнювати програми, галузі навчання, рейтинги університетів». «Просуваючись вперед, Україні необхідно надати пріоритет [...] вдосконаленню систем збору даних та моніторингу ефективності вищої освіти»²⁹. «Це може включати введення університетських рейтингів»³⁰.

Загалом у своїй головній доповіді 2019 р. «Зміна природи праці» Світовий банк покладає на вищу освіту, підкреслюючи її провідну роль, особливі сподівання щодо розвитку таких актуальних компетентностей, як здатність до «розв'язання комплексних проблем, критичного мислення та досконалої комунікації»³¹.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України (2019 р.), яка відповідає рекомендаціям Світового банку, стосовно вищої освіти визначено: «Ціль 1.4. Випускники закладів вищої освіти є конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці». Програма також зазначає: «Публічні кошти отримують ті провайдери вищої освіти, які мають кращі результати освітньої та наукової діяльності та створюють кращі життєві перспективи для майбутніх випускників». «При цьому усі ректори матимуть в контрактах ключові показники ефективності та оцінюватимуться за результатами їх досягнення»³². Тобто програма актуалізує проблему розвитку вищої освіти та визначення найкращих ЗВО України, а відтак наявності механізмів оцінювання освітньої якості.

З огляду згаданої та іншої тематичної літератури зрозуміло, що в сучасних умовах суттєво зростає роль та практична значимість механізмів оцінювання якості вищої освіти, особливо рейтингування університетів³³, для соціального та економічного розвитку як у глобальному, так і в національному масштабах. Також очевидно, що Україна страждає від недостатньо розвиненої культури оцінювання, забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти. Це детермінує, зокрема, необхідність невідкладного розроблення та впровадження національного рейтингу ЗВО в Україні як ключового механізму їх оцінювання та умови

²⁴ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 4. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁵ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 14. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁶ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 15. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁷ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 18. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/df/Overview.pdf>.

²⁸ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 22. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 23. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³⁰ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 25. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³¹ The Changing Nature of Work. World Development Report. P. 77. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/2019-WDR-Report.pdf>.

³² Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-ІХ. Голос України. 2019. 12 жовт. № 196. С. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20>.

³³ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. Педагогічна газета. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

підвищення якості вищої освіти в контексті світової глобалізації та європейської інтеграції. Бракує Україні й інших механізмів оцінювання освітньої якості.

Мета розділу. Узагальнити результати проведеного авторами у 2019 р. моніторингу і аналізу кращого світового, європейського та вітчизняного досвіду створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти відповідно до її місії. На прикладі північноамериканського (зокрема США), східноазійського (насамперед Китаю, Кореї та Японії), європейського (включно з Італією, Німеччиною, Сполученим Королівством і Францією) регіонів, Організації економічного співробітництва та розвитку (у складі 36 країн) та Європейського Союзу (28 країн) показати, як в успішних країнах реалізується політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості. З'ясувати складники цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою механізмів, здійснити їх класифікацію. Визначити стан формування збалансованої системи механізмів оцінювання якості вищої освіти в Україні порівняно з прогресивними країнами і його наслідки для конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти. Спеціально розглянути рейтингові й інші розрізнені спроби оцінювання досягнень і динаміки ЗВО в Україні. Обґрунтувати невідкладні заходи із застосування в Україні основних, визнаних світовою спільнотою механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Методологія дослідження. У дослідженні застосовано, підтверджено та розвинуто методологічне положення про те, що місія визначає місце і роль вищої освіти / ЗВО у суспільстві та економіці, зумовлює критеріальну основу для їх оцінювання та детермінує відповідні механізми оцінювання освітньої якості. Для цілей дослідження використано великі бази надійних даних ЮНЕСКО, ОЕСР, міжнародних рейтингів, Держстату України, Інформаційної системи «Конкурс» й ін. Це дослідження є частиною комплексного метадослідження розвитку університетського потенціалу, яке послідовно проводилось авторами протягом останнього десятиліття³⁴.

Систематизація механізмів оцінювання якості вищої освіти

Затяжна стагнація національної вищої освіти, її якості, що діагностовано в авторських публікаціях у попередні роки, підтверджено в огляді Світового банку та в провідних міжнародних рейтингах у 2019 р.³⁵ До того ж, в умовах прогресу університетської освіти в багатьох країнах, що розвиваються, Україна за конкурентоспроможністю національної вищої освіти все більше відсувається на узбіччя світового поступу.

У зв'язку з цим Світовий банк пропонує розглянути діяльність української системи вищої освіти в «трьох аспектах: *результативність*, включаючи якість і актуальність; *справедливість* та інклюзія; *ефективність* використання ресурсів»³⁶ і звернути увагу на те, що «мало систематизованої інформації про якість результатів

³⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. 1 (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина І)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

³⁵ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

³⁶ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 5. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

навчання у вищій освіті»³⁷ «та для громадського усвідомлення, що освітня система вже не задовольняє потреби студентів, сімей і роботодавців»³⁸. Також стверджується, що до сьогодні «немає чіткого або узгодженого бачення розвитку сектору вищої освіти або окремих університетів. Це фундаментальна проблема: вища освіта в Україні не може слугувати потребам людей та економіки без чітких цілей і стратегії їх досягнення». Тому, що «окремі ЗВО використовують свою автономію скоріше для досягнення власних цілей, а не працюють над досягненням більш широкої мети для системи та нації»³⁹. Отже, урахувавши рекомендації Світового банку, зокрема «Пріоритети дій у рамках української освітньої реформи», короткостроковий порядок денний повинен включати завдання: «Розробити критерії для університетських рейтингів»⁴⁰, щоб «скеровувати систему на довгострокову конкурентоспроможність, інновації, зростання продуктивності та стійкість»⁴¹.

Якраз для виконання рекомендацій Світового банку необхідний національний рейтинг ЗВО загальної (інституційної), галузевої, а в українському контексті і регіональної версій⁴². Зрештою, суто об'єктивний Шанхайський рейтинг взагалі не оцінює вітчизняні заклади⁴³. На третину суб'єктивний «Таймс» фіксує лише Національний університет «Львівська політехніка» у групі 800-1000, інші п'ять закладів перебувають за межами перших 1000, що гірше, ніж у 2016 та 2017 рр., а Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» взагалі випав із цього рейтингу. Наполовину суб'єктивний «К'ю Ес» ранжирує в межах групи 491-800 шість українських закладів, чотири з яких погіршили свої досягнення порівняно з 2015 р.⁴⁴ (див. табл. 1). Що стосується Ranking Web of Universities (Webometrics, рейтинг Вебометрикс)⁴⁵, то позиції вітчизняних інституцій, порівняно з рейтингами Таймс і К'ю Ес, ще гірші (усі заклади знаходяться в діапазоні 1,1-28,9 тис. місць). Водночас є неприйнятним, що перебуваючи у кінці 30-тисячного ряду рейтингу Вебометрикс, чимало українських ЗВО благополучно отримують вітчизняну акредитацію. Зокрема серед них Центральноукраїнський національний технічний університет, який на 27120-му місці цього рейтингу. При цьому в Кіровоградській області, де знаходиться цей університет і в якій загалом лише близько 8,5 тис., функціонує вісім ЗВО⁴⁶.

³⁷ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 6. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³⁸ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 8. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³⁹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 13. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

⁴⁰ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 26. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

⁴¹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 12. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁴² Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁴³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁴⁴ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; THE World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

⁴⁵ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

⁴⁶ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Таблиця 1

Ранги національних ЗВО за рейтингами Таймс та К'ю Ес 2012-2019 рр.

№	ЗВО	Ранги за роками (загальна кількість місць у рейтингу)								
		3	4	5	6	7	8	8	10	11
I. Таймс										
		2012 (402)	2013 (400)	2014 (400)	2015 (401)	2016 (800)	2017 (981)	2018 (1103)	2019 (1258)	2020 (1396)
<i>Класичні університети</i>										
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка					601-800	>800	801-1000	1001+	1001+
2	Львівський національний університет імені Івана Франка							1001+	1001+	1001+
3	Сумський державний університет									1001+
4	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна					601-800	>800	1001+	1001+	1001+
<i>Технічні університети</i>										
1	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»						>800	1001+	-	-
2	Національний університет «Львівська політехніка»						>800	1001+	1001+	801-1000
3	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»									1001+
II. «К'ю Ес»										
		2012	2013	2014	2015	2016 (891)	2017 (916)	2018 (959)	2019 (1000)	2020 (1002)
<i>Класичні університети</i>										
1	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна				481-490	491-500	382	401-410	481	491
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	501-550		441-450	421-430	421-430	431-440	411-420	531-540	541-550
3	Сумський державний університет				651-700	701+	701+	801-1000	751-800	701-750
4	Донецький національний університет імені Василя Стуса						701+	801-1000	-	-
<i>Технічні університети</i>										
1	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»			701+	701+	701+	701+	701-750	701-750	651-700
2	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	601+		601-650	551-600	601-650	551-600	501-550	601-650	701-750
3	Національний університет «Львівська політехніка»								751-800	751-800

Джерело: Складено авторами на підставі даних рейтингів Шанхайський, Таймс і К'ю Ес.

З огляду на критерій Дж. Салмі, який у 2009 р. класифікував заклади на перших 500 позиціях Шанхайського рейтингу (а також у топ-200 закладів рейтингу Таймс) як університети світового класу⁴⁷, в Україні

⁴⁷ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

відсутні університети такого класу⁴⁸. Немає в країні і закладів субсвітового класу⁴⁹ (так званих кандидатів до світового класу⁵⁰), які тепер на позиціях 501-1000 цього рейтингу⁵¹.

У той же час, виходячи з табл. 1, можна вважати, що найкращими національними закладами в Україні зараз є чотири класичні університети (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Сумський державний університет) та три технічні університети (Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). Донецький національний університет імені Василя Стуса втратив лідируючі позиції. Склад цих університетів передбачає типову модель організації провідних університетів в Україні на національному та субнаціональному рівнях – це спарений розвиток класичних і технічних університетів у процесі укрупнення закладів. Саме в закладах цих типів (до 1937 р.) у Харкові, Одесі та Сімферополі навчалися та працювали п'ять вітчизняних нобелівських лауреатів⁵².

Однак усі ці заклади не задовольняють критеріям Шанхайського рейтингу і, до того ж, їх практично неможливо проранжувати між собою без наявності визнаного і валідного національного рейтингу. Крім того, такий рейтинг незамінний для ідентифікації закладів, які, хоча і пройшли акредитацію, все ж складають групу аутсайдерів, що не здатні працювати на прогрес і перспективу, живлять ризики у вищій освіті. Адже стосовно решти з 282 ЗВО України та численних відокремлених структурних підрозділів⁵³, то про їх досягнення і потенціал взагалі мало що можна об'єктивно сказати. Чимало вітчизняних акредитованих закладів за сучасними мірками лише умовно вважаються закладами саме вищої освіти⁵⁴.

У свою чергу, ранжируючи провідні міжнародні рейтинги університетів у порядку пріоритетності: 1) Шанхайський, 2) Таймс і 3) К'ю Ес, як це обґрунтовано в роботах⁵⁵ та визначено урядовим розпорядженням⁵⁶, важливо, перш за все, докладно зупинитися на опосередкованому відображенні українських позицій у дзеркалі найбільш об'єктивного Шанхайського рейтингу загальної та галузевої версій. Адже, згадані рейтинги дуже по-різному оцінюють ЗВО і з огляду на об'єктивність, як видно з рис. 1, рейтингові оцінювання дуже нееквівалентні.

⁴⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁴⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁵² Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 283.

⁵³ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

⁵⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵⁶ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

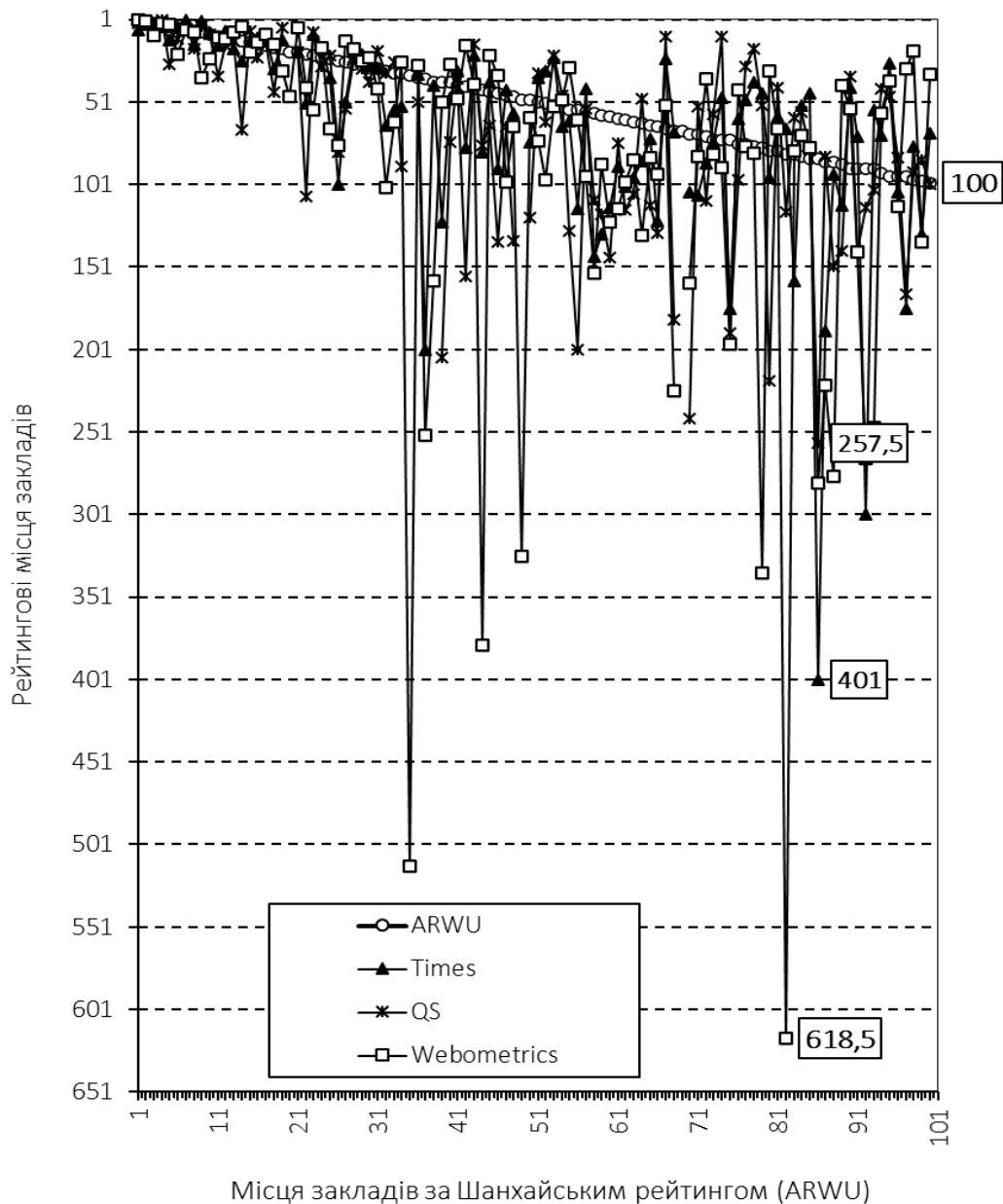

Рис. 1. Рангові позиції за різними рейтингами для ЗВО, що на 1-100 місцях Шанхайського рейтингу 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі даних рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес, Вебометрикс⁵⁷.

На рис. 1 показано, що перші 100 закладів за Шанхайським рейтингом за рейтингом Таймс займають місця у межах 1-401, за рейтингом К'ю Ес – 1-257, а за рейтингом Вебометрикс – 1-618.

Мірою еквівалентності / нееквівалентності найбільш поширених міжнародних рейтингів може бути міжрейтингова кореляція рангових місць і рейтингових балів ЗВО (див. табл. 2).

⁵⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

Таблиця 2

Міжрейтингова кореляція результатів рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес і Вебометрикс¹ для ЗВО на перших 30 і 100 місцях Шанхайського рейтингу 2019 р.

№	Коефіцієнт кореляції Пірсона для рейтингів				
	Рейтингу	Шанхайський	Таймс	К'ю Ес	Вебометрикс
1	2	3	4	5	6
I. Кореляція рейтингових рангів у вибірці					
<i>I.1. N = 29, K_{cr} = 0,37, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,78	0,66	0,63
2	Таймс			0,87	0,36
3	К'ю Ес				0,30
<i>I.2. N = 94, K_{cr} = 0,20, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,72	0,60	0,67
2	Таймс			0,85	0,68
3	К'ю Ес				0,52
II. Кореляція рейтингових рангів у вибірці з урахуванням рангу у відповідному рейтингу					
<i>II.1. N = 29, K_{cr} = 0,37, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,60	0,51	0,55
2	Таймс			0,81	0,61
3	К'ю Ес				0,35
<i>II.2. N = 94, K_{cr} = 0,20, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,58	0,52	0,48
2	Таймс			0,71	0,47
3	К'ю Ес				0,39

Примітка: ¹ За даними останніх оприлюднених рейтингів. N – кількість спільних для всіх рейтингів ЗВО у вибірці, K_{cr} – критичне значення коефіцієнта кореляції⁵⁸, p – рівень значущості.

Джерело: Розраховано авторами на підставі даних рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес, Вебометрикс.

З табл. 2 видно, що між рейтингами немає жодної дуже сильної кореляції (коли значення коефіцієнта кореляції перевищує 0,90), натомість вісім – слабких (значення коефіцієнта менше 0,60), дві – на межі із слабкою (значення дорівнює 0,60), три – невірогідні (значення менше критичного). Із системи з чотирьох розглянутих світових рейтингів за ступенем кореляції між ними випадає Вебометрикс. З його 12 кореляційних ситуацій, у трьох – кореляція відсутня, у п'яти – слабка, у чотирьох – сильна. У Шанхайського рейтингу усі 12 кореляцій вірогідні, п'ять – сильних, дві – на межі із слабкою, п'ять – слабких. У Таймс – крім однієї, усі інші кореляції вірогідні, вісім – сильних, одна – на межі із слабкою, дві – слабкі. У К'ю Ес у двох ситуаціях кореляція відсутня, у чотирьох – слабка, у шести – сильна.

Шанхайський рейтинг (повністю об'єктивний) краще корелює з рейтингом Таймс (коефіцієнти кореляції в межах 0,58-0,78) порівняно з К'ю Ес (коефіцієнти кореляції від 0,51 до 0,66). Це можна пояснити меншою суб'єктивністю Таймс (суб'єктивний на третину), порівняно з К'ю Ес (суб'єктивний на половину). Як обидва частково суб'єктивні Таймс і К'ю Ес істотно корелюють між собою (варіація коефіцієнта кореляції від 0,71 до 0,87)

В усіх випадках, крім одного, міжрейтингова кореляція краща в разі простого співставлення рангових позицій у межах групи без урахування фактичного рангу у відповідному рейтингу. У другому разі враховується не лише рангова послідовність закладів, а й величина різниці реальних місць у тому чи іншому рейтингу. Наприклад, у разі вибірки із 100 перших закладів за рейтингом Шанхайський береться до уваги, що 37-й за цим рейтингом найкращий французький заклад, Університет Париж-Південь (Париж 11), за рейтингом Таймс посідає лише 206, а за К'ю Ес – 253 місце. Або порівнюваний 82-й Лейденський університет Нідерландів у Вебометриксу на 618 місці. Чи 85-й Ізраїльський інститут технології – Техніон у Таймс на 401, у К'ю Ес на 257, у

⁵⁸ Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

Вебометриксу на 282 місцях. Крім того, з-поміж 100 перших ЗВО за Шанхайським рейтингом шість закладів не представлені в усіх інших рейтингах. Зокрема, Таймс і К'ю Ес не ранжирують 20-й Університет Каліфорнії, Сан-Франциско, та 35-й Рокфеллерський університет за Шанхайським рейтингом⁵⁹. Тому вибірки ранжированих закладів становлять 29 (що на 1-30 місцях Шанхайського рейтингу) та лише 94 (що на 1-100 місцях Шанхайського рейтингу) ЗВО (див. табл. 2)

Загалом дані табл. 2 свідчать, що присутність (хоча й нееквівалентна) українських ЗВО в рейтингах Таймс і К'ю Ес (див. табл. 1) та Вебометрикс (який моніторить близько 30 тис. ЗВО) не означає наявності вітчизняних закладів у найбільш авторитетному Шанхайському рейтингу, що й спостерігається на практиці.

На рис. 2 – розподіл університетських досягнень за найбільш об'єктивним Шанхайським рейтингом.

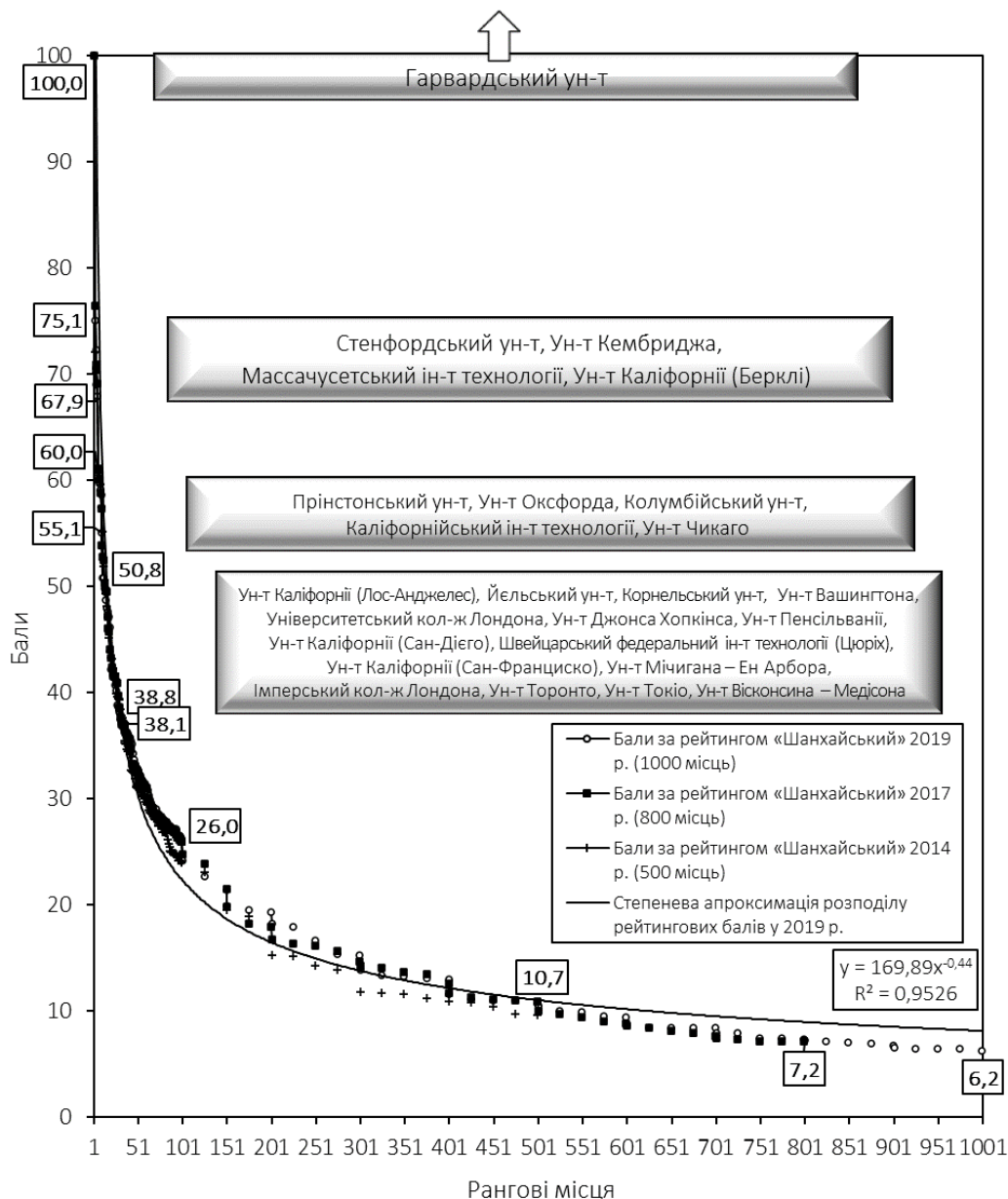

Рис. 2. Розподіл університетських балів за рейтинговими місцями Шанхайського рейтингу загальної версії. Україна не входить до рейтингу

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

⁵⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

З рис. 2 видно високу роздільну здатність Шанхайського рейтингу для топ-закладів та відповідну групову стратифікацію закладів екстра класу (на 1-30 позиціях). Ця здатність чітко ідентифікувати головних лідерів світового розвитку робить рейтинг, особливо із упровадженням Шанхайського рейтингу за академічними предметами, базовим при розгляді ключових агентів глобального прогресу – університетів світового класу. За даними Шанхайського рейтингу, в Україні немає університетів ні світового, ні субсвітового класу. За таких обставин важко очікувати, що Університет Кембриджу (який посідає 3-тю сходинку в рейтингу і причетний до підготовки, стажування або роботи близько 90 нобелівських лауреатів) і Київський національний університет імені Тараса Шевченка (відсутній в рейтингу як загальної, так і галузевої версії, та взагалі не мав справу з лауреатами Нобелівської премії)⁶⁰ можуть паритетно і плідно для обох співпрацювати.

З табл. 3 зрозуміло, що Україна за конкурентоспроможністю вищої освіти поступається багатьом країнам, не лише провідним з них, наприклад, США та Сполученому Королівству.

Таблиця 3

Країни, представлені у загальній версії Шанхайського рейтингу 2019 р.

№	Групи країн	Рангові місця, Кількість (перелік) країн		
		1-500	501-1000	1-1000
1	2	3	4	5
1	Усі країни	44 ¹	17	61 ²
2	Європа	24	8	32
3	Сусідні країни	3 (Польща, Росія, Туреччина)	4 (Болгарія, Румунія, Словаччина, Угорщина)	7
4	Малі країни (населення менше 4,0 млн)	2 (Естонія, Ісландія)	5 (Кіпр, Литва, Люксембург, Словенія, Уругвай)	7

Примітка: ¹ 47 з виокремленням Гонконгу, Макао і Тайваню.

² 64 з виокремленням Гонконгу, Макао і Тайваню.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

Таблиця 4 демонструє тотальне системне відставання української університетської освіти в усіх 54 предметних областях Шанхайського рейтингу.

Таблиця 4

Досягнення ЗВО в Україні, сусідніх країнах¹ і малих² європейських країнах та Хорватії³ за академічними предметами Шанхайського рейтингу 2017, 2018 та 2019 рр.⁶¹

N	Роки (кількість предметів у предметній групі, загальна кількість місць за групами предметів)	Україна	Кількість ЗВО, що класифіковані за предметними групами у 2017, 2018 та 2019 рр.																			
			Сусідні країни ¹										Малі ² європейські країни і Хорватія ³									
			Білорусь	Болгарія	Грузія	Польща	Росія	Румунія	Словаччина	Туреччина	Угорщина	Усього	Естонія	Ісландія	Кіпр	Литва	Люксембург	Мальта	Словенія	Хорватія	Усього	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
I. Природничі науки																						
1	2017 (6, 2300)	1	1	1	2	15	16	8	3	26	5	78	3	2	1	2			6	3	17	
2	2018 (8, 3200)		1	1	2	19	23	9	2	30	10	97	7	2	1	3			8	4	25	
3	2019 (8, 3397)		1	1	1	29	24	9	4	26	10	105	8	5	1	3			9	4	30	
4	2019/2017 (1,3; 1,5)											1,3									1,8	

⁶⁰ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

⁶¹ Lugovyi, V., Slysarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
II. Інженерія																						
1	2017 (22, 5700)						18	15	3	1	24	5	66	2	1	4	1	3		10	2	23
2	2018 (22, 6694)						49	29	14	1	53	6	152	4	1	2	2	2		13	8	32
3	2019 (22, 6900)						36	31	5	1	39	4	116	1	1	1	1	4		13	6	27
4	2019/2017 (1,0; 1,2)												1,8									1,2
III. Науки про життя																						
1	2017 (4, 1700)						10	1			2	3	16	5	1		1			4	4	15
2	2018 (4, 1800)						13	2		1	6	3	25	5	2		2	2		4	4	19
3	2019 (4, 1800)						13	1	1	2	5	3	25	6	2		1	2		3	4	18
4	2019/2017 (1,0; 1,1)												1,6									1,2
IV. Медичні науки																						
1	2017 (6, 2000)						9	1	1		6	4	21	3	2					4	3	12
2	2018 (6, 2400)			1			12	1	1		23	5	43	2	3	1	1			4	4	15
3	2019 (6, 2500)						11	1	4		19	8	43	3	3	1	1		1	5	3	17
4	2019/2017 (1,0; 1,3)												2,0									1,4
V. Соціальні науки																						
1	2017 (14, 2700)						3	1		9	2	15			1	1	2		3		7	
2	2018 (14, 4400)						6	7	4		24	6	47	5	1	3	2	4		10	2	27
3	2019 (14, 4594)						6	7	4		23	6	46	5	3	4	2	5	1	12	3	35
4	2019/2017 (1,0; 1,7)												3,1									5,0
Усі предмети рейтингу																						
1	2017 (52, 14400)	1	1	1	2	52	36	13	4	67	19	196	13	6	6	5	5		27	12	74	
2	2018 (54, 18494)		1	2	2	99	62	28	4	136	30	364	23	9	7	10	8		39	22	118	
3	2019 (54, 19191)		1	1	1	95	64	23	7	112	31	335	23	14	7	8	11	2	42	20	127	
4	2019/2017 (1,04; 1,3)											1,7										1,7

Примітка: ¹ За виключенням Молдови. ² Населення менше 3,0 млн. ³ Населення 4,2 млн.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

Таблиця 5 показує динаміку розширення охоплення ЗВО за галузевою версією Шанхайського рейтингу.

Таблиця 5

Порівняння предметних рейтингів ЗВО за Шанхайським рейтингом 2017, 2018 та 2019 рр.

N	Параметр рейтингування	Роки			
		2017	2018	2019	2019/2017, рази
1	2	3	4	5	6
1	Методологія, що включає 5 показників	Без змін			
2	Кількість визначених нагород (предметів)	27 (19)	27 (22)	26 (23)	0,96 (1,21)
3	Кількість найкращих журналів (предметів)	94 (33)	123 (41)	134 (45)	1,43 (1,36)
4	Кількість конференцій (предметів)	-	14 (1 ¹)	17 (1 ¹)	
5	Кількість предметів	52	54	54	1,04
6	Кількість обстежених закладів	> 4 тис.	> 4 тис.	> 4 тис.	1,00
7	Загальна кількість місць за предметами	14,4 тис.	> 18,4 тис.	19,2 тис.	1,33
8	Кількість країн у рейтингу	80	83	86	1,08
9	Кількість установ у рейтингу	> 1,4 тис.	> 1,6 тис.	> 1,7 тис.	1,21
10	Кількість місць у США (1-ше місце)	3857	4661	4808	1,25
11	Кількість місць у Китаю (2-ге місце)	1652	2171	2451	1,48
12	Кількість місць у Сполученого Королівства (3-тє місце)	1168	1487	1554	1,33
13	Гарвардський університет (кількість 1-х місць за предметами)	15	17	14	0,93
14	Массачусетський інститут технології (кількість 1-х місць за предметами)	5	5	5	1,00

Примітка: ¹ 17 найкращих наукових конференцій з комп'ютерних наук та інженерії.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

З табл. 6 неважко бачити, що Україна знаходиться в групі країн, що поступаються за конкурентоспроможністю вищої освіти.

Таблиця 6

Розподіл¹ європейських країн (50) за присутністю в Шанхайському рейтингу 2019 р.

N	Параметр	Group of countries presented in the ranking	Group of countries absent in the ranking
1	2	3	4
1	Назви (перелік) країн у групі	Росія, Німеччина, Туреччина, Франція, Сполучене Королівство, Італія, Іспанія, Польща, Румунія, Нідерланди, Бельгія, Греція, Чехія, Португалія, Швеція, Угорщина, Білорусь, Австрія, Швейцарія, Болгарія, Сербія, Данія, Фінляндія, Словаччина, Норвегія, Ірландія, Хорватія, Грузія, Литва, Словенія, Естонія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Ісландія	Україна, Казахстан, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Молдова, Албанія, Північна Македонія, Латвія, Чорногорія, Андорра, Ліхтенштейн, Монако, Сан-Марино, Ватикан
2	Кількість (відсоток, %) країн групи	35 (70 %)	15 (30 %)

Примітка: ¹ Країни в групах перераховані в порядку зменшення кількості населення (від найбільшої Росії, 144,0 млн, до найменшої – Ватикану, 1 тис. населення).

Джерело: Складено авторами на підстав даних Шанхайського рейтингу.

Таблиця 7 свідчить, що ресурсний потенціал України переважає потенціал ряду країн, які мають представників університетів у Шанхайському рейтингу.

Таблиця 7

Порівняння України із сусідніми і малими¹ країнами зі ЗВО у Шанхайському рейтингу 2019 р. та з меншим, ніж в Україні, ВВП

№	Країни	ВВП, \$ США, ПКС ²	Відношення ВВП України та інших країн, рази ²	Кількість ЗВО в рейтингу	
				1-500 місця	1-1000 місця
1	2	3	4	5	6
1	Україна	335,4		-	-
Сусідні країни					
2	Угорщина	261,9	1,3	-	5
3	Словаччина	164,0	2,0	-	1
Малі¹ країни					
4	Кіпр	27,8	12,1	-	1
5	Естонія	38,8	8,6	1	1
6	Ісландія	15,9	21,1	1	1
7	Литва	83,5	4,0	-	1
8	Люксембург	56,5	5,9	-	1
9	Словенія	64,9	5,2		2
10	Уругвай	71,0	4,7	-	1

Примітка: ¹ З населенням, меншим 4 млн. ² ПКС – паритет купівельної спроможності.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу і Програми розвитку ООН⁶².

⁶² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Крім того, стратегії розвитку вищої освіти прогресивних країн передбачають забезпечення університетів-представників у списку перших 100 закладів Шанхайського рейтингу⁶³. У 2019 р., як і в попередньому році, такі заклади мали 18 країн, з них 11 (61 %) з меншим населенням, ніж в Україні. У групі топ-30 останніми роками представлено шість країн: США, Сполучене Королівство, Швейцарія, Канада, Японія та Данія⁶⁴.

Відсутність в Україні університетів світового / субсвітового класу зумовлена передовсім сильною подрібненістю і розпорошеністю мережі ЗВО, надмірним дублюванням підготовки в них, що можна бачити з табл. 8 на прикладі Києва та Кіровоградської області.

Таблиця 8

Дані про прийом вступників на окремі спеціальності та галузі знань на бакалаврський рівень денної форми навчання в Києві та Кіровоградській області у 2019 р.

№	Тип, кількість ¹ , частка закладів	Спеціальності / Галузі знань												Прийом на 3-й рік
		Освіта / Педагогіка	Філологія	Економіка	Психологія	Журналістика	Облік і оподаткування	Фінанси, банківська справа та страхування	Менеджмент	Право	Інформаційні технології	Публічне управління та адміністрування	Міжнародні відносини	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Київ														
Усі заклади (63 університета, академії, інститута та 12 коледжів)														
1	Кількість	14	18	28	20	14	23	31	37	37	30	13	23	43
2	Частка, %	18,7	24,0	37,3	26,7	18,7	30,7	41,3	49,3	49,3	40,0	17,3	30,7	57,3
Кіровоградська область														
Усі заклади (8 університетів, академії, інститутів)														
1	Кількість	1	1	3	2	1	4	3	4	6	2	2	1	6
2	Частка, %	12,5	12,5	37,5	25,0	12,5	50,0	37,5	50,0	75,0	25,0	25,0	12,5	75,0

Примітка: ¹ Приймали на денну форму навчання в 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Інформаційної системи «Конкурс»⁶⁵.

З табл. 8 видно, по-перше, надмірне дублювання, по-друге, велику розпорошеність, по-третє – сильну подрібненість ЗВО. Наприклад, у сфері права у Києві здійснюють підготовку 37, у Кіровоградській області – 6 закладів. Приблизно 8,5 тис. студентів у Кіровоградській області навчаються у 8 ЗВО, тобто на один заклад у середньому припадає 1 тис. студентів, тоді як в Україні в цілому – 4,7 тис.⁶⁶ При цьому, якщо ступінь дублювання підготовки в Києві, хоч і на високому рівні, але загалом стабілізувалася, то в Кіровоградській області – зростає: за рік кількість студентів в області зменшилася на 0,3 тис., а кількість закладів, що надають освітні програми з права, збільшилася⁶⁷.

⁶³ Луговий В., Слюсаренко В., Таланова Ж. Від акредитації до рейтинга (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>; Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

⁶⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁶⁵ Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

⁶⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁶⁷ Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

З-поміж ключових причин відставання вітчизняної вищої освіти слід також зазначити неусвідомлення ЗВО власної місії (див. табл. 9).

Таблиця 9

Порівняння ключових слів місії вищої освіти / ЗВО у визначенні різних асоціацій (груп) ЗВО

№	Ключові слова	Асоціації (групи) ЗВО			
		ААУ ¹	ЄАУ ²	ЄАЗВО ³	Топ-30 ЗВО, Шанхайський рейтинг
1	2	3	4	5	6
1	Перше слово	Освіта	Освіта	Освіта	Освіта
2	Друге слово	Дослідження	Дослідження	Дослідження	Дослідження
3	Третє слова	Інновація	Інновація		Знання, створювати
				Служіння	

Примітка: ¹ Асоціація американських університетів (версія станом на 2019 р.).

² Європейська асоціація університетів.

³ Європейська асоціація закладів вищої освіти.

Джерело: Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

Як видно з табл. 9, перше ключове слово в місіях ВО / ЗВО – «Освіта», друге – «Дослідження». У той час як третє ключові слова різні, такі як: «Інновація», «Знання» і «Створювати», «Служіння». Саме третє терміни визначають так звану третю місію університетів і слугують критеріями розмежування класичних академічних університетів та університетів прикладних наук. З авторських досліджень випливає, що в університетах «Освіта» інтегрована з «Дослідженнями (і розробками)», утворюючи «Вищу освіту», яка (а не «Дослідження і розробки») є основним видом діяльності ЗВО⁶⁸. Отже, реконструкція узагальненої місії вищої освіти / ЗВО з її окремих складників призводить до такої місійної формули: освіта на основі досліджень та інновацій / служіння.

Щодо української практики рейтингування ЗВО, то вона малопродуктивна. Основні вади різноманітних вітчизняних рейтингових спроб останнього десятиліття («Національна рейтингова система оцінювання діяльності вищих навчальних закладів», «Компас», «Консолідований», «Топ-200 України», «Бал ЗНО на контракт», «Scopus» та деякі інші⁶⁹) – аспектність, суб'єктивність, слабка валідність, контрверсійність. Це не дає змоги надійно ідентифікувати позиції закладів відповідно до університетської місії та її ключових складових у контексті прогресу інноваційного типу ні окремим рейтингом, ні їх сукупністю. Зрештою, «Національна рейтингова система оцінювання діяльності вищих навчальних закладів» та «Компас» після 2013 р. не реалізуються, інші рейтинги суперечливі, не є достовірними, відтак маловпливові. В цих умовах кожен заклад орієнтується та орієнтує інших на вигідні для себе рейтингові досягнення. Наприклад, Український католицький університет привертає увагу 1-м місцем у рейтингу «Бал ЗНО на контракт», хоча за рейтингом «Топ-200 України» посідає 161 місце, а за рейтингом «Scopus» на 167 місці у 2019 р. «Підсумкове» досягнення закладу становить 101 місце у Консолідованому рейтингу⁷⁰. Відтак, залежно від рейтингової диспозиції заклад або лідер (?), або аутсайдер (?), або пересічний (?) університету (див. рис. 3). Ця ситуація фахово неконструктивна і неприйнятна.

⁶⁸ Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL:

<https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁶⁹ Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>; Компас. Рейтинг українських вищих навчальних закладів по степені задоволеності освітніми послугами. URL: <http://www.yourcompass.org/>; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁷⁰ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

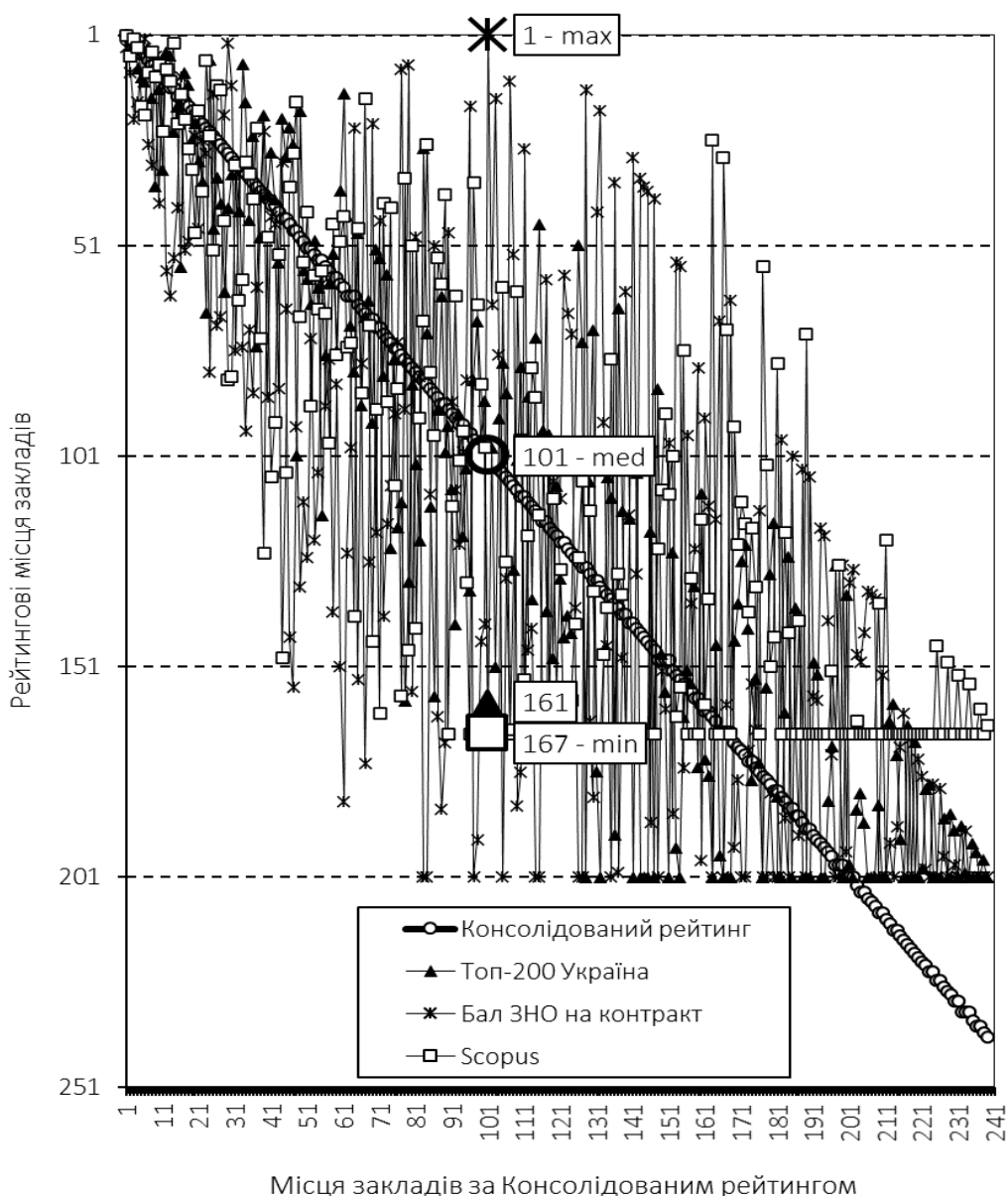

Рис. 3. Позиції закладів за рейтингами: Консолідований, Топ-200 Україна, Бал ЗНО на контракт, Scopus. Великими маркерами виділено місця Українського католицького університету за різними рейтингами.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Консолідованого рейтингу вишів України 2019 року⁷¹.

Рисунок 3 унаочнює суперечливість існуючих в Україні ініціативних рейтингових оцінювань закладів.

Додаткову дезорієнтацію зацікавлених сторін у визначенні досягнень ЗВО вносить оприлюднення у 2019 р. рейтингового оцінювання 110 (із 118) «національних установ», складеного на основі критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України⁷².

Таблиці 10, 11 підсумовують коефіцієнти кореляції Пірсона між ранжируванням за різними рейтингами в Україні в 2019 р.

⁷¹ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

⁷² Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf; Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

Таблиця 10

**Кореляція між результатами рейтингів «Топ-200 України»,
«Бал ЗНО на контракт» та «Scopus» у 2019 р.**

№	Коефіцієнти кореляції Пірсона (K_{pear})		
	Рейтинги	Бал ЗНО на контракт	Scopus
1	2	3	4
I. $N = 239, K_{cr} = < 0,14, p = 0,05$			
1	Топ-200 України	$K_{pear} = 0,36$	$K_{pear} = 0,74$
2	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,19$
II. $N = \text{Топ } 20, K_{cr} = 0,444, p = 0,05$			
1	Топ-200 України	$K_{pear} = 0,00$	$K_{pear} = 0,51$
2	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,09$
III. $N = \text{Топ } 10, K_{cr} = 0,63, p = 0,05$			
1	Топ-200 України	$K_{pear} = 0,22$	$K_{pear} = 0,55$
2	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = -0,27$

Примітка: ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання. N – кількість спільних для всіх рейтингів ЗВО у вибірці, K_{cr} – критичне значення коефіцієнта кореляції⁷³, p – рівень значущості.

Джерело: Розраховано авторами на підставі даних зазначених рейтингів⁷⁴.

З дев'яти наведених у табл. 10 кореляційних ситуацій, у п'яти відсутня вірогідна кореляція (значення коефіцієнта кореляції менше критичного), у трьох випадках кореляція є слабкою (коефіцієнт кореляції менше 0,60).

Таблиця 11

**Кореляція рейтингу 108 національних ЗВО за рейтингами «Консолідований»,
«Топ-200 України», «Бал ЗНО на контракт», «Скопус»,
та урядовими критеріями у 2019 р.**

№	Коефіцієнт кореляції Пірсона (K_{pear})			
	Рейтинги	Бал ЗНО на контракт	Scopus	Рейтинг національних ЗВО за урядовими критеріями
1	2	3	4	5
I. $N = 108, K_{cr} = 0,19, p = 0,05^2$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,31$
2	Топ-200 Україна	$K_{pear} = 0,48$	$K_{pear} = 0,70$	$K_{pear} = 0,26$
3	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,31$	$K_{pear} = 0,34$
4	Scopus			$K_{pear} = 0,20$
II. $N = 20 \text{ перших}, K_{cr} = 0,444, p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,444$
2	Топ-200 Україна	$K_{pear} = 0,17$	$K_{pear} = 0,438$	$K_{pear} = 0,21$
3	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,14$	$K_{pear} = 0,51$
4	“Scopus”			$K_{pear} = 0,06$
III. $N = 10 \text{ перших}, K_{cr} = 0,63, p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,23$
2	Топ-200 Україна	$K_{pear} = 0,48$	$K_{pear} = 0,70$	$K_{pear} = 0,14$
3	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,31$	$K_{pear} = 0,04$
4	“Scopus”			$K_{pear} = 0,44$

⁷³ Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

⁷⁴ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Продовження табл. 11

1	2	3	4	5
IV. N = 20 останніх, $K_{cr} = 0,444$, $p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,04$
V. N = 10 останніх, $K_{cr} = 0,63$, $p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = -0,34$

Примітка: ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання. N – Кількість ЗВО у вибірці, K_{cr} – критичне значення коефіцієнта кореляції⁷⁵, p – рівень значущості.

Джерело: Розраховано авторами на підставі даних зазначених рейтингів⁷⁶.

Із 23 зазначених у табл. 11 кореляційних ситуацій для 14 відсутня вірогідна кореляція (значення коефіцієнта кореляції менше критичного), у семи – кореляція слабка (коефіцієнт кореляції менше 0,60).

Характерно, що кореляція між вітчизняними рейтингами істотно гірша (див. табл. 10 і 11), ніж між міжнародними рейтингами Шанхайський, Таймс, К'ю Ес і ВебOMETРИКС, особливо це помітно, якщо виключити із розгляду останній (див. табл. 2).

Отже, з табл. 10 і 11 можна побачити, що рейтингові механізми, котрі нині використовуються для ранжирування ЗВО в Україні, різновекторні та розбалансовані і не дають змоги чітко, об'єктивно, надійно ідентифікувати університетські досягнення та однозначно і зрозуміло зорієнтувати колективи закладів на пріоритети розвитку. Тому проблема визначення кращих і гірших, перспективних і безперспективних ЗВО в національному масштабі залишається нерозв'язаною. Без її вирішення неможливо ефективно виконати урядову програму діяльності в частині вищої освіти⁷⁷.

До того ж, рейтингові й інші характеристики національних закладів, їх галузевого і регіонального ландшафту свідчать про необхідність запровадження, крім загальної версії, галузевої та регіональної версії національного рейтингу і ретельного добору його критеріїв і показників. Наприклад, серед перших топ-20 національних закладів 7 мистецьких та 5 медичних ЗВО (загалом 60 %), 4 класичних, 2 аграрних, 1 політехнічний і 1 університет цивільної оборони. Очевидно, це не відповідає дійсному розподілу кращих національних закладів з огляду на їх профіль. Крім того, кращі національні заклади територіально розміщені нерівномірно – 11 (55 %) ЗВО у Києві та Харкові⁷⁸.

Домінування акредитації, особливо після скасування її дворівневості (III і IV рівнів акредитації для університетів, академій і інститутів), та несформованість національного досвіду і культури рейтингування призвели до тенденції формального статусного (де-юре) вирівнювання (за фактичної істотної диференціації) ЗВО, їх низькоукладної масовізації, недооцінювання ролі та необхідності становлення і підтримки елітних закладів – флагманів прогресу, зрештою до турбулентної динаміки їх мережі⁷⁹. У зв'язку з цим для збалансованого визначення і застосування механізмів оцінювання університетських досягнень, усвідомлення різних інституційних можливостей, спрямування та мотивації акредитації і ранжирування при формуванні та реалізації політики і стратегії розвитку вищої освіти доцільно послуговуватися нижче наведеною концептуальною моделлю місця і ролі університетів у глобальному, регіональному, національному, субнаціональному, локальному (місцевому) розвитку (місійно-статусною класифікацією ЗВО), аби збалансувати та визначити механізми оцінювання досягнень університету (див. рис. 4).

⁷⁵ Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

⁷⁶ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁷⁷ Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-ІХ. Голос України. 2019. 12 жовт. № 196. С. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20>.

⁷⁸ Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

⁷⁹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

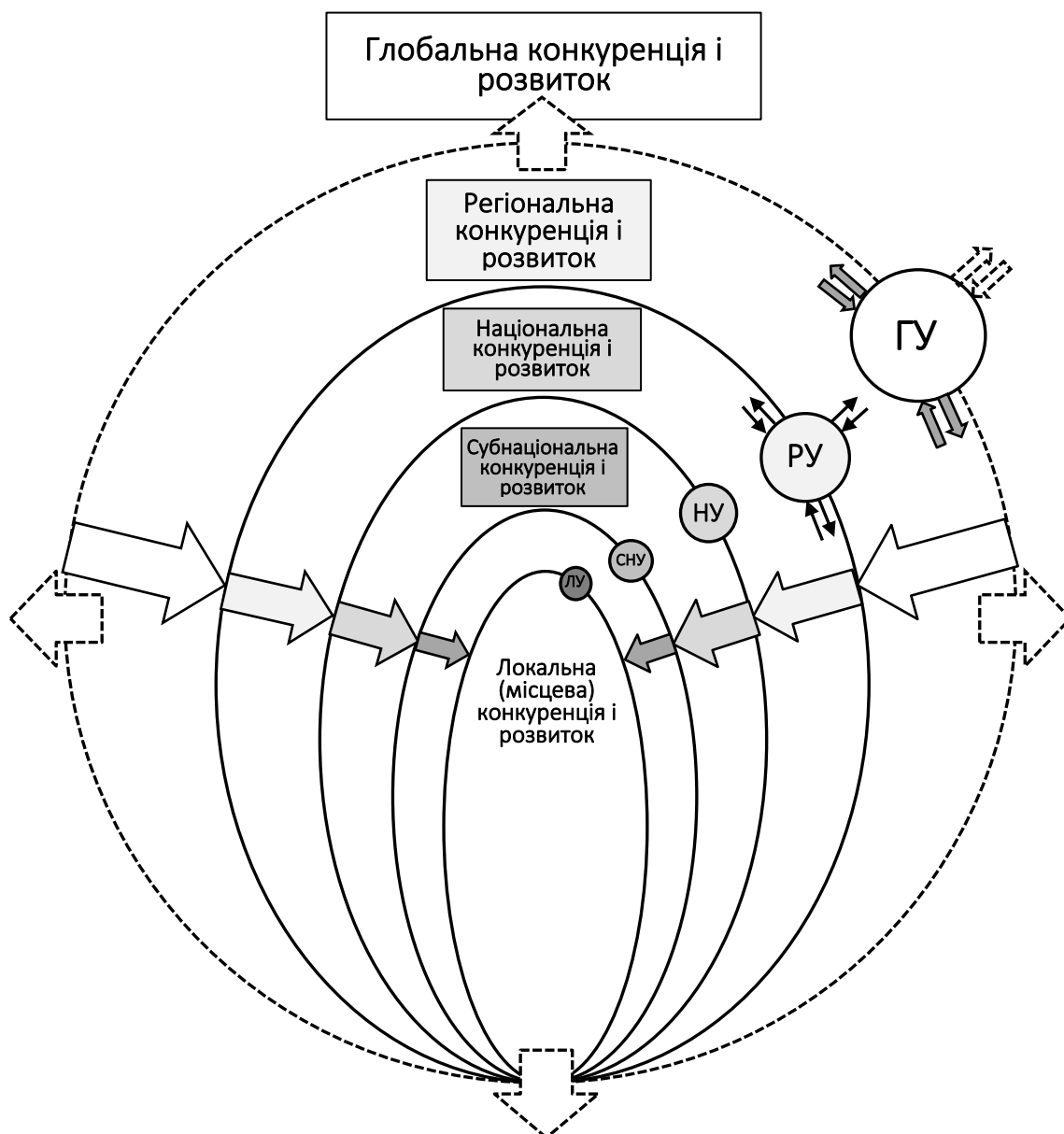

Рис. 4. Концептуальна модель місця та ролі університетів у глобальному, регіональному, національному, субнаціональному та локальному (місцевому) розвитку (місійно-статусна класифікація ЗВО). Термін «університети» узагальнено означає будь-які ЗВО, що присуджують принаймні бакалаврські і магістерські ступені.

Джерело: Розроблено авторами⁸⁰.

На моделі (див. рис. 4) пунктирними, зовнішньо орієнтованими стрілками показано напрями глобального конкурентного розвитку на його передовому рубежі. Овальними / круговою лініями окреслено межі досягнутого рівня глобального, регіонального, національного, субнаціонального та місцевого розвитку, які в певних випадках можуть збігатися (див. нижню частину рис. 4). Контекстуальний вплив вищого рівня розвитку на нижчий рівень позначається внутрішньо направленими порожнистими стрілками. Кругами показані університети, що діють на відповідному передовому краї і виконують подвійну функцію. По-перше, розширюють межі досягнутого (завдяки дослідженням і розробкам передбачають і продукують майбутнє – зовнішні стрілки), по-друге, поширюють передові досягнення (через викладання та вивчення) у сучасному житті – внутрішні стрілки. Залежно від рівня, на якому працюють університети, останні можуть бути

⁸⁰ Lugovyj, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

глобальними (ГУ), регіональними (РУ), національними (НУ), субнаціональними (СНУ), локальними (місцевими) (ЛУ). Відтак, університети за своїм місійним статусом як де-юре, так і де-факто мають бути, зокрема за допомогою рейтингування, диференційовані за спроможністю слугувати центрами глобального, регіонального, національного, субнаціонального та локального (місцевого) зростання. Для визначення університетського статусу слід, урахувавши світову практику, насамперед використовувати рейтинги загальної, галузевої та регіональної версій, а також акредитаційні, класифікаційні та асоціаційні механізми.

Ця концептуальна місійно-статусна класифікація ЗВО співставна з відомою Класифікацією Карнегі, у частині 4-річних ЗВО, що присуджують академічні ступені (див. табл. 12). Класифікація запропонована Комісією Карнегі з вищої освіти у 1970 р. для підтримки дослідницьких програм, які є визначальними для статусної класифікації, і вперше застосована у 1973 р. З того часу переглядалася 8 разів, востаннє модернізована у 2018 р. Класифікація категоризує заклади на основі найвищих ступенів, що надаються, обсягу продукування ступенів і дослідницької активності.

Таблиця 12

Порівняння місійно-статусної класифікації (цього дослідження) і Класифікації Карнегі ЗВО

№	Місійно-статусна класифікація (Код)	Кількість і частка (%) закладів в Україні	Класифікація Карнегі (Код)	Кількість і частка (%) закладів у США
1	2	3	4	5
1	Глобальний університет (ГУ)	-	Докторський університет з дуже високою дослідницькою активністю (R1)	131 (4,8 %)
2	Регіональний (континентальний) університет (РУ)	Не відомо	Докторський університет з високою дослідницькою активністю (R2)	135 (5,0 %)
3	Національний університет (НУ)	Не відомо	Докторський / професійний університет (D/PU)	152 (5,6 %)
4	Субнаціональний університет (СНУ)	Не відомо	Магістерський коледж / університет (M)	685 (25,3 %)
5	Локальний (місцевий) університет (ЛУ)	Не відомо	Бакалаврський коледж (Б)	575 (21,3 %)
6	Усього	282	Усього	2703¹

Примітка: ¹ 4-річні ЗВО, які присуджують ступені.

Джерело: Складено авторами на підставі авторської розробки⁸¹ і даних Класифікації Карнегі⁸² та Національного центру освітньої статистики США⁸³.

Через ключову роль американських університетів категорії R1 і R2 доцільно навести їх характеристики.

З-поміж 131 університету R1 130 (99,2 %) входять до Шанхайського рейтингу 2019 р., з них 112 (85,5 %) до переліку топ-500 закладів, тобто є університетами світового класу. Отже, Класифікація Карнегі і Шанхайський рейтинг приблизно однаково виявляють університети-лідери. На ці заклади у 2018 р. припадало 78,4 % університетських досліджень і розробок, у них зосереджено 82,7 % з майже 65 тис. американських постдокторантів⁸⁴.

⁸¹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁸² Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>.

⁸³ Digest of Education Statistics. URL: <https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/>; List of Current Digest Tables. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp.

⁸⁴ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>.

Водночас, ще більш потужним механізмом оцінювання і відбору університетів, ніж Класифікація Карнегі, є Асоціація американських університетів (AAU), у якій тепер 65 закладів, 63 (2,3 % від 2703 4-річних ЗВО, які присуджують ступені) – американських, 2 – канадських. Усі члени AAU (з канадськими включно) – університети світового класу (у групі топ-400 Шанхайського рейтингу), а також 21 (95,5 %) з 22 закладів США у суперелітній групі, що на 1-30 місцях, та 41 (91,1 %) з 45 – на 1-100 місцях цього рейтингу. Всі вони відносяться до категорії R1 Класифікації Карнегі. У 2018 р. виконували 58,0 % університетських досліджень і розробок та готували 68,4 % американських постдокторантів, а 12 університетів-засновників, включно з Гарвардським, – 17,5 % університетських досліджень і розробок та 28,9 % постдокторантів США⁸⁵.

Що стосується 135 університетів R2, то їх значущість істотно менша, якщо порівнювати із закладами R1. Лише 10 (7,4 %) з них серед перших 500 закладів за Шанхайським рейтингом та 33 (24,4 %) на 501-1000 місцях цього рейтингу⁸⁶.

Слід зауважити, що AAU, як справжнє лідерське університетське об'єднання, для реалізації політики членства має у своєму складі Комітет з членства, який виконує подвійну функцію. По-перше, періодично оцінює університети, що не є членами, на предмет можливого їх запрошення і шляхом кваліфікованого голосування прийняття в асоціацію. По-друге, оцінює нинішніх членів для вирішення питання подальшого членства. У такий спосіб AAU забезпечує включення до свого складу дійсних університетів-лідерів і підтримання власного статусу асоціації-лідера. За роки існування асоціація позбулася чотирьох членів, включно з двома засновниками. Останнє її поповнення трьома новими університетами відбулося у 2019 р. Асоціація не має ліміта на членство, разом з тим високо цінує і зберігає її невеликий склад заради ефективної спільної лідерської роботи. Комітет керується низкою принципів та індикаторів членства. За допомогою індикаторів оцінюється масштаб і якість університетських програм досліджень та післябакалаврської освіти. На підставі індикаторів здійснюються судження щодо місії, характеристики і траєкторії закладу. Загальна кількість індикаторів невелика, які аналізуються у дві стадії, на кожній з них використовується по чотири індикатора. На першій стадії розглядаються: 1) конкурсна федеральна фінансова підтримка досліджень; 2) членство в національних академіях наук; 3) нагороди, стипендії і членство викладачів та 4) цитування. На другій стадії аналізуються: 1) фінансування досліджень аграрним департаментом США, штатами і промисловістю; 2) докторська освіта; 3) кількість постдокторантів; 4) бакалаврська освіта⁸⁷.

На противагу елітній AAU (1900 р.), у 1918 р. утворена масова Американська рада з освіти (APO) як головний координаційний орган національних коледжів та університетів та їх асоціацій, що об'єднує керівників цих закладів і, навпаки, вбачає свої переваги у «різноманітному складі понад 1700 коледжів та університетів, пов'язаних з ними асоціацій та інших організацій в Америці та за кордоном». «APO є єдиною великою асоціацією вищої освіти, яка представляє всі типи американських акредитованих закладів, що надають ступені [...] навчають двох з кожних трьох студентів всіх акредитованих закладів США, які присуджують ступені». Стосовно місії APO, то це організація, «яка мобілізує громаду вищої освіти для формування ефективної публічної політики та сприяння інноваційній високоякісній практиці». Критеріями оцінювання якості членів APO по суті є класифікаційні ознаки закладів (наявність акредитації та право присудження ступенів)⁸⁸.

Щодо європейської практики, то ситуація протилежна до американської. Масовою, найбільшою і найширшою, є відносно молода (на століття молодша за AAU) Європейська асоціація університетів (ЕАУ), яка утворена у 2001 р. і нині об'єднує понад 800 університетів та їхніх організацій 48 країн. Зближує ЕАУ і AAU те, що їх членами, на відміну від APO, є не фізичні, а юридичні особи⁸⁹. Водночас з 1991 р. існує квазіелітна з 63 членами практикоорієнтована Європейська асоціація закладів вищої освіти (ЕАЗВО), до складу якої входять так звані університети прикладних наук, університетські коледжі, інші подібні ЗВО та їхні національні і галузеві

⁸⁵ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>.

⁸⁶ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁸⁷ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities.

⁸⁸ American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx>; American Council on Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/American_Council_on_Education.

⁸⁹ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

асоціації⁹⁰. Принагідно зауважити, що Спілка ректорів вищих навчальних закладів України об'єднує керівників цих закладів.

В ЄАУ чотири види членства: індивідуальне повноправне, індивідуальне асоційоване, колективне повноправне і колективне асоційоване. Для оцінювання закладів та їх організацій щодо членства застосовуються різні критерії. Індивідуальними повноправними членами можуть бути ЗВО, які проводять дослідження, реалізують освітні програми двох з трьох (бакалаврський, магістерський, докторський) рівнів (циклів) і отримують пряме державне фінансування або працюють безперервно впродовж п'яти років. Для індивідуального асоційованого членства потрібне присудження закладом ступенів на першому і другому рівнях, однак немає вимоги задовольняти дослідницькому критерію для повноправних членів. Асоційовані члени не беруть участі у голосуванні та у виборних органах. Колективними повноправними членами приймаються національні ректорські конференції. За їх рекомендаціями асоційованими членами можуть стати європейські мережі, національні асоціації ЗВО. Представники неєвропейських країн мають право претендувати на афілійований статус⁹¹.

ЄАЗВО об'єднує ЗВО, які пропонують програми, що щільно пов'язані з ринком праці, та проводять прикладні дослідження в межах болонських циклів. Повноправне членство відкрите для національних асоціацій ЗВО та окремих закладів у межах Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Асоційоване членство доступне для міжнародних галузевих (секторальних) асоціацій ЗВО в рамках ЄПВО. Афілійованими членами можуть бути визнані індивідуальні ЗВО та асоціації закладів поза ЄПВО або в межах ЄПВО, якщо не задовольняють усім критеріям повноправного членства, а також будь-яка інша доброчесна організація світу, що працює у сфері вищої освіти⁹².

Ураховуючи місії, статус, критерії членства найбільш характерних для Європи (ЄАУ і ЄАЗВО) і США (ААУ і АРО) об'єднань у сфері вищої освіти, їх місце і роль у забезпеченні функціонування і розвитку економіки, суспільства можна представити рис. 5.

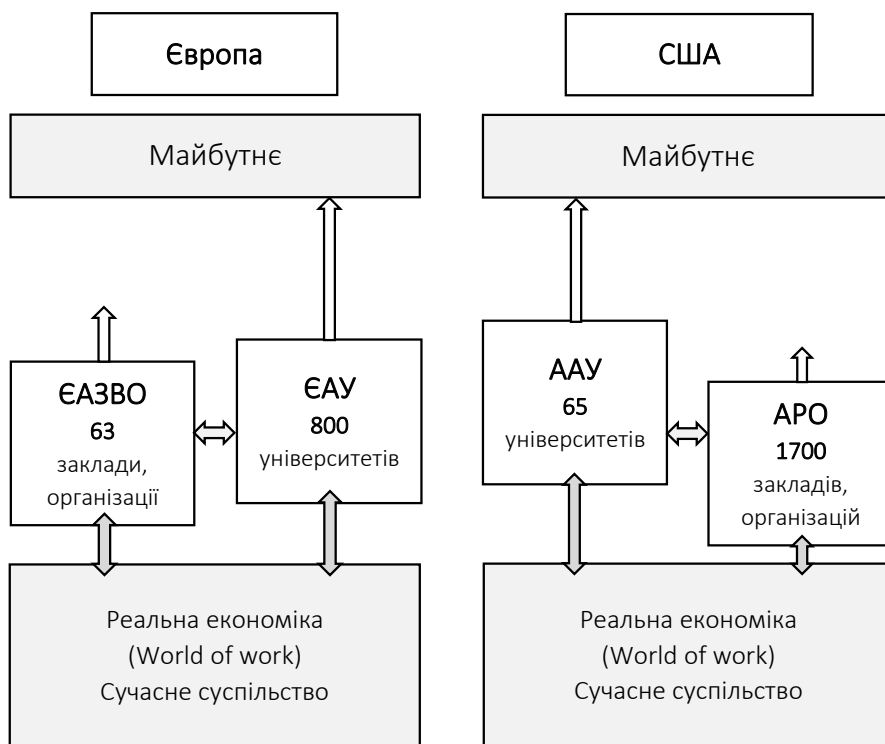

Рис. 5. Місце і роль ЄАЗВО, ЄАУ, ААУ, АРО у забезпечення функціонування і розвитку економіки і суспільства. ЄАЗВО і АРО більшою мірою працюють на реалії сьогодення, ЄАУ і особливо ААУ – на майбутнє.

Джерело: Складено авторами на підставі характеристик ЄАЗВО, ЄАУ, ААУ, АРО.

⁹⁰ European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/>.

⁹¹ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

⁹² European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/>.

На рис. 6 систематизовано механізми оцінювання якості вищої освіти, що використовуються у світовій, європейській та національній практиці, за критерієм «забезпечення / вдосконалення» якості.

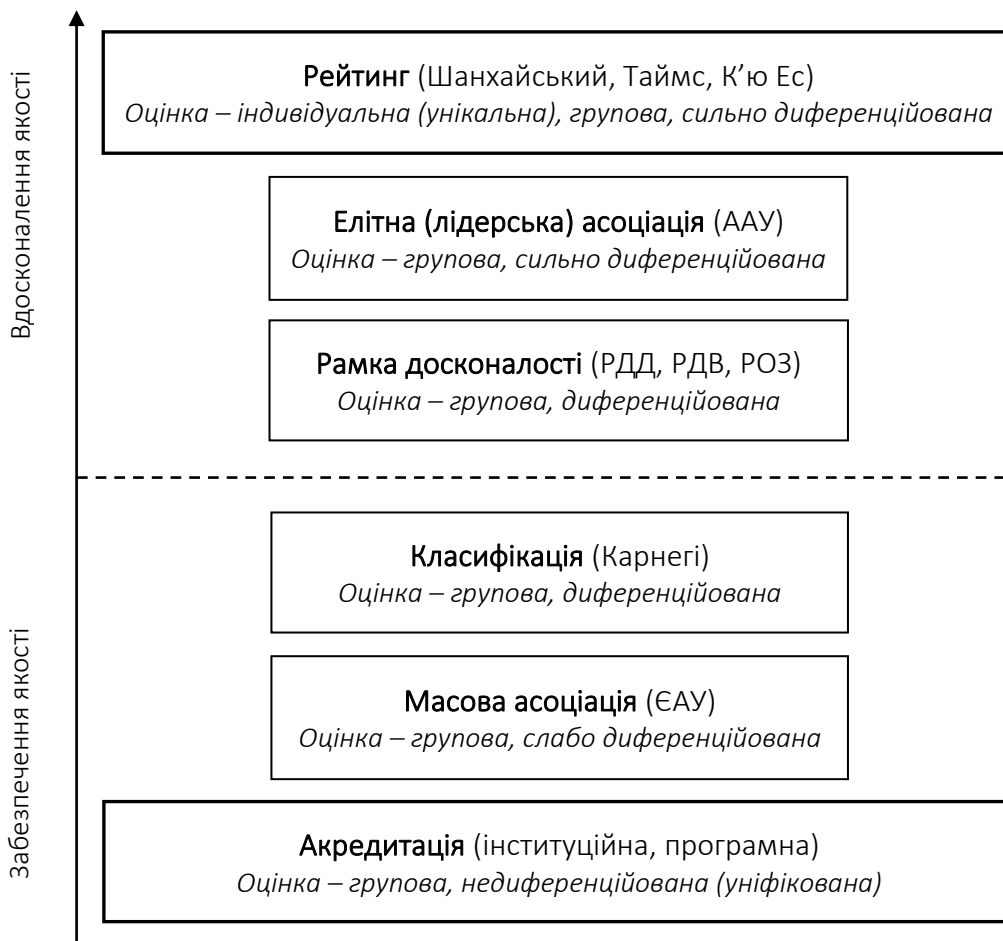

Рис. 6. Таксономія механізмів оцінювання якості вищої освіти та їх поділ на два класи «нижчий / вищий» з огляду на придатність (валідність) оцінювати якість з метою її «забезпечення / вдосконалення».

Примітка: РДД, РДВ, РОЗ – відповідно рамки досконалості досліджень, викладання та обміну знаннями.

Джерело: Складено авторами на підставі узагальнення світового, європейського, національного досвіду.

З рис. 6 видно, що за критерієм придатності (валідності) механізмів оцінювати освітню якість з метою її «забезпечення / вдосконалення» на крайніх полюсах у системі механізмів знаходяться акредитація та рейтинг. Акредитація – порогова, її оцінка недиференційована (однакова для усіх ЗВО, залікова), виявляє мінімально достатню якість, убезпечує якість від неякості. Рейтинг – стельовий, з'ясовує максимально досконалу якість, з огляду на неї оцінює іншу інституційну чи програмну вищу освіту. Оскільки розвиток визначається досконалою якістю, то рейтинг – механізм оцінювання з огляду на інноваційний розвиток, тоді як акредитація – регламентоване (стандартизоване) функціонування. Проміжне положення між акредитацією і рейтингом займають інші механізми оцінювання якості вищої освіти – масова асоціація, класифікація, рамка, елітна асоціація. У зв'язку із зазначеним критерієм спрямованості механізмів (на оцінювання якості-сутності чи якості-справності вищої освіти) наведені на рис. 6 механізми поділяються на дві групи (класи): 1) механізми оцінювання якості в смислі категоризації місійного статусу вищої освіти (акредитація, масова асоціація, класифікація) та 2) механізми – суть ідентифікації того, як добре реалізується заявлена і підтверджена статусна місія. Перші (нижчі) – механізми забезпечення (підтримання) якості, другі (вищі) – вдосконалення (розвитку) якості. Різницю значущості результату використання цих двох класів механізмів (нижчого і вищого) можна

пояснити на прикладі масової та елітної асоціацій ЗВО. Критерії порогового членства певного університету в ЄАУ свідчать лише про достатню якість масового гатунку (широкого споживання). Натомість критерії конкурсного відбору і прийняття ЗВО у ААУ з'ясовують найдосконалішу якість вищої освіти, що надається в обраному закладі, а критерії виключення з асоціації – про втрату топової якості⁹³.

Доцільно зазначити, що механізми масових асоціацій і класифікацій здебільшого базуються на фактичних даних акредитації та наперед визначених кількісних параметрів закладів та їхніх програм. Водночас вищі механізми рамок та елітних асоціацій будуються на виявленні кращих практик діяльності. Також акредитація історично і логічно є первинним (базовим, запобіжним) механізмом оцінювання якості вищої освіти. Однак значно молодший (але найвищий і найпотужніший) рейтинговий механізм слід визнати більш досконалим з огляду на оцінювання якості. На підставі рейтингування завжди можна здійснити акредитацію, на підставі акредитації рейтингування неможливе.

Провідна роль рейтингу в системі механізмів оцінювання якості вищої освіти видно в практиці вищої освіти США. У цій країні за Класифікацією Карнегі визначено групу із 131 (4,8 %) ЗВО глобально конкурентної якості – докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю. З них ААУ виокремлює 63 (2,3 %) ще більш потужних університети. Але лише за допомогою Шанхайського рейтингу стало можливим з цих закладів далі виділити суперелітну групу з 22 (0,8 %) університетів США, що на перших 30 позиціях згаданого рейтингу, а також ще менші, дуже стійкі групи закладів екстра класу, з Гарвардським університетом на чолі⁹⁴.

Хоча частина європейських університетів критично ставиться до рейтингів, зокрема до Шанхайського рейтингу, разом з тим зважає на нього. З метою поліпшення університетських позицій у цьому рейтингу європейські країни провадять об'єднання ЗВО. Наприклад, у Франції у 2018 р. у такий спосіб утворено Сорбонський університет, у 2019 р. завершено створення колегіального Паризького університету наук і комунікацій (франц. Université Paris Sciences et Lettres – PSL)⁹⁵.

Що стосується України, то за виключенням акредитації інші механізми оцінювання або ігноруються, або не сформовані (див. табл. 13).

Таблиця 13

Стан впровадження в Україні механізмів оцінювання якості вищої освіти з провідної світової практики

№	Механізми за класами / видами	Стан впровадження в Україні	
		За законом	На практиці
1	2	3	
<i>I. Механізми оцінювання якості щодо її достатності (забезпечення) – нижчі</i>			
1	Акредитація	Унормовано	Впроваджено
2	Масова асоціація	Не унормовано	Формально впроваджено, фактично неефективно
3	Класифікація	Частково унормовано (університети, академії, інститути, національні, дослідницькі заклади)	Формально впроваджено, фактично неефективно
<i>II. Механізми оцінювання якості щодо її досконалості (вдосконалення) – вищі</i>			
4	Рамка	Не унормовано	Не впроваджено
5	Елітна (лідерська) асоціація	Не унормовано	Не впроваджено
6	Рейтинг	Не унормовано	Формально існує, фактично неефективний (національний рейтинг не впроваджений)

Джерело: складено авторами на підставі узагальнення вітчизняного досвіду.

⁹³ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>; European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

⁹⁴ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁹⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Université Paris Sciences et Lettres. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A9_Paris_Sciences_et_Lettres.

З табл. 13 видно, що в Україні, за великим рахунком, не використовуються вищі механізми оцінювання якості вищої освіти, що переважно орієнтовані на її вдосконалення.

З огляду механізмів оцінювання освітньої якості, що використовуються у провідних осередках вищої освіти, можна зробити ще два важливих висновки. По-перше, в основі критеріально-індикаторної бази механізмів – рівень новизни, складності та масштабності діяльності. По-друге, топові механізми оцінювання якості вищої освіти послуговуються мінімальною кількістю критеріїв / показників. Наприклад, у найбільш авторитетного і об'єктивного Шанхайського рейтинга загальної версії їх чотири / шість, а галузевої версії – ще менше (усього 4-5 показників залежно від академічної предметної області). Закономірно невелику кількість критеріїв / показників зумовлено наближенням їх складу і переліку до ключових складників узагальненої місії вищої освіти / ЗВО – освіта, дослідження, інновація / служіння. Мінімізація зазначеного набору важлива для чіткої орієнтації керівників і колективів ЗВО на перманентний процес розвитку конкурентоспроможної якості вищої освіти.

Зв'язок критеріально-індикаторної бази механізмів оцінювання освітньої якості із складом і структурою місії вищої освіти / ЗВО

А. Сучасність і надсучасність змісту вищої освіти як головний критерій її якості

У цій частині розділу з огляду на інформаційну сутність та місійне призначення вищої освіти обґрунтовано ключовий критерій якості останньої як сучасність і надсучасність інформації, що викладається та вивчається і призводить до формування компетентностей (кваліфікацій). Ознака «сучасна» і «надсучасна» інтерпретується як актуальність інформації відповідно для сьогодення та майбутнього. За тривалістю часу актуальності інформації запропоновано її характеристику – «термін придатності», а за негативним впливом непридатної для споживання (несучасної) інформації – поняття «від'ємна додана вартість» у формуванні людського капіталу. Доведено, що сучасна і надсучасна інформація може постачатись з минулого, сьогодення і майбутнього. Інформація з майбутніх станів предмета викладання і вивчення забезпечується дослідницьким прогнозуванням і передбаченням та на цій основі інноваційним проектуванням (творенням) майбутнього. Аргументовано, що університети-лідери і підготовка лідерів в університетах спираються на сучасну і особливо надсучасну інформацію.

На підставі аналізу параметрів 31 університету екстра класу, які на 1-30 місцях за Шанхайським рейтингом (ARWU) 2018 р. і які слугують взірцевим майбутнім для українських університетів, окреслено систему заходів з консолідації й концентрації подрібнених і розпорошених ЗВО України з метою досягнення їх конкурентоздатного потенціалу, спроможності надавати якісну (сучасну і надсучасну) вищу освіту, бути лідерами і формувати лідерів прогресу. Ці заходи включають наступне. По-перше, запровадження національного університетського рейтингу загальної і галузевої версій для ідентифікації кращих, посередніх і відсталих закладів вищої освіти, їх подальшої оптимізації (пріоритетного посилення перших, вдосконалення других, усунення або санації третіх), а також формування культури конкурентного лідерства. По-друге, створення лідерської Асоціації українських університетів, на кшталт Асоціації американських університетів, задля визначення стратегії і політики осучаснення національної університетської мережі, підтримки становлення і подальшого розвитку університетів на засадах лідерства. По-третє, укрупнення ЗВО з метою створення необхідного їх освітньо-дослідницько-інноваційного організаційного, кадрового, ресурсного, інфраструктурного потенціалу, здатності продукувати і пропонувати сучасну і надсучасну інформацію для викладання і вивчення, формування відповідних компетентностей (кваліфікацій) у її споживачів (здобувачів). По-четверте, здійснення консолідації та концентрації закладів вищої освіти шляхом їх об'єднання навколо найбільш досвідчених перевірених часом університетів, відроджуючи при цьому профільну адекватність закладів наявному в них конкурентоспроможному фаховому потенціалу. По-п'яте, супроводження модернізації ЗВО через їх консолідацію і концентрацію обов'язковим створенням умов для реалізації дуальної навчально-дослідницької функції викладачів, зменшуючи навчальне навантаження, збільшуючи заробітну плату, розвиваючи навчальну та дослідницьку інфраструктуру, покращуючи ресурсне забезпечення.

Як зазначалося, феноменологічно і фактологічно криза якості української вищої освіти проявляється багатоаспектно та очевидна⁹⁶. Відтак розв'язанню цієї проблеми присвячено чимало публікацій фундаментального і прикладного характеру⁹⁷. Наприклад, у колективній монографії О. П. Воробйової, М. В. Гриценко, В. І. Лугового, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицького, Ж. В. Таланової, В. П. Ткаченко, К. А. Трими «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти», підготовленій за результатами виконання однойменного фундаментального дослідження у відділі політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, сформульовано теоретичні засади розвитку політики забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти як основи її гуманізації, управління вищою освітою в контексті розвитку культури якості⁹⁸. Крім того, дослідницькі зусилля авторів даного розділу в зазначеній та інших працях спрямовувалися на з'ясування сутності якості, її дихотомії, основ забезпечення, вдосконалення, оцінювання тощо. Зокрема, з огляду на прив'язку якості до стандартів, запропоновано розглядати стандарти двох родів – мінімально достатні порогові стандарти функціонування та максимально досконалі стельові стандарти розвитку. Відповідно обґрунтовано існування двох базових, але принципово різних, механізмів досягнення і підтримання якості: її забезпечення (у сенсі убезпечення від неякості) – шляхом акредитації, і вдосконалення – через рейтингування, та в їх основі двох мотивацій – відповідно мотивації зобов'язання та мотивації заохочення. Також аргументовано, що порогові стандарти сутнісно не / мало придатні для вищої освіти як такої, що за визначенням охоплює вищі освітні рівні, отже, місійно відповідальна за суспільний прогрес, націлена в майбутнє, а не на консервацію (стандартизацію) сьогодення⁹⁹. У контексті тенденції до занепаду вітчизняної вищої освіти акредитація виступає останнім загороджувальним від остаточного колапсу запобіжником. Однак можливості акредитаційного механізму-запобіжника обмежені з-поміж іншого через його іманентну суб'єктивність, присутність людського фактору.

Проте у будь-якому разі завжди актуальне питання: що пріоритетно і в якій послідовності має оцінюватися. Випробуваним і виправданим світовою практикою є місійний підхід, тобто оцінювання діяльності та її результатів з огляду на реалізацію задекларованої місії. Для вищої освіти / ЗВО ключовими складниками місії, як доведено, є класична їх тріада у порядку важливості «освіта – дослідження – інновація / служіння» (див. табл. 9). Очевидно, що апріорно модифікує місію останній двоїстий складник залежно від домінування «інновації», що майже завжди означає розвиток, чи «служіння», що зазвичай пов'язується (із складним у разі вищої освіти) функціонуванням. Зрозуміло, що головним в «освіті» є її зміст, контент тієї інформації, що викладається, вивчається, засвоюється, формуючи відповідні компетентності і кваліфікації. Можна логічно передбачати, що для розвитку потрібна надсучасна, а для (складного) функціонування – як мінімум сучасна інформація. В обох випадках сучасну і надсучасну інформацію постачають дослідження. Тому в місії за першим ключовим словом «освіта» у випадку вищої освіти обов'язково іде слово «дослідження»¹⁰⁰.

⁹⁶ Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁹⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина І): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

⁹⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

⁹⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁰⁰ Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. URL: <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

У такому контексті співвідношення «сучасності» та «майбутнього», заслуговують на увагу як поява у 2016 р. незалежного аналітичного центру «Український інститут майбутнього»¹⁰¹, так і своєчасне оприлюднення ним наприкінці 2018 р. аналітичної доповіді «Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»¹⁰². Ця доповідь провокативна в позитивному розумінні, хоча її назва контрверсійна. Адже остання буквально сприймається так: «невідоме» майбутнє вже «на порозі» і університетам слід еволюціонувати, щоб адекватно зустріти прихід цього (насторожуючого своєю «невідомістю») майбутнього. Така постановка питання, якщо бути точним, не відповідає первісному родовому покликанню університетів (природжених лідерів розвитку на відміну від профтехучилищ і технікумів), зокрема як активних прогнозистів і проектувальників згаданого майбутнього¹⁰³. Доцільно нагадати, що Швейцарський федеральний інститут технології в Цюріху, що 19-й за Шанхайським рейтингом (ARWU) 2019 р.¹⁰⁴, позиціонує себе як такого, «Де починається майбутнє» (*англ.* «Where the future begins»)¹⁰⁵. За акцентом тематичної спрямованості доповіді також стає зрозумілим, чому в ній недооцінюється значення світових університетських рейтингів¹⁰⁶, насамперед Шанхайського (ARWU)¹⁰⁷, які ідентифікують університети, що здатні передбачати та продукувати майбутнє завдяки своїй потужній дослідницькій, а також інноваційній, що спирається на дослідження, діяльності (підпорядкованій передовсім освіті (!), а не бізнесу, як здебільшого помилково вважається).

Щодо якості вищої освіти, то для цілей цієї частини розділу важливо навести фрагмент деталізованих «векторів» модернізації з підрозділу «7 кроків до незворотних змін» заключного розділу «Як перевинайти систему вищої освіти в Україні» згаданої доповіді¹⁰⁸:

<p>Якість освіти (див. розділ «Доступ до вищої освіти як ключова стратегічна дилема щодо здійснення трансформації університетів»)</p>	<p>Хто має бути допущений і запрошений до викладання? Якою має бути внутрішня система управління якістю освіти з огляду на стандарти щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти ESG. Вимоги, критерії, моніторинг, контроль, залученість учасників процесу. Яким має бути набір інструментів навчання і викладання: онлайн-курси, тьюторський супровід, активні методики навчання, тощо? Яке місце має посідати дуальна освіта в системі вищої школи? Як має бути вибудована система оцінювання? Як має реалізуватися принцип персональних освітніх траєкторій? Яким має бути технічне забезпечення навчального процесу?</p>
--	--

Зазначений перелік безумовно правильних «векторів» не викликає заперечень і заслуговує на підтримку, однак недостатньо переконує і мотивує, пріоритезує, концентрує і фокусує, оскільки не зазначає ключового критерію, з огляду на який (заради чого?) вони передовсім мають здійснюватися¹⁰⁹.

У цій частині розділу якраз аргументовано, що таким базисним критерієм може і має слугувати сучасність і надсучасність інформації, що пропонується університетом для освоєння здобувачами.

¹⁰¹ Український інститут майбутнього. URL: <https://www.uifuture.org/>.

¹⁰² Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Україн. ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universitytetiv>.

¹⁰³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25.

¹⁰⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>.

¹⁰⁵ ETH Zurich. URL: <https://www.ethz.ch/en/the-eth-zurich.html>.

¹⁰⁶ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

¹⁰⁷ Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Україн. ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. С. 105. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universitytetiv>.

¹⁰⁸ Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Україн. ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. С. 123, 125. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universitytetiv>.

¹⁰⁹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

Для цього використано інформаційний підхід. Адже життєвий розвиток людини відбувається під впливом різноманітної інформації як узагалі, так і в освітній системі (освіті) зокрема, вищій освіті особливо¹¹⁰. За визначенням Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) 2011 р., «Освіта. Процеси, якими суспільства цілеспрямовано передають накопичені ними інформацію [...]» (далі конкретизується «знання, розуміння, погляди, цінності, уміння, компетентності та вчинки») «від покоління до покоління. Це включає комунікацію з метою навчання»¹¹¹. Також «Комунікація [...] передбачає передавання інформації [...]»¹¹². Далі «Комунікація може бути вербальною і невербальною, прямою / контактною та непрямую / віддаленою і може включати широке різноманіття каналів і засобів масової інформації»¹¹³.

З наведеного міжнародно визнаного тлумачення освіти стає зрозумілим культурно-інформаційно-комунікаційний механізм освіти, що зрештою призводить до навчання (навченості) освіченої людини, набуття нею відповідних до спожитої інформації компетентностей, кваліфікацій. Це цілком узгоджується з феноменологічною культурно-інформаційною теорією освіти (сучасною і надсучасною, що засвідчують понад 500 цитувань праць з її викладом у Google Scholar), яка розроблена В. І. Луговим у 1992-1997 рр.¹¹⁴ і в наступні роки уточнена (зокрема, у співпраці й співавторстві з О. М. Слюсаренко, Ж. В. Талановою), включаючи обґрунтування двох важливих педагогічних законів: зв'язку складності та самостійності в освіті¹¹⁵ і базисної організації компетентностей¹¹⁶. «Культурна» характеристика освіти означає, що в освіті циркулює інформація, яка міститься в предметності створеної людьми культури (другій, штучній природі)¹¹⁷, «накопичена» суспільствами, як акцентує МСКО, 2011¹¹⁸.

Відтак якість освіти вирішальною мірою визначається якістю тієї інформації, що використовується в освіті. При цьому враховується фундаментальна властивість інформації (категорії, сумірної з «materією» і «енергією») бути дериватом і детермінантою упорядкування, організації утворень будь-якої природи, людини теж, підвищення їх функціональної спроможності (для людини компетентності), отже, досконалості, розвинутості¹¹⁹. Тож, якість такої інформації, а з нею і освіти, особливо вищої, пропонується розглядати, зважаючи на її сучасність і надсучасність, у контексті становлення інформаційного суспільства, інформаційна насиченість (тобто складність) якого швидко зростає. Адже несучасна інформація за жодних умов апіорі не може позитивно сприяти освітній якості¹²⁰.

Що стосується української вищої освіти, то відповідних підтвердних прикладів у реальній практиці дуже багато. Характерно несучасними (застарілими) часто є, наприклад, підручники, навчальні посібники, джерельна база бакалаврських, магістерських кваліфікаційних робіт, дисертацій, а також фахова підготовка викладачів. У той же час у багатьох галузях знань період актуальності критично важливих узагальнюючих (концептуальних, теоретичних) матеріалів скоротився до 10-15 років, а фактологічних (емпіричних) даних з появою потужних центрів їх накопичення й опрацювання – до 1 року¹²¹. Наприклад, МСКО 1997 р. переглянута

¹¹⁰ Луговий, В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14-29; International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹¹ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 79. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹² International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 7. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹³ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 7. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹⁴ Луговий В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.

¹¹⁵ Луговий В. І., Таланова Ж. В. Зв'язок складності та самостійності в освіті. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 4. С. 50–58.

¹¹⁶ Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹¹⁷ Луговий В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.

¹¹⁸ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 79. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹⁹ Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹²⁰ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹²¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

у 2011 р., а її галузева версія – у 2013 році¹²². Стандарти і рекомендації із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) 2005 р. модернізовані у 2015 р., Рамка кваліфікацій ЄПВО 2005 р. уточнена і доповнена у 2018 р., Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя 2008 р. та Ключові компетентності для навчання впродовж життя Ради Європи 2006 р. – відповідно у 2017 і 2018 рр.¹²³ Стан формування і розвитку ЄПВО за Болонським процесом нині моніторять кожні три роки, а більш ґрунтовно – щодокадно¹²⁴. Системні статистичні дані ООН, ЮНЕСКО, Світового банку, Національного наукового фонду США оновлюються, як правило, щороку, а Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Національного центру освітньої статистики США у ряді випадків – навіть двічі на рік¹²⁵. Про це вітчизняні викладачі часто навіть не здогадуються остільки, оскільки не / слабо досліджують згадані процеси. У медико-біологічних, інформаційно-технологічних галузях знань порівняно із соціально-гуманітарними цей період ще менший – нерідко не перевищує 1-2 роки. Відтак, пропонуючи здобувачам для споживання той чи інший навчальний (інформаційний) матеріал, потрібно супроводжувати його маркуванням – зазначенням терміну придатності (актуальності) наявної в ньому інформації¹²⁶.

Більше того, несучасна (застаріла) інформація, яка масово надається, а до того ж, ще суворо контролюється стосовно обов'язкового засвоєння, призводить до формування хибних компетентностей (кваліфікацій). Це не спроможні розпізнати і убезпечити відсталі (інформаційно, компетентнісно, кваліфікаційно) викладачі. У таких ситуаціях ЗВО фактично відбирають у здобувачів частину їхнього життя, натомість надають їм від'ємну (шкідливу) додану вартість фахової капіталізації, перекреслюють їм перспективу¹²⁷.

Задавлений час вироблення інформації не означає її несучасності. Пролонгованою у сучасність та майбутнє може бути фундаментальна інформація, що створена раніше і міститься, наприклад, у математичному законі Піфагора, фізичному – Архімеда, хімічному – Менделєєва тощо. Така інформація з великим терміном придатності як базова здебільшого вивчається в середній освіті, однак не завжди. Зокрема, джерелами актуальної для сучасності і майбутнього інформації, що опановується в університетах, слугують «Кобзар» Тараса Шевченка або «Сто порад учителю» Василя Сухомлинського. З огляду на важливість акумуляції інформації провідні університети засновують потужні бібліотеки. Наприклад, бібліотека першого за Шанхайським рейтингом Гарвардського університету є найбільшою академічною бібліотекою у світі. Вона включає понад 20 млн томів друкованих і величезний масив оцифрованих матеріалів. Доступ до цієї інформаційної колекції забезпечують близько 800 працівників більш як 70 підрозділів бібліотеки. Вочевидь, подібних інформаційних можливостей бракує українським університетам та їхнім відокремленим підрозділам,

¹²² International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 79. URL:

<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹²³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Descriptors defining levels in the European Qualifications Framework (EQF). URL:

<https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>; Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. URL:

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7); Національний освітньо-науковий глосарій / В. І. Луговий та ін.; Нац. акад. пед. наук України; ред. колегія: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 272.

Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIM0Y8W1Qz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view.

¹²⁴ Національний освітньо-науковий глосарій / В. І. Луговий та ін.; Нац. акад. пед. наук України; ред. колегія: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 272. URL: https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIM0Y8W1Qz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view; Переклад документів Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти: 24-25 травня 2018 р., Париж. URL:

<http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>.

¹²⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf; Education at a Glance 2018: OECD Indicators. URL:

https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en#page1; Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL:

https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en; Digest of Education Statistics. URL:

https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp.

¹²⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹²⁷ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

особливо тим, бібліотечні фонди яких уміщуються в кількох кімнатах. А інформаційна убогість, вочевидь, породжує компетентнісну / кваліфікаційну злиденність¹²⁸.

Щодо надсучасної інформації, то вона важлива для кожного без виключення ЗВО, особливо університетів-лідерів, де має переважати і «правити балом». Це впливає із місійної сутності університетів (див. табл. 9). Надсучасна інформація для вищої освіти здобувається у процесі досліджень, творчості / інновацій¹²⁹, які дають змогу прогнозувати і передбачати, проектувати і продукувати ще неіснуюче, але вірогідне майбутнє. Споживання цієї інформації формує фахівців-лідерів, агентів не простого виконання (функціонування) або, ще гірше, бездумного «мавпування» змін, що лише імітують інновації, а саме конструктивного творення нового (розвитку), успішного руху вперед¹³⁰. Відтак вища освіта за своїм місійним освітньо-дослідницько-інноваційним статусом якраз та освітня сфера, що оперує майбутнім, орієнтується на нього.

У табл. 14 систематизовано роль несучасної (застарілої), сучасної і надсучасної (щодо майбутнього) інформації у вищій освіті в задоволенні потреб особи, суспільства, економіки.

Таблиця 14

Формування цільової придатності особи для особистих, суспільних, економічних потреб різними типами інформації за її адекватністю сьогоденню (що минає / виникає) та майбутньому (що наближається)

№	Тип інформації	Цільова придатність особи для самореалізації, суспільства, економіки (ринку праці)								
		Особа		Суспільство			Економіка			
		Компетентна / кваліфікована	Некомпетентна / некваліфікована	Утриманець (аутсайдер)	Успішний учасник	Лідер розвитку	Здатність адаптуватися	Здатність функціонувати	Здатність розвивати	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	Несучасна	-	+	+	-	-	-	-	-	-
2	Сучасна	+	-	-	+	-	+	+	-	-
3	Надсучасна	+	-	-	+	+	+	+	+	+

Джерело: Складено авторами¹³¹.

Подрібненість і розпорошеність, профільна неадекватність і зайва дубльованість, ресурсна деконцетрованість українських ЗВО, їх глобальна відсталість є доконаним фактом¹³². Серед цих закладів багато відвертих аутсайдерів. Відтак постає питання про практичну консолідацію і концентрацію національної мережі

¹²⁸ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14-29.

¹²⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹³⁰ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹³¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14-29.

¹³² Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

вищої освіти, виокремлення в ній університетів-лідерів, усунення або санації закладів- аутсайдерів. Тут термін «консолідація» (*лат.*) використовується в значенні «зміцнення, згуртування, об'єднання»¹³³, а термін «концентрація» (*лат.*) – «зосередження, скупчення, згущення»¹³⁴.

У табл. 15 узагальнено роль закладів вищої освіти залежно від оперування згаданими типами інформації.

Таблиця 15

Статусна і фактична роль ЗВО залежно від продукування і пропонування типу інформації за її адекватністю сьогоденню (що минає / виникає) та майбутньому (що наближається)

№	Тип інформації	Роль ЗВО	
		Статусна	Фактична (щодо розвитку особи, формування людського капіталу)
1	2	3	4
1	Несучасна	Заклад-аутсайдер	Продукує негативну додану вартість (перешкоджає компетентнісному / кваліфікаційному становленню особи)
2	Сучасна	Заклад-функціонер	Продукує посередню (низькоукладну) позитивну додану вартість (сприяє компетентнісному / кваліфікаційному становленню особи-виконавця)
3	Надсучасна	Заклад-лідер	Продукує істотну (високоукладну) позитивну додану вартість (забезпечує компетентнісний / кваліфікаційний розвиток особи-лідера)

Джерело: Складено авторами¹³⁵.

Як правило, крім спеціальних випадків, заклад-аутсайдер дрібний. У ньому кафедри часто охоплюють кілька галузей знань, науково-педагогічний персонал викладає по кілька різнопрофільних дисциплін поза контекстом потужних сфокусованих наукових шкіл, визнаних академічних традицій і визначних досягнень, глибинно не зосереджений на предметі викладання і вивчення, здебільшого оперує несучасною (застарілою) інформацією. Крім того, велике навчальне навантаження (до 600 годин) та неконкурентоспроможна заробітна плата, що спонукає до додаткових підробітків, не залишають часу для дослідницько-інноваційної діяльності, пошуку, осмислення і використання сучасної і надсучасної інформації. Також у малих закладів здебільшого нерозвинена навчальна, дослідницька, інформаційна інфраструктура. Натомість в укрупнених університетах кафедри і викладачі знаходяться в істотно кращих умовах. Наприклад, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка кафедри і науково-педагогічні працівники не тільки зосереджені на предметі викладання і вивчення в межах певних спеціальностей, а навіть мають глибшу спеціалізацію. Так, філологічні і філософські кафедри спеціалізуються на здійсненні науково-педагогічної діяльності на факультетах або в інститутах окремо природничо-математичних і соціально-гуманітарних галузей знань з урахуванням їх специфіки¹³⁶.

¹³³ Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енци., Вища школа. 776 с. С. 353.

¹³⁴ Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енци., Вища школа. 776 с. С. 360.

¹³⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹³⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2018 рік Губерського Леоніда Васильовича (2018). Доповідь на конференції трудового колективу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2018.pdf>; Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України». Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26.

Досвід університетів екстра класу, які на 1-30 позиціях Шанхайського рейтингу 2018 р., реалізують сучасну та надсучасну освіту і слугують доцільним «майбутнім» для ЗВО України, дає надійні орієнтири щодо вироблення ефективної системи заходів консолідації та концентрації мережі вищої освіти. Зазначена вибірка університетів-лідерів є презентаційною як за регіонами (північноамериканський, західноєвропейський, східноазійський) і країнами (США, Канада, Сполучене Королівство, Швейцарія, Данія, Японія), так і за параметрами закладів (приміром, за чисельністю студентів від невеликого Рокфеллерського університету до гігантського Університету Торонто, за віком від найстарішого Університету Оксфорда до наймолодшого Університету Каліфорнії Лос-Анжелеса тощо)¹³⁷.

Зміст можливих заходів із досягнення високої освітньої якості впливає з аналізу «модельних» характеристик зазначеної добірки університетів екстра класу¹³⁸.

На рис. 7 показано віковий розподіл цих закладів.

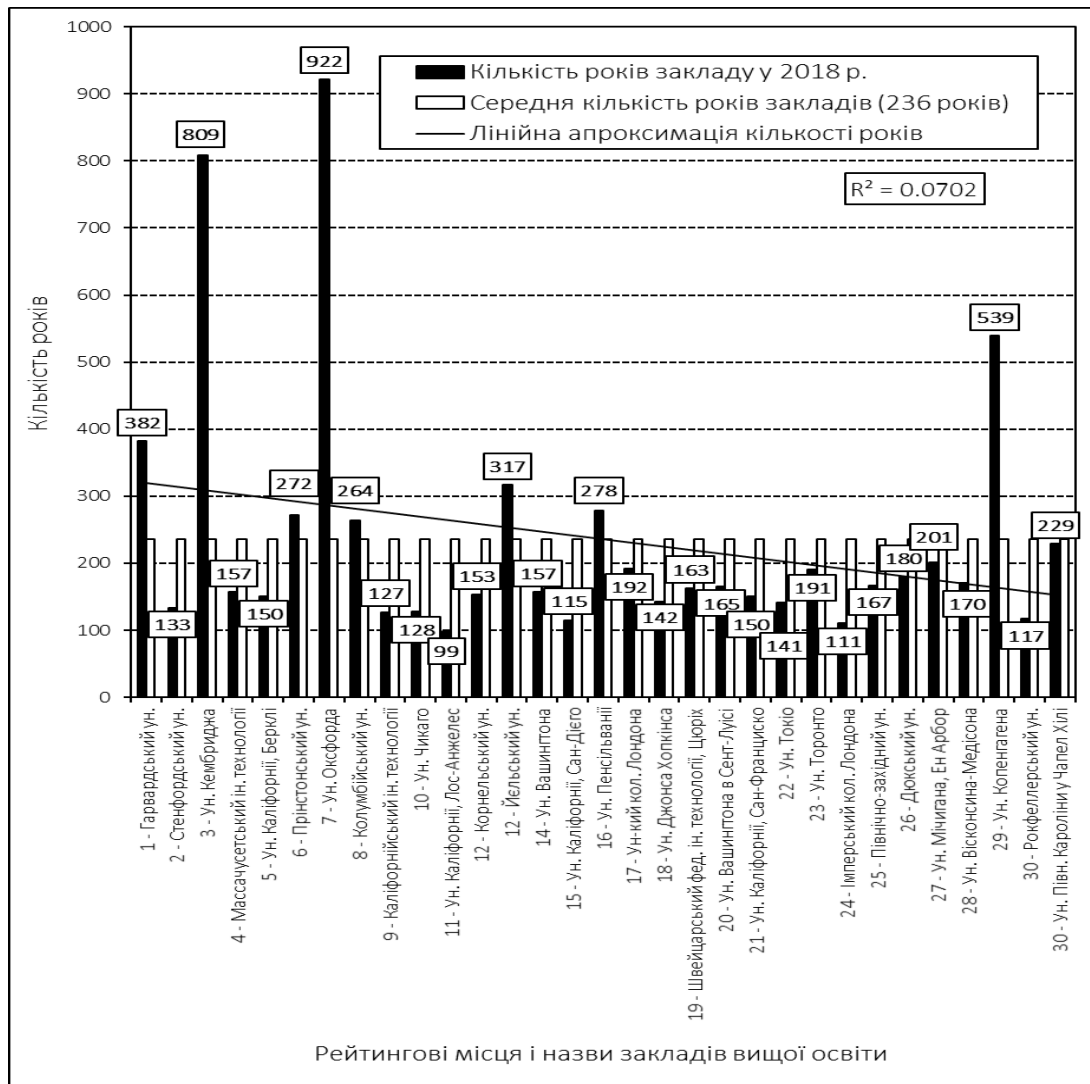

Рис. 7. Вік ЗВО, що на 1-30 місцях Шанхайського рейтингу 2018 р.

Джерело: складено авторами¹³⁹.

¹³⁷ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹³⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html>.

¹³⁹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>.

Рисунок 7 свідчить, що середній вік ліdersьких закладів – понад два століття. При цьому тенденційно вищі позиції мають старші заклади. Тобто перевірені часом досвідчені університети повинні стати центрами «конденсації» (*лат.* згущення, ущільнення)¹⁴⁰ в Україні як такі, що повною мірою акумулюють сучасну і надсучасну інформацію.

На рис. 8 показано річні бюджети університетів-лідерів.

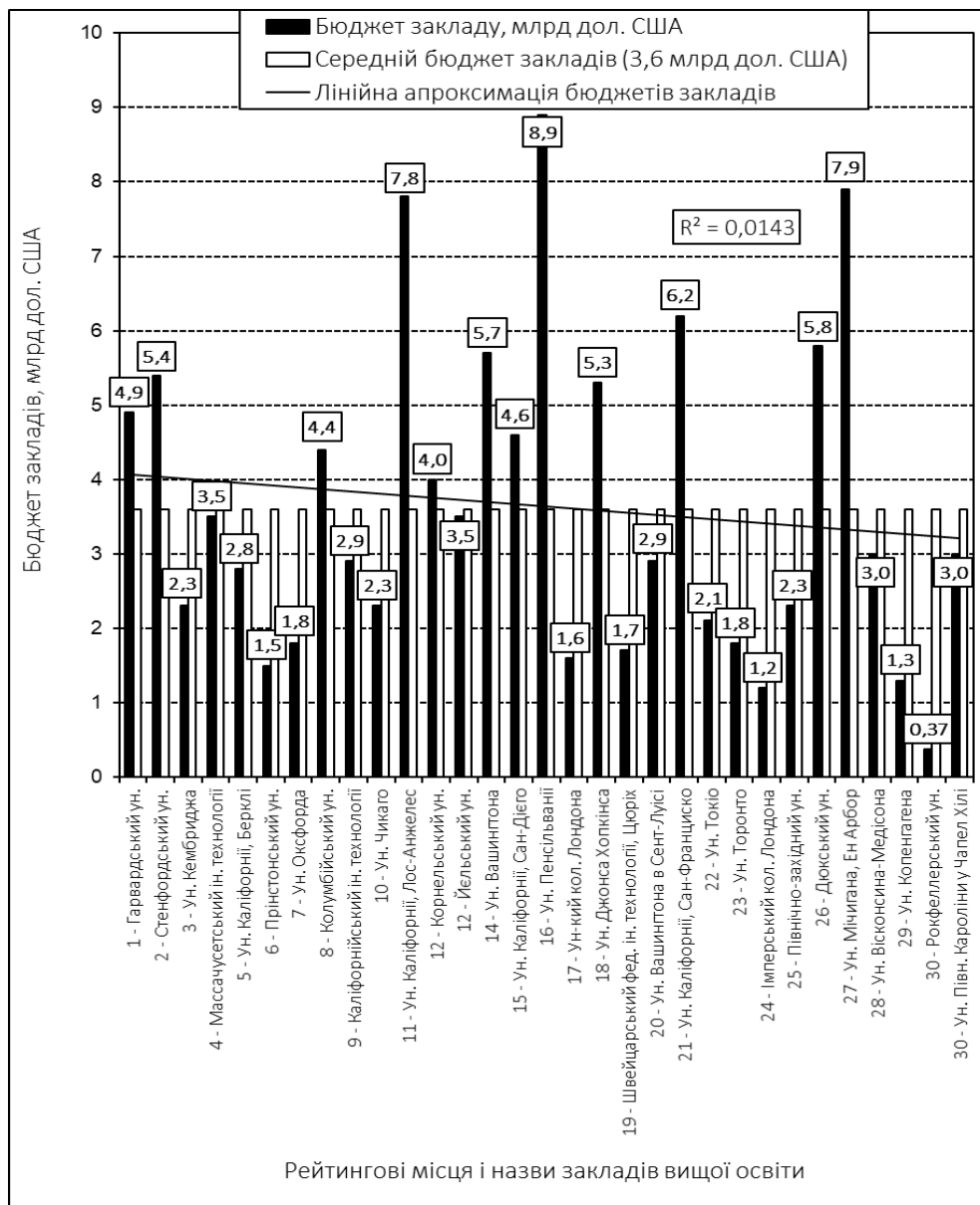

Рис. 8. Річні бюджети ЗВО у 2017 р., що на 1-30 місцях Шанхайського рейтингу 2018 р.
Джерело: складено авторами¹⁴¹.

Рисунок 8 переконує, що саме об'єднання закладів дає можливість збільшити бюджети, відтак інформаційні можливості, чим ширше користуються прогресивні країни. Знову-таки існує тенденція підвищення рейтингового місця із збільшенням річного бюджету закладів екстра класу, середня величина якого становить 3,6 млрд дол. США¹⁴².

¹⁴⁰ Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енци., Вища школа. 776 с. С. 350.

¹⁴¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁴² Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

Рисунок 9 характеризує заклади екстра класу за кількістю в них студентів. Для аналізу використані дані про кількість здобувачів в еквіваленті денної форми (ЕДФ) такі, як зазначено у рейтингу Таймс, що оперує відповідним показником, а для Рокфеллерського університету, що не ранжирується цим рейтингом, безпосередньо із сайту закладу¹⁴³.

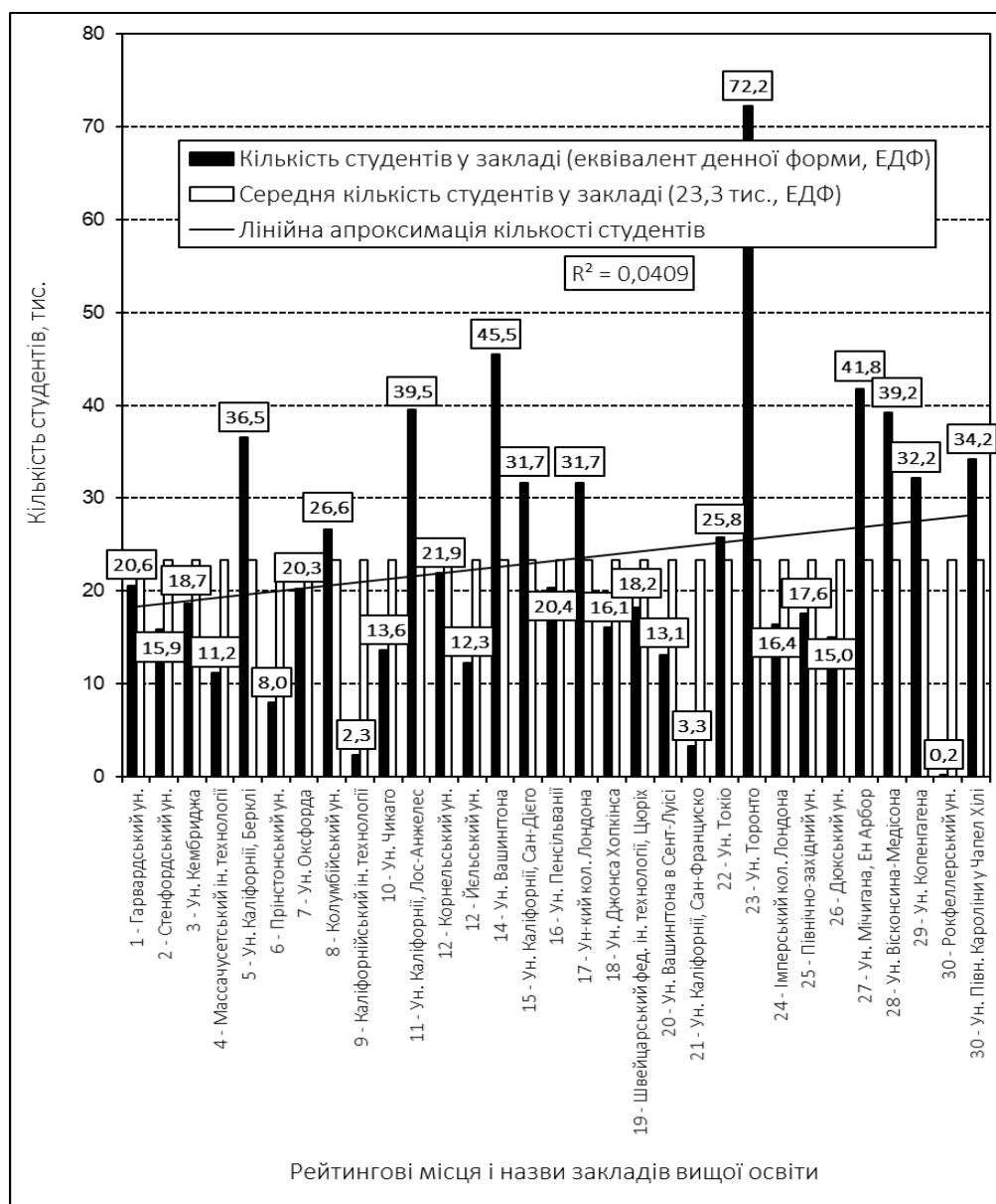

Рис. 9. Чисельність студентів (в еквіваленті денної форми, ЕДФ) у ЗВО екстра класу.

Джерело: складено авторами¹⁴⁴.

З рис. 9 можна бачити що середня чисельність студентів у закладі (в еквіваленті денної форми) становить 23 тисячі. Водночас видно тенденцію до зменшення чисельності студентів у закладі з підвищенням рейтингового місця. Тобто існує певна оптимальна величина закладу, як у Гарвардського університету (близько 21 тис. студентів), істотне відхилення від якої, робить недосяжною мету абсолютного лідерства. Хоча ця величина сильно коливається навіть у малій групі з 31 закладу: від 200 студентів у Рокфеллерському

¹⁴³ THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; The Rockefeller University. Bioscience is what we do. URL: <https://www.rockefeller.edu/about/>.

¹⁴⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

університеті, що на 30 місці, до 72 тис. в Університеті Торонто, який обіймає 23 позицію в Шанхайському рейтингу 2018 р., (обидва за час існування рейтингу ніколи не піднімалися вище 20-ї сходинки) все ж укрупнення дрібних університетів в умовах слабкої економіки України є безальтернативним¹⁴⁵.

Це підтверджує порівняння, наведене на рис. 10.

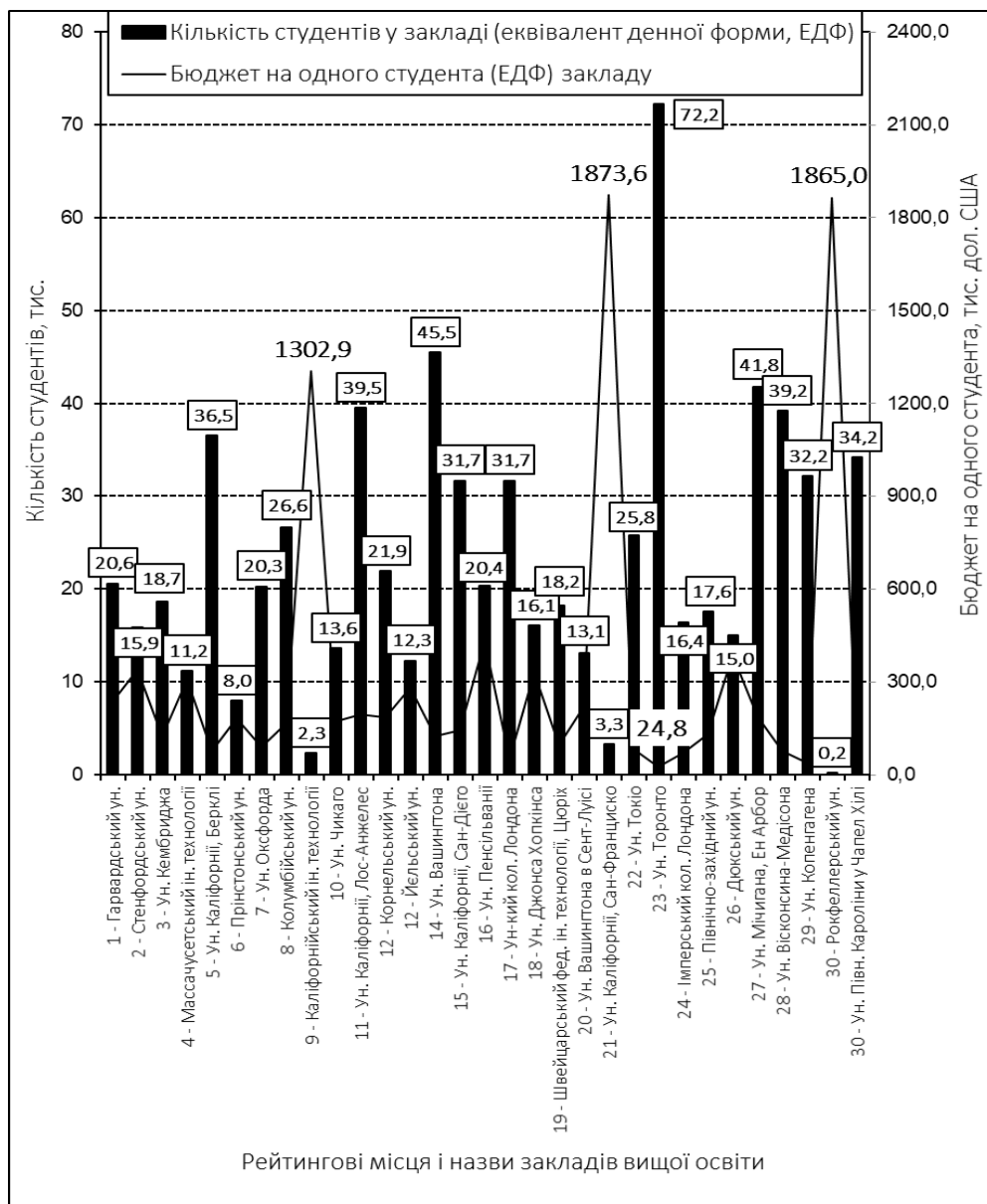

Рис. 10. Порівняння чисельності студентів (в еквіваленті денної форми, ЕДФ) у ЗВО та величини бюджету в розрахунку на одного студента.

Джерело: складено авторами¹⁴⁶.

З рис. 10 видно, що малі університети такі, як Каліфорнійський інститут технології (2,3 тис. студентів), Університет Каліфорнії Сан-Франциско (3,3 тис.), Рокфеллерський університет (0,2 тис.) досягають високих рейтингових позицій і статусу екстра класу шляхом висококонцентрованого зосередження значних фінансових ресурсів (відповідно 1,3, 1,9 та 1,9 млн дол. США на 1 студента). Крім того, у них висока галузева концентрація. Наприклад, Рокфеллерський університет декларує «Біонаука є те, що ми робимо» (англ. «Bioscience is what we

¹⁴⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁴⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

do»)¹⁴⁷. Натомість у дуже великому галузево деконцентрованому Університеті Торонто відповідна сума видатків на 1 студента багатократно менша (25 тис. дол. США) за середнього показника по групі закладів – 319 тис. дол. США¹⁴⁸.

Рисунки 11-14 розкривають організацію і орієнтацію досліджень і розробок (англ. скорочено R&D, далі у цій частині розділу – дослідження) в університетах екстра класу США, що дає змогу їм бути сучасними і надсучасними¹⁴⁹.

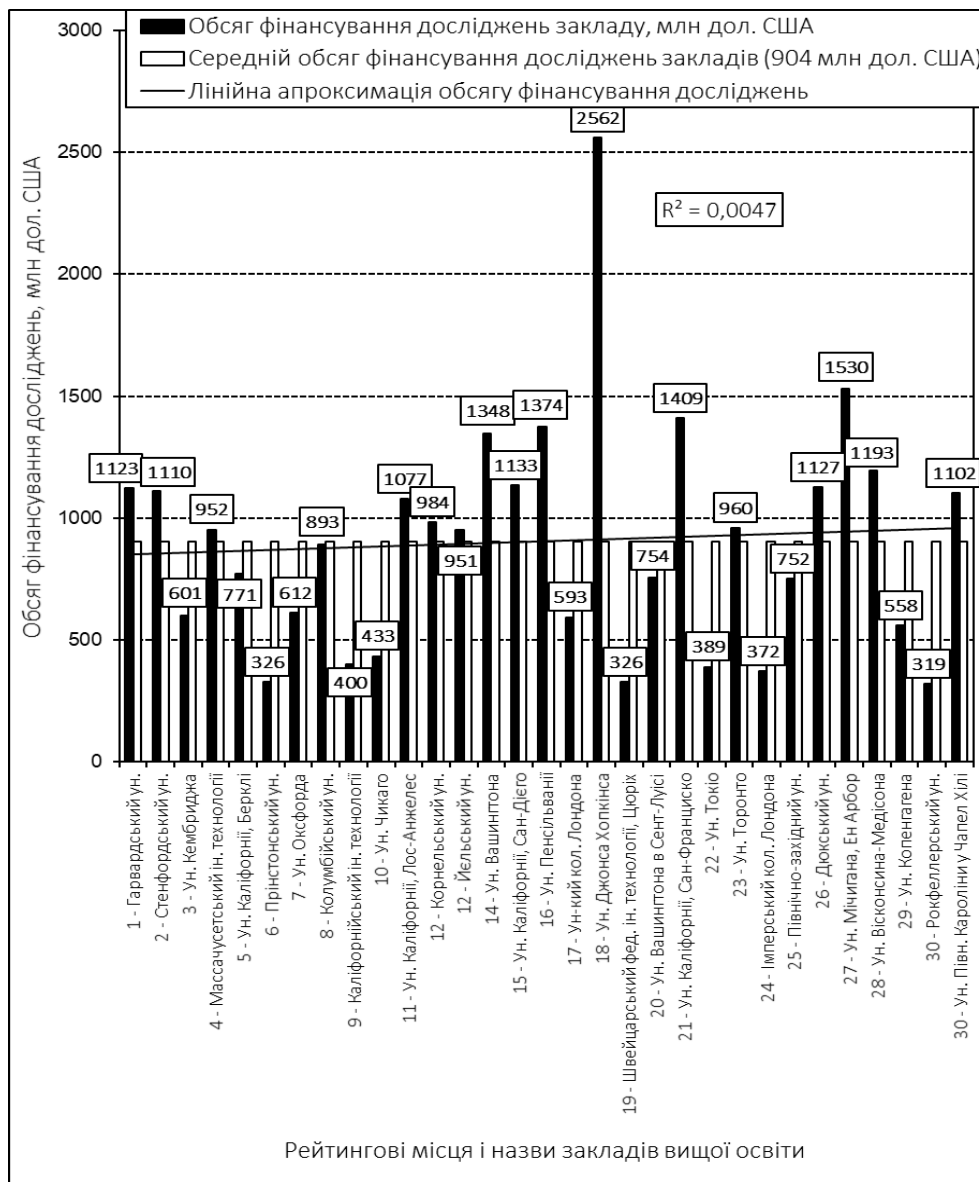

Рис. 11. Обсяги фінансування досліджень у ЗВО у 2017 р., що на 1-30 місцях ARWU 2018 р.

Джерело: складено авторами¹⁵⁰.

Рисунок 11 не виявляє помітної залежності рейтингового місця закладу від обсягів фінансування досліджень, які значні у всіх випадках та пересічно становлять 0,9 млрд дол. США, або 25 % від середнього

¹⁴⁷ The Rockefeller University. Bioscience is what we do. URL: <https://www.rockefeller.edu/about/>.

¹⁴⁸ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁴⁹ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html; Gibbons Michael T. Higher Education R&D Expenditure Increased 4.7 %, Exceeded \$ 75 Billion in FY 2017. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2020/nsf20302/>.

¹⁵⁰ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

річного бюджету закладів (3,6 млрд дол. США). Це можна пояснити тим, що спеціально фінансовані дослідження супроводжуються інтенсивною дослідницькою діяльністю викладацького персоналу у межах основної науково-педагогічної роботи та створенням умов для цього. У найкращих університетах України частка окремого фінансування досліджень не досягає й 10 % і пересічно становить приблизно 3 %, а обсяги навчального навантаження та величина заробітної плати викладачів не дають змоги також проводити дослідницьку діяльність. Однак останнє конче потрібне не лише для авторського продукування нових знань, а й для розуміння тих знань, що створюються іншими і потрібні для викладання та навчання¹⁵¹.

Водночас рисунки 12-14 допомагають з'ясувати важливі та неочевидні особливості досліджень в університетах екстра класу.

На рис. 12 зіставлено обсяги зовнішнього і внутрішнього (інституційного) фінансування досліджень у 23 закладах США розглядуваної групи, для яких доступні відповідні дані¹⁵².

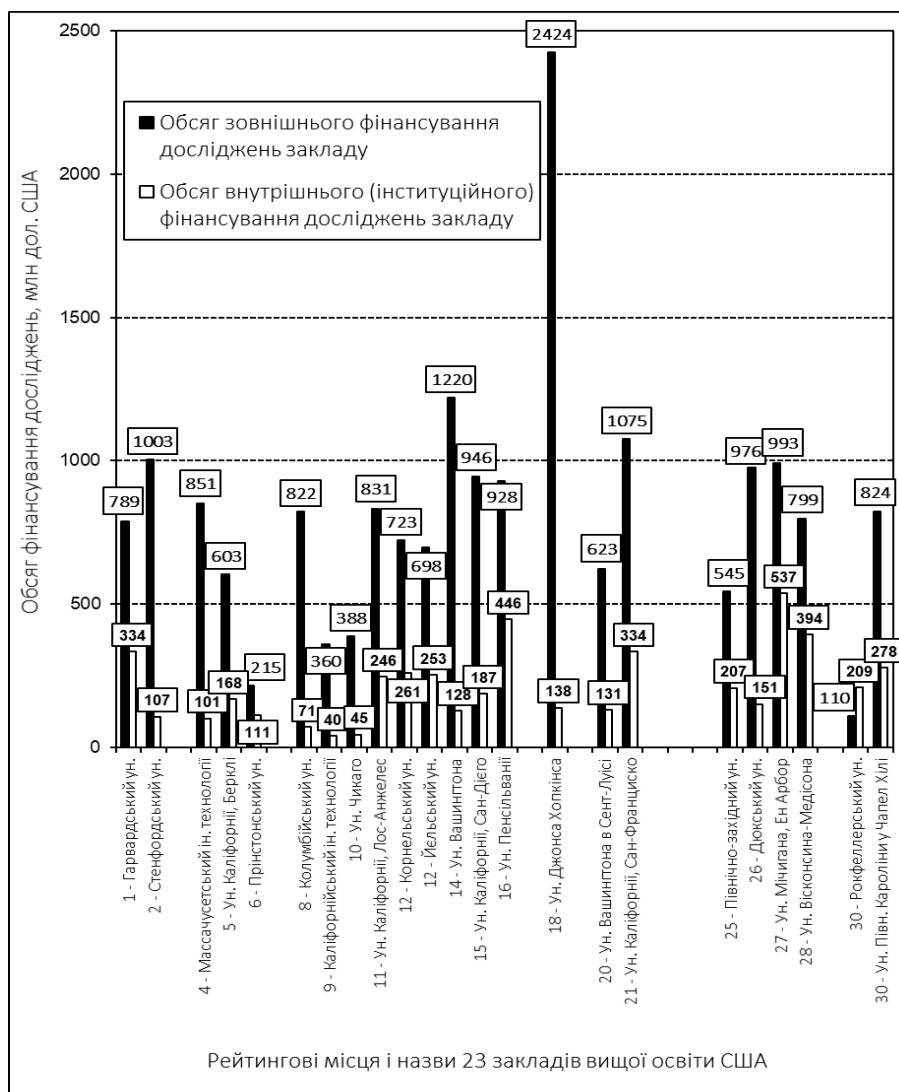

Рис. 12. Зовнішнє і внутрішнє (інституційне) фінансування досліджень у 23 закладах екстра класу США у 2017 р.

Джерело: складено авторами¹⁵³.

¹⁵¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Річний звіт про виконання бюджетних програм Міністерства освіти і науки України за 2018 рік. *Освіта України*. 2019. № 10. С. 5–51.

¹⁵² Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html.

¹⁵³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

З рис. 12 можна зрозуміти, що внутрішнє самофінансування досліджень вагоме (і тим більше, чим менші зовнішні надходження коштів на дослідження). У такий спосіб лідерські університети США самостійно забезпечують дослідницький базис для вищої освіти заради її сучасності та надсучасності. Загалом частка самофінансування (пересічно 212 млн дол. США) у загальних видатках на дослідження (у середньому 1,0 млрд дол. США) у групі 23 провідних закладів США становить близько 21 %, а відносно зовнішнього фінансування – майже 35 %. Остання частка значно варіюється (від 5,7 % в Університеті Джонса Хопкінса, 18 рейтингове місце, до 190 % у Рокфеллерському університеті, 30 місце). Обчислення відповідного коефіцієнту кореляції рангів Спірмена вказує на вірогідну антикореляцію величин зовнішнього і часток внутрішнього фінансування досліджень ($K_c = -0,38$ при $K_{кр} = 0,35$)¹⁵⁴.

У цілому обсяг внутрішнього самофінансування досліджень у 23 згаданих університетах США, за виключенням трьох випадків, істотно більший за фінансування досліджень бізнесом (у середньому 72 млн дол. США, або лише 34 % від інституційних видатків), як свідчить рис. 13.

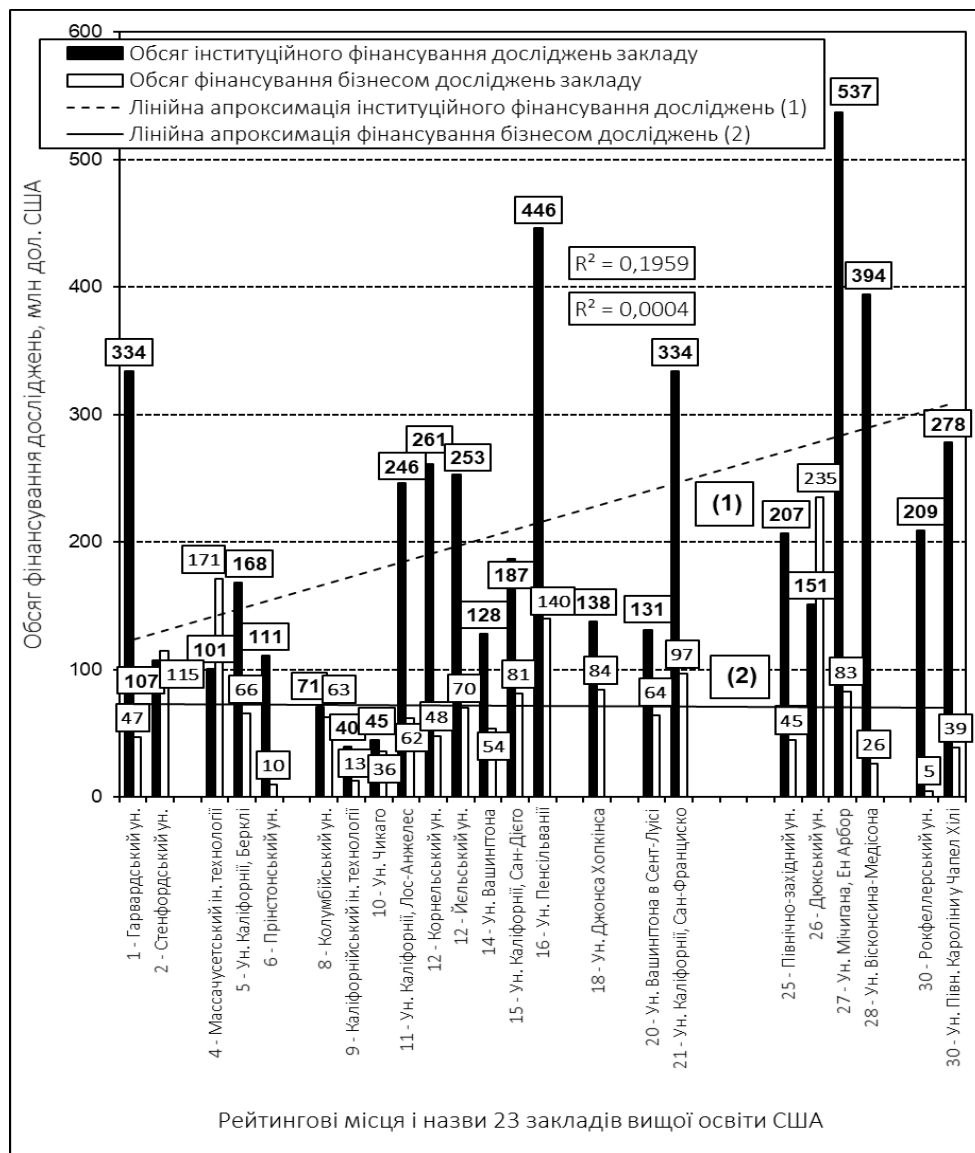

Рис. 13. Порівняння обсягів інституційного і бізнесового фінансування досліджень у 23 лідерських університетах США у 2017 р.

Джерело: складено авторами¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁵⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

Рисунок 13 також демонструє, що обсяги бізнесового фінансування досліджень закладів-лідерів малі і не справляють впливу на рейтингове місце закладу.

Нарешті, рис. 14 підтверджує порівняно неістотну підтримку бізнесом досліджень у топових ЗВО США¹⁵⁶.

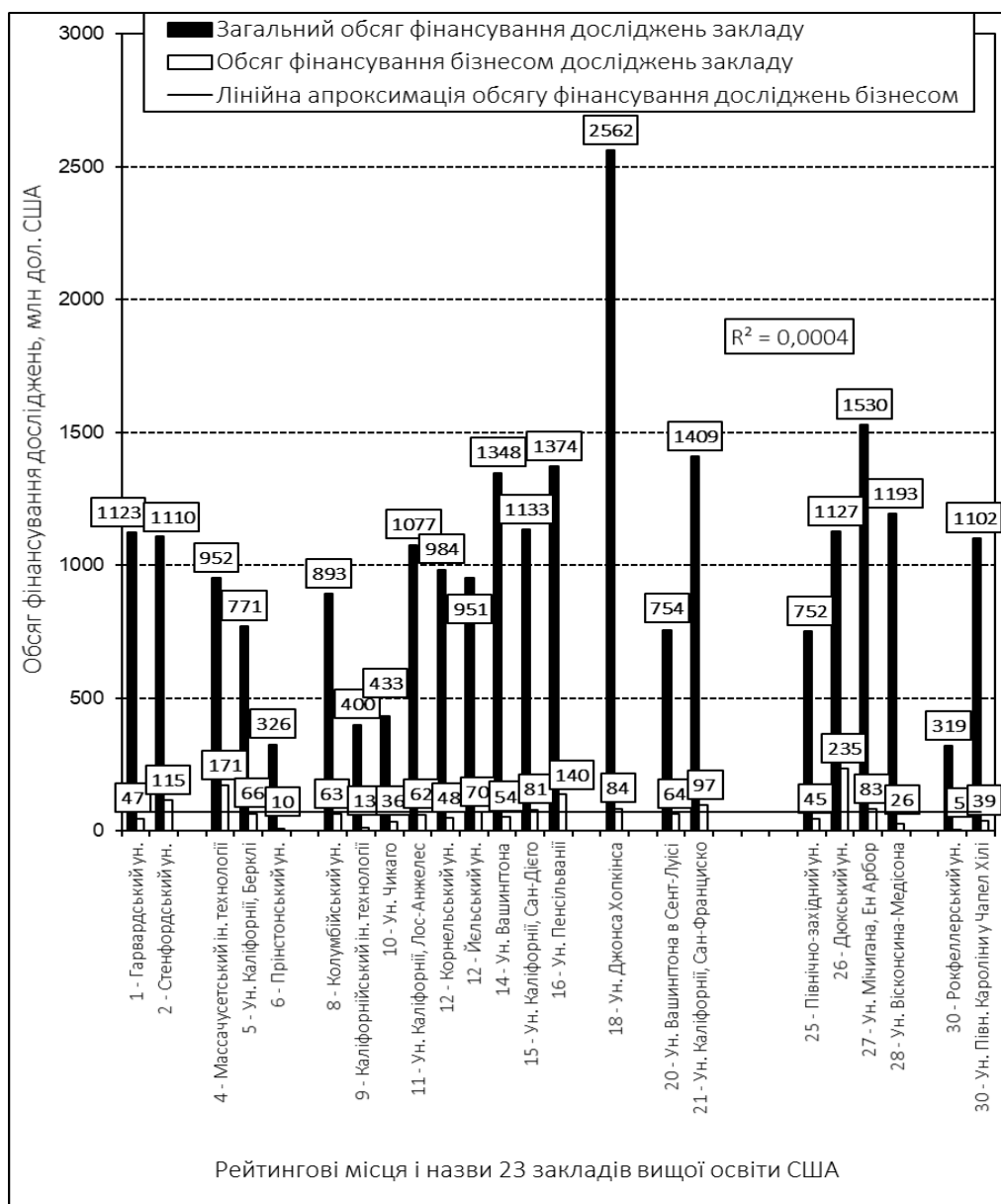

Рис. 14. Порівняння обсягів загального та бізнесового фінансування досліджень у 23 топових університетах США у 2017 р.

Джерело: складено авторами¹⁵⁷.

Як підтверджує рис. 14, бізнесове фінансування досліджень не домінує у жодному із закладів і є відносно малим, складаючи в середньому лише 7,0 % від коштів, що витрачаються на дослідження. Загалом у 2017 р. частка бізнесу у фінансовому забезпеченні досліджень в усіх ЗВО США становила менше 6 %, натомість інституційного – 25 %. Це вказує на певну спрямованість досліджень у вищій освіті США, а саме: на дослідницьку підтримку підготовки сучасних і надсучасних фахівців. Про це свідчить і розподіл фінансування

¹⁵⁶ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html.

¹⁵⁷ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

досліджень у вищій освіті цієї країни за їх типами у 2017 р. – фундаментальні (61,8 %), прикладні (28,5 %) і розробки (9,6 %) ¹⁵⁸. Зазначене спростовує поширену думку, що дослідження в ЗВО орієнтовані насамперед на безпосереднє (а не опосередковане через конкурентоспроможних фахівців-випускників) задоволення інноваційних потреб бізнесу, економіки.

Крім того, в університетах-лідерах створено умови для здійснення дуальної навчально-дослідницької функції викладачів шляхом зменшення їх навчальної складової, підвищення заробітної плати, формування необхідної і достатньої навчальної інфраструктури для самореалізації здобувачів та дослідницької інфраструктури для розвитку викладачів ¹⁵⁹.

Зазначене вище може і має бути впроваджене в Україні шляхом комплексної консолідації та концентрації мережі вищої освіти.

Б. Дослідницько-інноваційна спроможність закладів вищої освіти як ключовий критерій освітньої якості

У цій частині розділу проаналізовано мету, організацію, кадрове і фінансове забезпечення сфер вищої освіти (ВО) та досліджень і розробок (ДР) в Україні та провідних країнах. З'ясовано, що вітчизняна сфера ВО порівняно зі сферою ДР споживає непропорційно багато фінансових ресурсів та акумулює більшість кандидатів і докторів наук, яким не створено умов для високої наукової і науково-технічної віддачі. Обґрунтовано систему заходів з реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу університетів, яка ґрунтується на переформатуванні університетської мережі задля здійснення дуальної «викладацько-дослідницької» функції за моделями «дослідницький професор» або «професор і дослідник – одна персона». Заходи включають консолідацію і концентрацію закладів ВО (ЗВО), подолання їх подрібненості та розпорошеності, усунення дублювання і профільної неадекватності, досягнення критичної величини параметрів ефективного функціонування та розвитку, покращення використання кадрових і фінансових ресурсів, зокрема зниження навчального навантаження, підвищення заробітної плати, вдосконалення навчальної, дослідницької, інформаційної інфраструктури.

У контексті дослідницько-інноваційного типу прогресу і пов'язаного з цим створення, актуалізації й активізації потенціалу наукової та науково-технічної діяльності важливо уточнити особливості становлення і розвитку досліджень і розробок (далі у цій частині розділу – ДР) взагалі, у сфері вищої освіти (далі у цій частині розділу – ВО) зокрема. Адже, ВО по суті є результатом інтеграції «освіти» і «досліджень». Відтак, механізми оцінювання якості ВО мають містити критерії та індикатори ДР-складової ВО. Однак вирішення такого завдання ускладнено проблемою слабого розуміння місця і ролі, цілей і функцій ДР у ВО, хоча останнім часом цьому присвячено чимало публікацій фахівців ¹⁶⁰.

Часто проблему ускладнюють і заплутують владні очільники, які при прийнятті доленосних рішень не завжди орієнтуються в інтелектуально складних ситуаціях, політизуючи їх. Наприклад, на парламентських слуханнях «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» у 2016 р. у вступному слові заступника голови Верховної Ради України зазначалося: «Я думаю, що найбільше завдання, яке перед нами стоїть, – це повернення науки в освіту, у вищу освіту. Розділення вищої освіти і науки – це спадок тоталітаризму, коли з університетів забирали мислення, залишаючи повторення. Ви знаєте, що світова наука розвивається тільки на

¹⁵⁸ Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

¹⁵⁹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁶⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України»*. Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159; Національна академія наук України: статистичний і наукометричний аналіз ефективності наукового потенціалу / Б. А. Маліцький та ін.; гол. ред. акад. НАН України В. Л. Богданов; НАН України, ДУ «Інститут дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва». Київ: «Фенікс», 2018. С. 61–69; Папакін Г. Павло Скоропадський та Українська академія наук. До 100-річчя НАН України. Київ: Українські пропілеї, 2018. 335 с.

основі того, що вся наука зосереджена в університетах. Ми знаємо, чому це робилося. Ми знаємо також, що прірва – у фінансуванні. У нас є різні категорії фінансування, але я думаю, що його треба вирівнювати на користь науковців незалежно від того, де вони є, і наука має повернутися у вищі навчальні заклади»¹⁶¹.

Наведена цитата є зразком еkleктики суб'єктивних оцінок, необґрунтованих тверджень і суперечливих рекомендацій, що потребують наукового аналізу. Зокрема, слід об'єктивно розібратися в тому, що може означати «вся наука зосереджена в університетах», або в який спосіб «наука має повернутися у вищі навчальні заклади», якщо в них уже за основним місцем роботи працюють понад 70 % наявних в Україні докторів наук і кандидатів наук (докторів філософії)? І якщо має відбутися «повернення науки в освіту, у вищу освіту», то звідки – з наукових установ чи зі стану небуття в самих ЗВО? Як повинні співвідноситися органічно інтегровані в заклад кафедри як його «невід'ємні» структурні підрозділи та їх науково-педагогічні працівники, з одного боку, і в принципі «від'ємні» від закладу наукові організації з науковими працівниками, які часто існують у ньому відокремлено, з іншого боку? І взагалі, хто несе головну відповідальність за безнауковість вітчизняної ВО: наукові організації та їх наукові об'єднання (академії) чи самі університети з їх загальнонаціональною, галузевими, регіональними мережами?¹⁶²

Необхідність аналізу поточної ситуації у сферах ВО та ДР також зумовлена розробленням Державної стратегії розвитку науки, технології та інноваційної діяльності на виконання постанови загальних зборів НАН України від 26 квітня 2018 р. та урядового Плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 776-р.¹⁶³

Для досягнення поставленої мети доцільним є застосування дослідницької методології, яка ґрунтується як на надійних емпіричних даних, так і на необхідних теоретичних доказах. Теоретичні узагальнення цієї частини розділу системно доповнюють і розвивають авторські напрацювання останніх років щодо осмислення ролі університетів в освітній та науковій сферах¹⁶⁴. Оскільки українське законодавство не унормує сутнісну різницю між ЗВО зі статусом університету, академії та інституту¹⁶⁵, а в передовій світовій практиці університети називаються по-різному (інститутами, коледжами, школами, центрами тощо)¹⁶⁶, то заради термінологічного спрощення слово «університет» тут часто, крім спеціально окреслених випадків, використовується синонімічно до словосполучення «заклад вищої освіти».

Також сфера ВО розглядається як така, що включає заклади, для яких «вища освіта» є основним видом діяльності, науково-педагогічні працівники – основним персоналом, а фінансування відбувається за складовою бюджетної функціональної класифікації видатків «вища освіта». Натомість до сфери ДР входять наукові організації, де основним видом діяльності є «дослідження і розробки», основним персоналом – наукові працівники, фінансування провадиться за бюджетною функціональною складовою «дослідження і розробки». Водночас університети нерідко у своєму складі мають наукові організації (частини, сектори), які виконують дослідження і розробки; такі віднесено до сфери ДР (так званого сектору ВО сфери ДР). У свою чергу, наукові організації можуть мати університети, однак останні включено до сфери ВО. Наприклад, у підпорядкуванні Національної академії педагогічних наук України перебуває Університет менеджменту освіти, який є частиною сфери ВО. В університеті в певний час була наукова частина, яка належала до сфери ДР¹⁶⁷.

¹⁶¹ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

¹⁶² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁶³ Про затвердження плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 776-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2018-%D1%80>.

¹⁶⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>;

¹⁶⁵ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

¹⁶⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹⁶⁷ Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minijust.gov.ua/ua/freesearch>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

Обґрунтовані в попередніх авторських публікаціях важливі для цілей аналізу висновки підкріплено новими даними, що стали доступними у 2018–2019 рр. Підтверджено, що університетські ДР, які не є основним видом діяльності університетів і мають доволі скромну частку з-поміж інших секторів виконання ДР у цілому, передовсім зорієнтовані на осучаснення самої ВО. Також доведено, що ДР стають дедалі більш важливим компонентом ВО на всіх освітніх рівнях, а інституційне самофінансування ДР, відповідно, зростає. Саме дослідницько-інноваційний складник теоретично відрізняє і практично відокремлює університети, які орієнтовані на розвиток і творення нового, від профтехучилищ, технікумів, коледжів, що спрямовані на функціонування, експлуатацію наявного. Також, вагоме значення має з'ясована обернена залежність між часткою ДР, виконаних сектором ВО, у загальному обсязі ДР, та кількістю населення і обсягом ВВП країни. Це дуже актуально для України як великої країни на відміну від малих країн¹⁶⁸.

На рис. 15 показано динаміку характеристик мережі ЗВО (починаючи з 1960 р.) і наукових організацій (з 1991 р., тобто в період незалежної України).

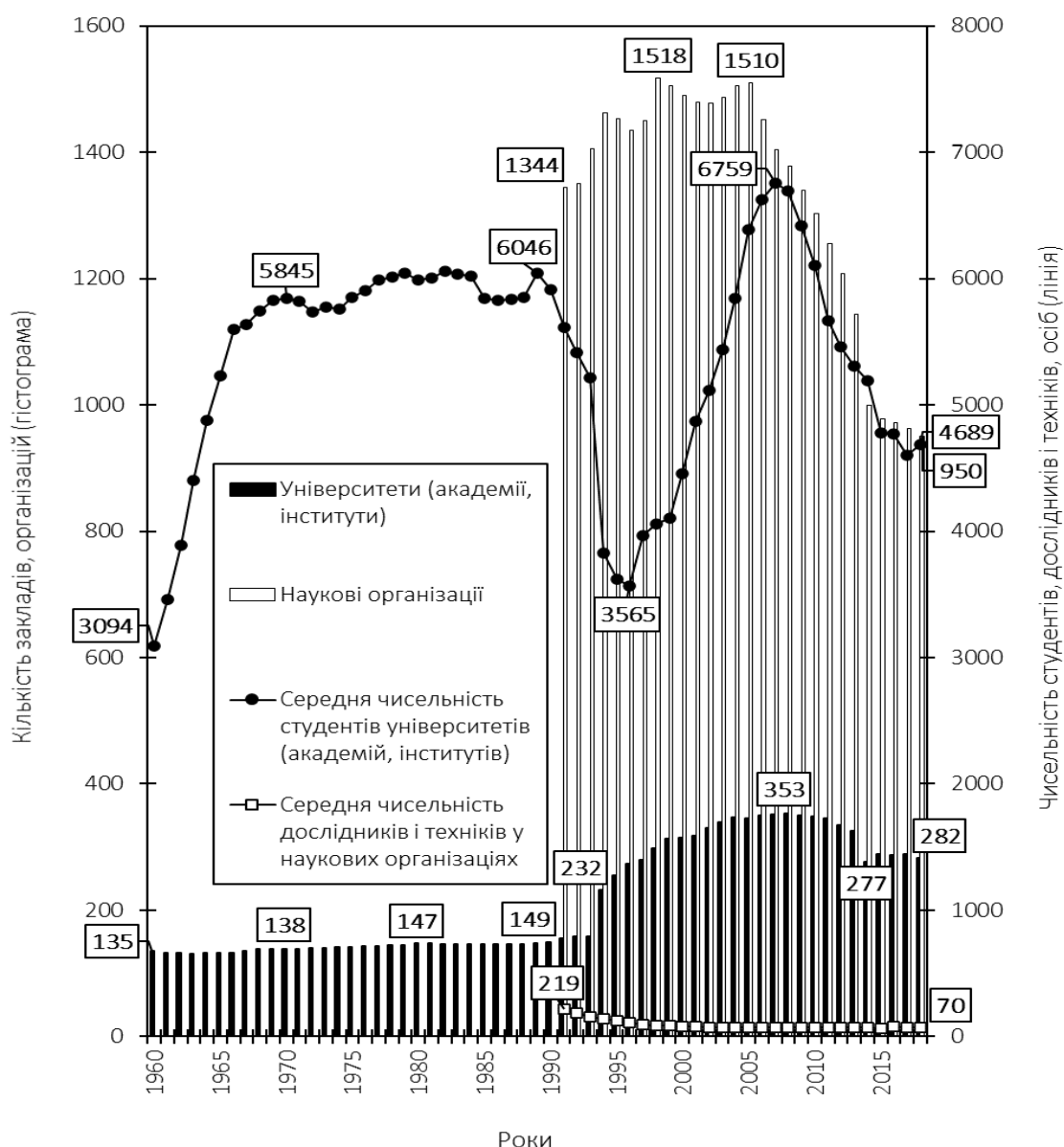

Рис. 15. Динаміка показників, що характеризують мережу університетів (академії, інститутів) і наукових організацій в Україні

Джерело: складено авторами за даними Держстату¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁶⁹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

З рис. 15 видно, що за період незалежності України сфери ВО і ДР зазнали організаційної турбулентності, яка призвела до їх істотного занепаду та необґрунтованого прагнення політиків виправити кризову ситуацію обох за рахунок однієї сфери ДР (слідуючи гаслу «вся наука зосереджена в університетах»¹⁷⁰). Таке «проблемне» рішення, зокрема, означає виведення наукових установ із системи академій наук, і передачу їх до університетів, а не розвиток в університетах власного дослідницько-інноваційного потенціалу, зважаючи на його особливі і цільове призначення¹⁷¹.

Стосовно сфери ВО заради об'єктивної її характеристики достатньо зауважити, що жоден вітчизняний ЗВО не представлений ані в загальній, ані в галузевій (з 54 предметними областями) версіях Шанхайського рейтингу 2019 р. За цим індикатором Україна відстала від усіх країн-сусідів, крім Молдови. У 1960–1990 рр. (див. рис. 15) відкриття нових ЗВО ретельно готувалося, їх мережа поступово збільшувалася з 135 до 149. У 60-х роках заклади ВО не множили, а зміцнювали, укрупнювали. Зокрема, на таких засадах у 1965, а потім у 1972 і 1985 рр. створювалися відповідно Донецький, Сімферопольський і Запорізький державні університети на базі педагогічних інститутів. Починаючи з 1991 р. стратегія цілеспрямованого розвитку мережі ЗВО повністю зруйнована їх масовим хаотичним виникненням. Наприклад, упродовж лише одного 1994 р. з'явилося 73 університета, академії, інститута (неважко збагнути якої якості та інституційної слабкості). Якщо у 1991 р. у 156 ЗВО діяли 146 наукових організацій (93,6 % від загальної кількості закладів), то у 2018 р. у 282 закладах – 142 організації (50,4 % від кількості ЗВО). Це означає, що із здобуттям незалежності Україна отримала у спадщину ЗВО, майже всі з яких за наявності дослідницького потенціалу були схожі на справжні університети, натомість тепер лише половина з них може виправдовувати статус ЗВО¹⁷².

До того ж, навіть існуючі науково-дослідницькі частини (сектори) університетів є відносно невеликими. Найпотужнішим з них є сектор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, фінансування якого у 2018 р. становило близько 8 % бюджету університету, тобто складало набагато нижчу частку, ніж в американських і особливо в європейських університетах. В інших українських ЗВО такі частини (сектори) значно менші або взагалі відсутні, до того ж, нерідко функціонують без зв'язку з кафедрами¹⁷³.

Україна вступила в період незалежності також з потужною організаційною, кадровою і ресурсною базою сфери ДР. Однак через багатократне зниження частки фінансування ДР у ВВП (загальний обсяг якого також стрімко падав) ця сфера зазнала значного відпливу кадрів, насамперед молодих, і старіння матеріально-технічної бази, що призвело до руйнування наукових шкіл. До цього додалося скорочення кількості самих наукових організацій з 1518 у 1998 р. до 950 у 2018 р. (див. рис. 15). Відбулося їх троєкратне подрібнення: якщо середня кількість дослідників і техніків на одну наукову організацію у 1991 р. становила 219, то у 2018 р. – 70¹⁷⁴.

Слідом за галузевим і заводським (підприємницьким) секторами виконання ДР руйнівні процеси поширились на останні осередки організованої науки – Національну академію наук та національні галузеві академії наук України. На підставі експлуатації неадекватних прикладів малих країн таких, як Грузія та Литва, всупереч висновкам авторитетних європейських експертів, висувалися хибні пропозиції щодо «повернення науки в освіту, у вищу освіту» шляхом механічної передачі наукових установ від академій до Міністерства

¹⁷⁰ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

¹⁷¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60–77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹⁷² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁷³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Річний звіт про виконання бюджетних програм Міністерства освіти і науки України за 2018 рік. *Освіта України*. 2019. № 10. С. 5–51. С. 9.

¹⁷⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

освіти та науки України та університетів. Це створило загрозу зміни статусу ДР: з основної діяльності в наукових організаціях на допоміжну у ЗВО¹⁷⁵.

Рисунок 16 ілюструє перерозподіл кандидатів і докторів наук між сферами ДР і ВО протягом 25-річного періоду, що кадрово знесилив першу сферу та посилив другу.

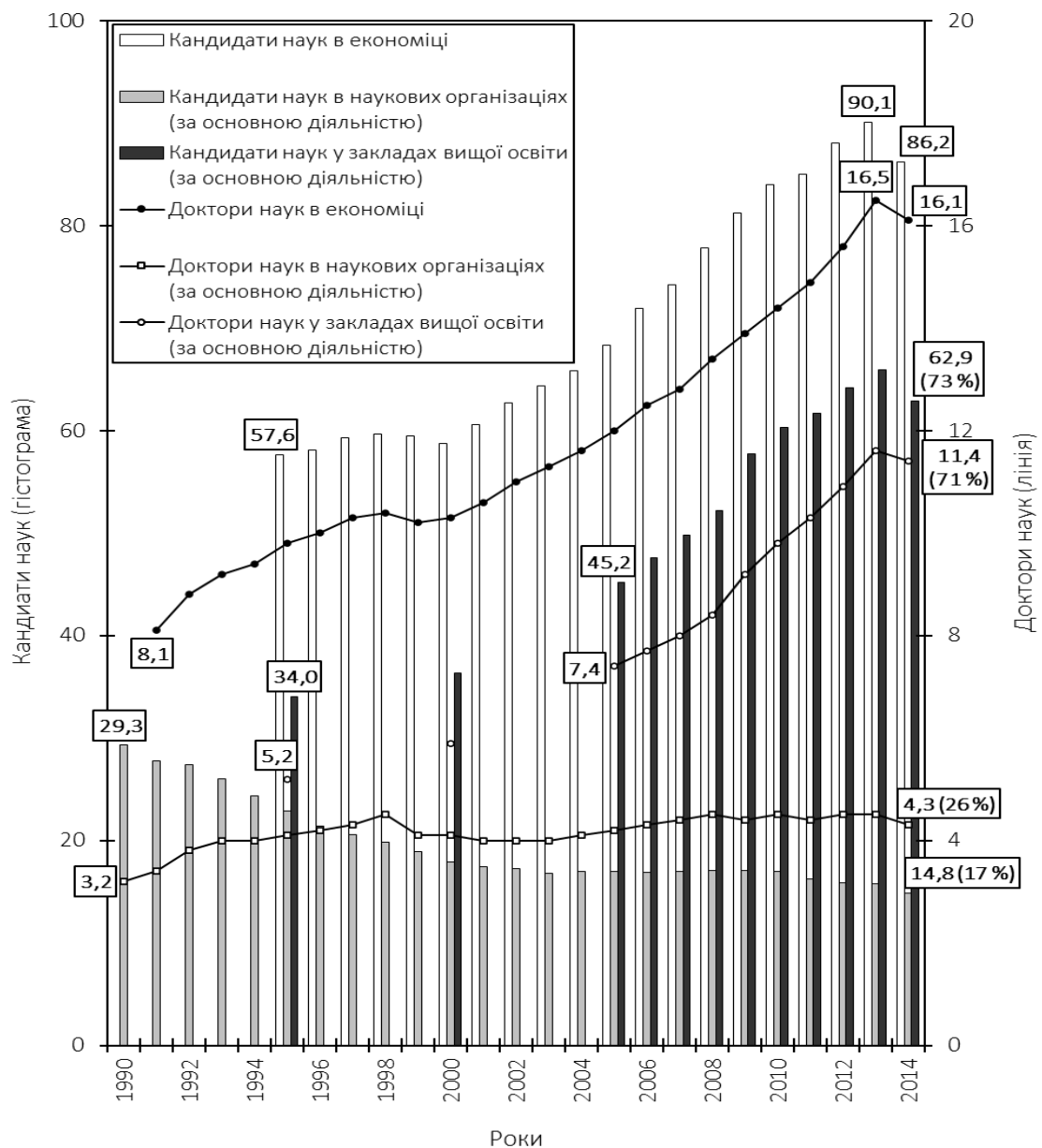

Рис. 16. Кандидати і доктори наук в економіці, у наукових організаціях і ЗВО в Україні (за основною діяльністю).

Примітка: у 2014 р. без окупованих АР Крим і м. Севастополя та зони АТО в Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами за даними Держстату України¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6; Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України: Інструмент політ. підтримки програми «Горизонт 2020». Люксембург: Відділ публікацій ЄС, 2017. 83 с.; Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minijust.gov.ua/ua/freesearch>.

¹⁷⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

З рис. 16 видно, що в процесі скорочення і подрібнення наукових організацій у 1991–2014 рр. майже весь приріст кандидатів і докторів наук в Україні відбувся у сфері ВО (з 2015 р. Держстат не публікує дані про чисельність кандидатів і докторів наук в економіці). У закладах ВО у 2014 р. за основним місцем роботи зосереджувалося 73 % кандидатів наук і 71 % докторів наук, які наявні в Україні. У наступні роки така тенденція не змінилася. Наприклад, у 2015 р. чисельність докторів наук у наукових організаціях за основним місцем роботи зменшилася до 4,1 тис., а кандидатів наук – до 13,9 тис. (дані за 2016 і 2017 рр. не зіставні у зв'язку зі зміною Держстатом методики їх збирання). Натомість кількість докторів і кандидатів наук серед університетських викладачів у 2015–2017 рр. продовжувала збільшуватися. Однак останнє не компенсувало значні кадрові втрати сфери ДР¹⁷⁷.

Як вийти з кризової ситуації, підказує досвід розвитку сфер ВО і ДР у передових країнах та їх об'єднаннях (ОЕСР, ЄС). У табл. 16 наведено параметри організації та підтримки ДР у країнах – лідерах дослідницько-інноваційного прогресу.

Таблиця 16

Ключові характеристики сфер ДР у світі, ОЕСР, ЄС і провідних країнах у 2017 р.

№	Країна, організація	Видатки на ДР, млрд дол., ПКС	Частка витрат на ДР у ВВП, %	Частка сектору ВО у виконанні ДР, %		Частка фінансування ДР у секторі ВО, %	
				2010 р.	2017 р.	Бізнесом	ЗВО
1	2	3	4	5	6	7	8
1	США	543	2,79	14,5	13,0	5,4	25,1
2	Китай	496	2,13	7,9	7,2	28,5	
3	Японія	171	3,20	13,2	12,0	2,9	
4	Німеччина	131	3,02	17,9	17,3	13,8	
5	Корея	91	4,55	10,1	8,5	13,7	
6	Франція	65	2,19	20,9	20,7	2,8	
7	Сполучене Королівство	49	1,66	26,0	23,7	4,4	
8	ЄС	428	1,96	23,6	22,2	6,5	
9	ОЕСР	1358	2,37	18,4	17,2	5,8	
10	Світ	2167	1,89				
11	Середнє для 7 країн		2,79	15,8	14,6	10,2	

Примітка: ПКС – паритет купівельної спроможності.

Джерело: складено авторами за даними¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁷⁸ Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-1_fe401804-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2017 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2017-1_7c1ef2fa-en; Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88.

<https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

Як видно з табл. 16, прогресивні країни, їхні організації та світ у цілому в 2017 р. витрачали на ДР від 1,7 до 4,6 % ВВП, а сім провідних країн – у середньому 2,8 % ВВП. Це є першим (і головним) уроком щодо розвитку ДР. В Україні законодавча норма 1,7 % ВВП не виконується¹⁷⁹.

Другий урок, як слідує з табл. 16, полягає в тому, що частка сектору ВО у виконанні ДР невелика – зазвичай менше 25 %, а в групі семи згаданих країн – пересічно 14,6 % (2017 р.), і має стійку тенденцію до зменшення. Зокрема, у двох країнах-лідерах (США і Китаї), які найбільше витрачають на ДР (разом понад 1 трлн дол. за ПКС, тобто близько половини світових видатків на ці цілі), частка сектору ВО у виконанні ДР становить, відповідно, 13,0 % та 7,2 %. Остання майже така сама, як і в Україні у 2017 р. (7,3 %). Досвід США і Китаю вартий особливої уваги, адже їх інноваційний прогрес відомий. Зокрема, у Шанхайському рейтингу представлено найбільше американських і китайських ЗВО¹⁸⁰.

Третій урок (див. табл. 16) дезавує поширену думку, що головним інвестором коштів в університетський сектор ДР є бізнес, а сектор ДР у сфері ВО, відповідно, переважно працює на бізнес. Насправді роль бізнесу у фінансуванні університетських ДР є доволі скромною: за даними 2017 р., якщо не враховувати Китай (28,5 %), цей внесок становить від 2,8 % у Франції до 13,8 % у Німеччині, а для семи провідних країн (включно з Китаєм) – 10,2 %. У США, де серед лідерських ЗВО велика частка приватних інституцій, цей показник дорівнює 5,4 %. Натомість у США інституційне самофінансування університетських ДР у 2017 р. перевищило 25 %, засвідчуючи, що головним бізнесом для університетів є надання освіти, вищої зрозуміло¹⁸¹. На це вказує і розподіл фінансування за типами ДР в університетах США у 2018 р.: 62,3 % на фундаментальні, 28,0 % на прикладні дослідження та лише 9,7 % на експериментальні розробки¹⁸².

Разом з тим концептуальний і стратегічний підходи до фінансової підтримки сфер ВО і ДР у США та Україні сильно відрізняються¹⁸³.

На рис. 17 порівнюється фінансове забезпечення сфер ВО і ДР в Україні (UA) і США (US) у 2017 р., що унаочнює дисбаланс вітчизняних сфер ВО і ДР (загальну гіпертрофію сфери ВО і гіпотрофію сфери ДР), на противагу їх збалансованості в США, через політику недофінансування сфери ДР (і відповідного перетікання коштів і вчених у сферу ВО). Для складання рис. 17 використано дані джерел¹⁸⁴.

Якщо (див. нижче рис. 17) у США фінансова підтримка згаданих сфер приблизно паритетна (співвідношення 47:53), то в Україні – явно диспаратна (71:29). Спроба уточнення цих фінансових співвідношень завдяки віднесенню до сфери ВО невеликих частин ДР, які виконуються сектором ВО (в Україні це 0,07, а в США – 0,13 від фінансування ДР), не змінює суті справи і лише посилює згадану диспропорцію в Україні. Якщо б фінансове співвідношення між сферами ВО і ДР в Україні було краще збалансовано, таку частину (частку сектора ВО у виконанні ДР), за прикладом США, доцільно було б збільшити з 0,07 до 0,13 (а дивлячись на приклад Китаю, де вона також становить 0,07, її взагалі не варто змінювати). Інакше, за явного

¹⁷⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

¹⁸⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁸¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸² Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

¹⁸³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en; Digest of Education Statistics. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp; List of Current Digest Tables. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>; Table 106.10. Expenditures of educational institutions related to the gross domestic product, by level of institution: Selected years, 1929–30 through 2017–18. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/tables/dt18_106.10.asp?current=yes; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

перевіщення VO порівняно з фінансуванням ДР в Україні пошук коштів для необхідного розвитку ДР у ЗВО, слід шукати в самій VO.

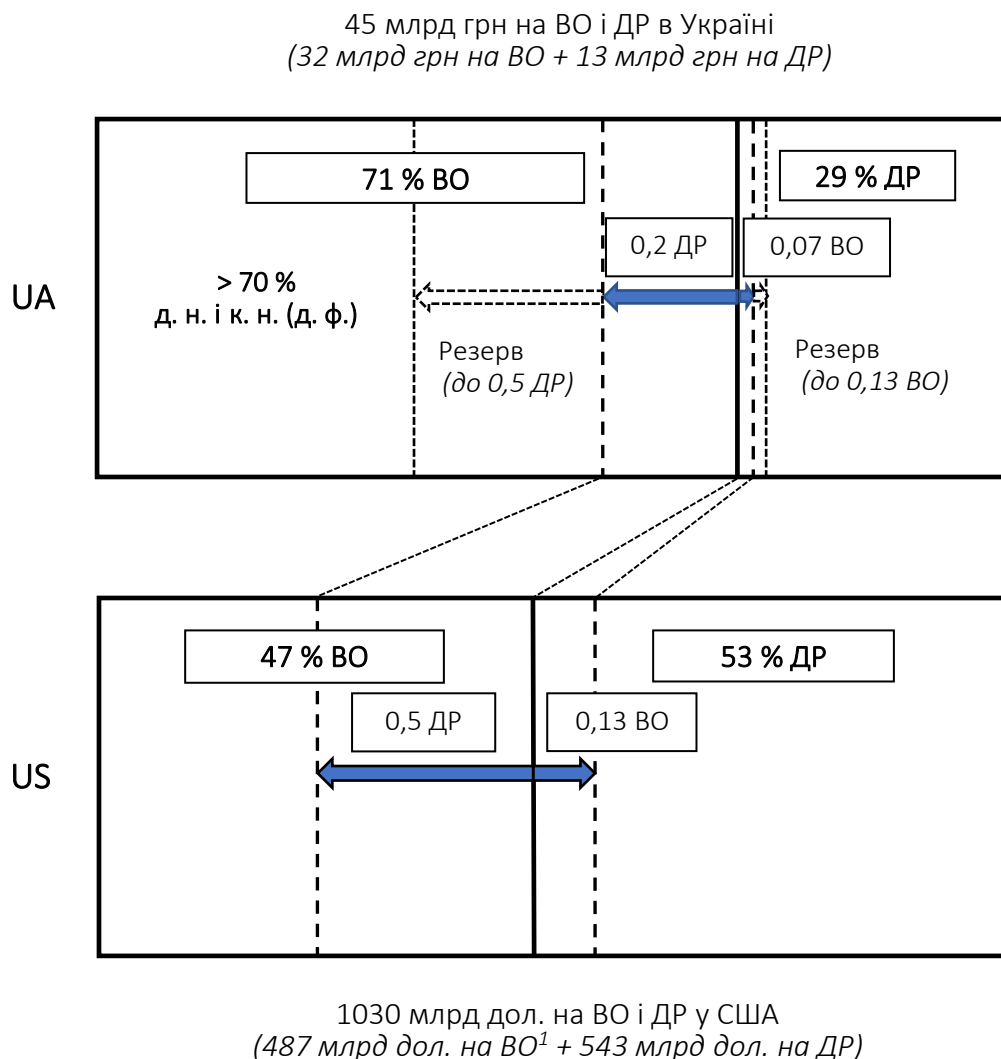

Рис. 17. Фінансування (з усіх джерел) сфер вищої освіти та досліджень і розробок в Україні та США у 2017 р.

Примітка: Праві темні стрілки показують частку сектору VO у виконанні ДР, ліві темні стрілки – ненормований фактичний внесок викладачів у здійснення ДР. Світлі права та ліва стрілки у разі України показують межі резерву збільшення внеску дослідників і викладачів у виконання ДР з огляду на приклад США.

¹ Обсяг фінансування 4-річних ЗВО, що присуджують ступені, за винятком фінансування в них ДР, на кінець 2017 р.

Джерело: складено авторами за даними Держстату України, ОЕСР, Національного наукового фонду США, Національного центру освітньої статистики США.

Отже, все, чим «заборгувала» вітчизняна сфера ДР сфері VO з огляду на «повернення науки ... у вищу освіту»¹⁸⁵, зводиться до певного (але невеликого) збільшення частки безпосереднього фінансування ДР у секторі VO. Справжньою причиною дисбалансу між сферами VO та ДР в Україні є те, що, з одного боку, у сфері VO сконцентрована переважна частка кандидатів наук (докторів філософії) і докторів наук (понад 70 %) і фінансування (також понад 70 %) сумарного кадрово-фінансового ресурсу сукупного VO-ДР-простору, з іншого боку, цей ресурс марнується його неефективним використанням. Тобто відродження науки в університетах

¹⁸⁵ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

полягає в актуалізації і мобілізації прихованого (чи значною мірою похованого) дослідницько-інноваційного потенціалу сфери ВО¹⁸⁶.

Про плідність такого підходу свідчать умови діяльності викладачів в університетах США, де реалізується американська модель «дослідницького професора», або в Європі, у якій впроваджується ця сама модель на європейський лад: «професор і дослідник – одна персона»¹⁸⁷. Цей факт на рис. 17 відображений тим, що близько половини (0,5, ліва темна стрілка) фінансування ВО у США опосередковано стосується здійснення ДР викладачами в порядку підготовки до зустрічі зі студентами, власного осучаснення. Водночас в Україні таку частку можна оптимістично оцінити як 0,2 (ліва темна стрілка верхньої частини рис. 17). Різниця 0,3 між американськими 0,5 і українськими 0,2 становить внутрішній резерв вітчизняної сфери ВО стосовно посилення (і «повернення») ДР у ній¹⁸⁸.

Згаданий підхід до організації сфери ВО у США та інших передових країнах забезпечується низьким навчальним навантаженням професора (100–150 год. на рік, або кількома заняттями на тиждень), високою заробітною платою, розвинутою навчальною, дослідницькою та інформаційною інфраструктурою ЗВО. Наприклад, уже зазначалося, що перший у світі Гарвардський університет, у якому самофінансування ДР у 2018 р. досягло 30,8 %, пишається найбільшою у світі академічною бібліотекою, а заробітна плата професора в університеті в середньому у 2,5 раза більше, ніж у дослідника¹⁸⁹.

Натомість у подрібненій та розпорошеній, дубльованій та профільно спотвореній (невластивою підготовкою), параметрично деконцетрованій (з відсутністю критичних значень найважливіших характеристичних параметрів), інституційно неконкурентоспроможній мережі ЗВО України згадані умови функціонування університетів, зокрема науково-педагогічних працівників, не забезпечені. Навчальне навантаження за сучасними мірками надто велике (до 600 річних годин) і не залишає часу на ґрунтовну наукову і науково-технічну діяльність заради якісної освіти. Заробітна плата надто мала і спонукає до підробітків, збільшуючи дефіцит часу на ДР. Нині втрачені рівні оплати інтелектуальної праці, що встановлені реформою ВО 1987 р., коли завідувач кафедри, професор, доктор наук з 15-річним стажем мав заробітну платню на рівні республіканського міністра. Навчальна, дослідницька й інформаційна інфраструктура часто примітивна, не надає можливості для самореалізації здобувачів та саморозвитку викладачів. Отже, законодавчо задекларований дуальний статус викладацьких кадрів як «науково»-«педагогічних» у вітчизняних закладах майже не реалізується¹⁹⁰.

Виправлення такої ситуації має ключове значення для вирішення питання «повернення науки ... у вищу освіту»¹⁹¹. Підтверджений світовим досвідом алгоритм розв'язку проблеми полягає у створенні умов для максимального вивільнення і доцільного спрямування потенціалу наукових кадрів (кандидатів наук, докторів філософії та докторів наук) ВО – найбільшого з-поміж усіх секторів ДР в Україні. Досягається це шляхом реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічного персоналу на таких засадах: для викладання – «в аудиторію через лабораторію», для вивчення (навчання) – «з аудиторії в лабораторію», орієнтації ДР (як не основної, хоча і принципово важливої для університетів діяльності) на забезпечення, в першу чергу, «сучасності» і «надсучасності» ВО, а потім, у другу чергу, потреб бізнесу за принципом – «головним бізнесом для ДР університетів є ВО». При цьому інноваційні потреби бізнесу не ігноруються, а задовольняються природнім для університетів способом постачання економіці, ринку праці, підприємствам

¹⁸⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України»*. Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26; Луговий В., Таланова Ж. Оплата праці в провідних університетах США: досвід для України. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2016. № 1. С. 51–57.

¹⁸⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁹⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 306.

¹⁹¹ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

по-сучасному і по-надсучасному підготовлених фахівців – основного продукту ЗВО, створеного на засадах субординаційної освітньо-дослідницької дихотомії ВО¹⁹².

Це відповідає як структурі місії ЗВО (триєма ключових характеристичних місійних слів у порядку значущості – освіта, дослідження, інновація (творчість) / служіння) взагалі¹⁹³, так і визначенню цих закладів українським законодавством особливо. Відповідно до законів України «Про освіту» (ст. 22) і «Про вищу освіту» (ст. 26) основною діяльністю закладу ВО є освітня діяльність. Разом із тим наукова, науково-технічна та інноваційна / мистецька діяльність для цих закладів «є обов'язковою та невід'ємною складовою частиною їхньої освітньої діяльності» (ст. 17 Закону України «Про освіту»)¹⁹⁴.

Отже, проблема «повернення науки ... у вищу освіту» [12, с. 6], яка насамперед є проблемою самої сфери ВО, вирішується шляхом організаційного переформатування ЗВО та їхньої мережі. Адже нинішня ситуація у значній частині закладів унеможливує здійснення досконалої наукової та науково-технічної діяльності ані науково-педагогічними (які в переважній більшості), ані науковими (котрі в меншості) працівниками. Типово повсюдно можна зустріти дрібні заклади, у яких кафедри не спираються на наукові школи (через їх відсутність), позафахово охоплюють різні галузі знань, викладачі забезпечують по кілька різнопрофільних дисциплін, бібліотечні інформаційні ресурси мізерні, наукова і науково-технічна діяльність обмежується формальними публікаціями, малорезультатними конференціями, студентськими гуртками тощо. Сприяти доцільній оптимізації університетської мережі (зокрема, для з'ясування, де ще можлива «терапія», а де потрібна «хірургія»), ураховуючи світовий досвід, мають також правниче і практичне запровадження загальної та галузевої версій Національного рейтингу закладів вищої освіти, створення поряд з масовою Спілкою ректорів вищих навчальних закладів України лідерської Асоціації українських університетів на зразок Асоціації американських університетів США і Канади. Крім цього, потрібна чітка місійна класифікація ЗВО.

У табл. 17 підсумовано системні заходи з реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу університетів.

Таблиця 17

Система ключових заходів з реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу ЗВО

№	Захід	Результат	Ефект
1	2	3	4
<i>І. Національний рівень</i>			
1	Консолідація і концентрація (укрупнення) ЗВО як умова реалізації інституційних заходів	Посилення наукових шкіл, зміцнення організаційної спроможності, досягнення критичної величини ресурсів та конкурентоспроможної якості діяльності, усунення багатократного дублювання низькоукладної підготовки	Якість і ефективність діяльності (ВО і ДР)
2	Упровадження загальної та галузевої версій Національного рейтингу як лідерського механізму оцінювання ЗВО і об'єктивної підстави модернізації їх мережі	Визначення фактичної інституційної та програмної (профільної) конкурентоспроможності ЗВО	Мотивація до конкурентоспроможної якості та ефективної діяльності (ВО і ДР)

¹⁹² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹⁹³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 176–177.

¹⁹⁴ Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Продовження табл. 17

1	2	3	4
3	Створення лідерської Асоціації українських університетів	Формування культури конкурентоспроможного лідерства	Розроблення стратегії та політики розвитку ВО на основі ДР та ДР у ЗВО
4	Упровадження місійної класифікації ЗВО	Статусна градація ЗВО (від глобальних до локальних)	Удосконалення мережі ЗВО
<i>II. Інституційний рівень</i>			
5	Зменшення і диференціація навчального навантаження науково-педагогічного персоналу залежно від освітнього рівня і місійного статусу ЗВО	Вивільнення часу на ДР та його прогресія в залежності від рівня вищої освіти і статусу ЗВО	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
6	Збільшення і посилення диференціації заробітної плати за освітніми рівнями ВО	Запобігання підробіткам, збереження часу на ДР («гроші – час»)	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
7	Створення сучасної навчальної інфраструктури	Сприяння самостійній роботі, творчості здобувачів, звільнення їх від «шкільної» опіки викладачів, здійснення закону зв'язку між складністю та самостійністю в освіті ¹⁹⁵ [10]	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
8	Створення сучасної дослідницької інфраструктури, зокрема з використанням 142 наукових організацій у сфері (секторі) ВО	Сприяння саморозвитку, творчості викладачів	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
9	Створення сучасної інформаційної інфраструктури	Сприяння самостійній роботі здобувачів і саморозвитку викладачів	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
10	Закладення видатків на ДР у вартість підготовки фахівців	Можливість ЗВО самофінансування ДР	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО

Примітка: ЗВО – заклад вищої освіти.

Джерело: складено авторами¹⁹⁶.

Як відомо, заробітну плату науково-педагогічних працівників ЗВО диференційовано віднесенням посад до тарифних розрядів (див. табл. 18) та введенням доплат і надбавок за рівень наукової та вченої кваліфікації¹⁹⁷.

З табл. 18 (див. нижче) видно, що нові посадові оклади науково-педагогічних працівників неістотно (на 11 %¹⁹⁸) перевищують попередні посадові оклади, чого недостатньо для підтримання високоінтелектуальної діяльності. До того ж, хоча оплата праці в цілому безпосередньо не диференційована за рівнями ВО, все ж є

¹⁹⁵ Луговий В. І., Таланова Ж. В. Зв'язок складності та самостійності в освіті. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 4. С. 50–58.

¹⁹⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁹⁷ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>; Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁹⁸ Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

певний досвід її диференціації в разі погодинної оплати. Наприклад, ставка погодинної оплати у відсотках до окладу (ставки) працівника 1 тарифного розряду для професора при підготовці бакалаврів у закладах II рівня акредитації становить 5,04, студентів у закладах III та IV рівнів акредитації – 9,35, аспірантів – 10,78¹⁹⁹.

Таблиця 18

Посадові оклади (ставки заробітної плати) різних категорій науково-педагогічних працівників за тарифною сіткою з 1 січня 2019 р.

№	Посада	Тарифний розряд	Посадовий оклад (ставка заробітної плати), грн	Посадовий оклад (ставка заробітної плати) для науково-педагогічного персоналу, грн
1	2	3	4	5
1	Професор	20	6992	7761,12
2	Доцент	19	6570	7292,70
3	Старший викладач	17	5763	6396,93
4	Викладач, асистент	16	5360	5949,60
5	Викладач-стажист	15	4956	5510,16

Джерело: складено авторами за даними²⁰⁰.

За аналогією до моделі оплати праці важливо також законодавчо унормувати диференційоване граничне навчальне навантаження, наприклад, у такий спосіб: загальне максимальне навантаження становить 500 год., при підготовці молодших бакалаврів – так само 500 год., бакалаврів – 400, магістрів – 300, аспірантів – 200, докторантів – 150 год²⁰¹.

В. Досвід застосування рейтингового механізму оцінювання і моніторингу якості вищої освіти в Італії

Ця частина розділу присвячена аналізу італійської моделі організації і розвитку університетів та застосування рейтингу як ефективного механізму оцінювання і моніторингу освітньої якості. З'ясовано ключові університетські характеристики у творчо-інноваційному контексті Італії, які дають змогу закладам утримувати планетарні лідерські позиції. З-поміж найважливіших університетських переваг консолідованість і сконцентрованість, а також досвідченість і як результат висока конкурентоспроможність. Водночас в Україні, яка за населенням, територією, ресурсами наближена до Італії, ситуація в університетській освіті значною мірою протилежна, залишаючи за сучасними мірками український простір вищої освіти «білою плямою» в Європі та спрямовуючи його на узбіччя глобального прогресу. Серед причин незадовільного стану української вищої освіти, на відміну від італійської, нехтування рейтинговим механізмом оцінювання якості.

У низці публікацій останнього часу, зокрема за авторської участі, вірогідно діагностовано кризовий стан вищої освіти України, який поглиблюється і становить національну небезпеку. Це вкотре підтвердили останні дані Шанхайського рейтингу 2019 р. Жоден заклад України до хоч би однієї версії рейтингу не входить. Водночас державній політиці і стратегії модернізації вітчизняної вищої освіти вочевидь бракує об'єктивного

¹⁹⁹ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

²⁰⁰ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>; Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikov>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

²⁰¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

оцінювання і моніторингу, аналізу і усвідомлення ситуації, що склалася, розроблення і реалізації системних заходів, урахування і використання передового світового досвіду університетського розвитку²⁰². Отже, розгляд найкращих європейських і світових, зокрема італійської, практик вдосконалення вищої освіти, ідентифікації її якості є актуальним, теоретично і практично значущим для України²⁰³.

Щодо Італії, то загальновідома фундаментальна цивілізаційна її роль у розвитку людства. Менш відомо, що Італія з-поміж країн, у креативному контексті яких утворилися перші університети²⁰⁴. Найдавніший Університет Парми виник у середині X століття²⁰⁵, що більш як на сто років раніше всесвітньо відомого Університету Болоньї²⁰⁶, який дав назву Болонському процесу. Обидва входять до топ-закладів світу: перший до групи 700, другий – 300 кращих за Шанхайським рейтингом²⁰⁷. Ще менш усвідомлено, що саме в цій творчій країні у 1603 р. створена перша наукова академія і що звідси по Європі й інших континентах стрімко поширилися академії наук²⁰⁸. Як батьківщина університетів і академій – основних інституцій глобального освітньо-наукового простору – Італія завжди підтримувала і розвивала зв'язок освіти і науки, дбала про дослідження і розробки в університетах як запоруку якісної вищої освіти, добору адекватних механізмів оцінювання та моніторингу університетської освіти.

Одне слово, італійська історико-культурна спадщина заслуговує на всебічне вивчення, як і сучасні досягнення країни. Насамперед, це стосується університетської освіти, що за своєю місією покликана виступати двигуном суспільного поступу. Адже українська вища освіта, на відміну від італійської, нині переживає стагнацію, що межує із занепадом, і потребує апробованих часом рецептів терапії, а, можливо, і підтверджених досвідом радикальних дій²⁰⁹.

Важливо, що для України приклад Італії більш адекватний, ніж, зокрема, у разі порівняння з малими прибалтійськими країнами. Дві країни подібні за населенням (відповідно 59 млн і 44 млн), територією (301 тис. і 604 тис. кв км), мають давні культурні зв'язки²¹⁰. Зокрема, Юрій Дрогобич з України у XV столітті був ректором згаданого Болонського університету²¹¹. Правда, на цьому схожість країн, за великим рахунком, закінчується: згідно з даними доповіді ООН за 2018 р. їхні місця за розвитком людського потенціалу істотно різняться – 28 і 88 з-поміж 189 країн, ВВП – 2,1 трлн та 0,3 трлн доларів, а ВВП на душу населення – понад 35 тис. і менше 8 тис. доларів за паритетом купівельної спроможності²¹². Але це вже залежить від конкурентоспроможної продуктивності нації, у чому справжні, а не «фейкові» університети відіграють ключову роль. При цьому моніторингова картина італійської та української вищої освіти сильно контрастує: наприклад, можна чітко вказати першу рейтингову трійку університетів Італії і в принципі це неможливо зробити для України через тривіальну відсутність об'єктивного ранжирування ЗВО²¹³. Або, навряд чи в Італії могло статися таке, як в Україні у 1994 р., коли за один рік кількість закладів університетського рівня збільшилася на 73²¹⁴.

²⁰² Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²⁰³ Луговий В. Креативна Італія та її консолідовані університети. *Освіта і суспільство*. 2019. Лип. № 7 (16). С. 5.

²⁰⁴ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²⁰⁵ University of Parma. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Parma.

²⁰⁶ University of Bologna. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Bologna.

²⁰⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²⁰⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159.

²⁰⁹ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²¹⁰ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹¹ Юрій Дрогобич. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%94%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%87.

²¹² Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf.

²¹³ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹⁴ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 312.

Загалом, у дзеркалі провідного, об'єктивного і надійного, найбільш адекватного університетській місії міжнародного Шанхайського рейтингу загальної і галузевої версій 2019 р.²¹⁵, коротко і зрозуміло схарактеризувати італійську вищу освіту можна так²¹⁶.

Італія має розвинену мережу ЗВО світового класу. За їх кількістю (16) серед 500 найкращих університетів країна разом із США, Китаєм, Сполученим Королівством, Німеччиною, Австралією, Францією і Канадою становить першу вісімку країн. А якщо розглядати 1000 найкращих закладів, то з 47 університетами Італія спільно із США, Китаєм, Сполученим Королівством і Німеччиною входить до п'ятірки передових країн, випереджаючи Японію (43 заклади). Рейтингові італійські заклади присутні у всіх групах академічних галузей (а це – природничі науки, інженерія, науки про життя, медичні науки та соціальні науки) галузевої версії Шанхайського рейтингу 2019 р., а також у 51 з 54 конкретних галузей знань цього рейтингу²¹⁷.

Щодо України, то за критеріями зазначеного рейтингу і загальної, і галузевої версій, у країні взагалі відсутні університети світового класу, і навіть заклади субсвітового класу. НАПН України звертала увагу на це на загальноакадемічному методологічному семінарі навесні 2018 р. і за його результатами підготувала науково обґрунтовані пропозиції стосовно виправлення становища²¹⁸. Однак відбуваються зволікання з їх реалізації, загальнодержавна байдужість стосовно відповідного реагування, що задавнює гостру і невідкладну проблему²¹⁹. Відтак, приклад Італії, особливо у відображенні Шанхайського рейтингу, стає в нагоді.

Нині триумвірат перших університетів Італії складають всесвітньо відомі Університет Мілана, Університет Пізи та Університет Рима ла Сапієнца, які в групі з 151-200 місць за Шанхайським рейтингом. Заклади послуговуються цим рейтингом із самого початку його впровадження у 2003 р.²²⁰

Стосовно Університету Мілана, то це, як для Італії, відносно молодий заклад і єдиний у країні, який входить до Ліги європейських дослідницьких університетів. Утворений у 1924 р. шляхом злиття двох старіших закладів з традиціями діяльності в медичній, науковій та гуманітарній сферах Університет Мілана швидко виріс до дуже великої інституції (90 тис. студентів) і в 1998 р. став донором ще одного державного міського університету – Університету Мілана-Бікока (33 тис. студентів)²²¹. Останній також крупний, міждисциплінарний, з широким спектром академічних програм, високорейтинговий (тепер у групі топ-500)²²². Обидва заклади мають сприятливий дослідницько-інноваційний контекст. Адже Мілан з населенням 1,3 млн є другим за величиною містом Італії, містом-лідером щодо інвестицій в технологічні дослідження і розробки, містом знань, що створює унікальне наукове середовище, яке включає 12 університетів і велику кількість дослідницьких інститутів. Нині Університет Мілана, у якому здобувають освіту різних рівнів близько 60 тис. студентів, має потужний штат працюючих на постійній основі і запрошених професорів, розвинену дослідницьку інфраструктуру. Визначальною рисою університету є те, що професорам створено умови для поєднання освітньої і наукової (фундаментальної, прикладної, експериментальної) діяльності шляхом забезпечення невеликого навчального навантаження, у кілька разів меншого, ніж зазвичай у професора в українському ЗВО. З 1989 р. університет має повну автономію. Університет Мілана обирають місцем проведення болонських заходів²²³.

²¹⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²¹⁶ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹⁸ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

²¹⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²²⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²²¹ University of Milan. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milan; University of Milano-Bicocca. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milano-Bicocca; Луговий В., Винницький М. Дослідницько-інноваційна модернізація європейських університетів. *Педагогічна газета*. 2017. Вер.-жов. № 5. С. 3.

²²² University of Milano-Bicocca. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milano-Bicocca; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²²³ Луговий В., Винницький М. Дослідницько-інноваційна модернізація європейських університетів. *Педагогічна газета*. 2017. Вер.-жов. № 5. С. 3; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

Публічний дослідницький Університет Пізи утворений у 1343 р. і налічує майже 50 тис. студентів. Ураховуючи, що населення Пізи становить 90 тис., вона беззаперечно – класичне студентське місто. 3-поміж випускників і викладачів закладу знаменитий Галілео Галілей. Крім загальної версії Шанхайського рейтингу 2019 р., університет обіймає високі рейтингові місця у всіх академічних галузевих групах, що зазначені вище, та у 29 (54 %) конкретних галузях знань цього рейтингу. Особливо сильні позиції університету в природничих науках, науках про життя та медичних науках²²⁴.

Університет Риму ла Сапієнца, заснований у 1303 р., є найбільшим університетом Італії, навчає близько 140 тис. здобувачів, поділяє 1-3 позиції національного рейтингу Італії²²⁵.

Серед закладів наступної національної (4-8 місця) і світової (201-300) рейтингових груп – публічний дослідницький Університет Флоренції (столиці Відродження та місті-побратимі Києва), який заснований у 1321 р., налічує близько 60 тис. студентів, має великі університетські традиції, сприятливе для розвитку середовище. У Флоренції з 380 тис. населення свого часу творили генії людства Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель, Галілей й багато інших видатних особистостей. Заклад представлений у 32 (59 %) конкретних галузях знань Шанхайського рейтингу. За групами галузей це представництво (охоплення) таке: у природничих науках – 88 %, інженерії – 64 %, науках про життя – 75 %, медичних науках – 83 % і лише у соціальних науках – 21 %²²⁶.

За розширеною (до 1000 закладів) версією Шанхайського рейтингу у групі топ-600 – Політехнічний університет Туріну, який виник у 1859 р. у контексті індустріального розвитку північної частини країни [24]. Турін – велике промислове місто з населенням 880 тис. Незважаючи на інженерно-технічну профільність, університет привертає увагу великими розмірами – у ньому навчається 32 тис. студентів. Заклад співпрацює з Національним аерокосмічним університетом імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», для якого, з очевидних причин, рейтинг невідомий²²⁷.

Продовжуючи огляд італійських університетів, зокрема тих, що знаходяться у серцевинній частині Італії та мають сприятливий культурний контекст для органічного поєднання величезного історичного досвіду і масштабної консолідованої університетської діяльності, слід звернути увагу на Університет Сієни. Цей заклад у місті з населенням 55 тис. є одним із старіших закладів та першим університетом публічного фінансування в Італії (заснований у 1240 р.), налічує близько 20 тис. студентів, входить до групи топ-600 Шанхайського рейтингу, представлений в 11 галузях знань природничих наук, інженерії, наук про життя, медичних наук, за винятком соціальних наук²²⁸.

Крім консолідованих, великих університетів, в Італії, подібно до Франції, існують малі, але досвідчені і концентровані заклади, які досягають високої освітньої якості. Водночас конкурентоспроможна освітня якість цих закладів, стає очевидною, особливо у порівнянні з дрібними і примітивними ЗВО України, із застосуванням рейтингового механізму оцінювання якості²²⁹.

Це так звані вищі нормальні школи (*imol. Scuola Normale Superiore*) – найпрестижніші елітні школи прикладного характеру. Вища нормальна школа Пізи, яка також має кампус у Флоренції, заснована у 1810 р. декретом Наполеона Бонапарта як філія Вищої нормальної школи в Парижі з метою підготовки викладачів Імперії відповідно до найвищих освітніх і методологічних норм. Тепер тут навчається 290 добірних здобувачів

²²⁴ University of Pisa. URL: <https://www.psl.eu/en>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁵ Sapienza University of Rome. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sapienza_University_of_Rome; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁶ University of Florence. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Florence; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁷ Polytechnic University of Turin. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Polytechnic_University_of_Turin; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁸ University of Siena. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Siena; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁹ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

бакалаврського і 260 – магістерського ступенів. У процесі навчання так звані «нормалісти» зобов'язані мати середній бал успішності не менше 90 із 100, інакше відраховуються. Хоч і невеликий, заклад входить у групу топ-500 (у 2011 і 2012 рр. – навіть у групу топ-300) університетів світу за Шанхайським рейтингом. За його галузевою версією 2019 р. посідає провідні позиції в математиці, фізиці та матеріалознавстві. Серед видатних випускників школи нобелівські лауреати, зокрема фізик Енріке Фермі, президент і прем'єр-міністр Італії²³⁰.

Другий невеликий заклад Пізи – Вища нормальна школа святої Анни має понад 200-річну історію. Однак лише у 1987 р. отримала інституційну незалежність, хоча продовжує підтримувати зв'язки з вищою нормальною школою та університетом цього міста, утворюючи консолідовану Пізанську університетську систему, інтегровану в місто. У закладі на бакалаврських, магістерських і докторських програмах навчаються близько 1,7 тис. студентів. Школа присутня в 7 галузях Шанхайського рейтингу галузевої версії, а саме: в інженерії, науках про життя та економіці²³¹.

Отже, університети Італії є переважно крупними консолідованими конкурентоспроможними утвореннями і утримують істотні позиції в Шанхайському рейтингу. А ті окремі заклади, що залишаються малими, зберігають високий рівень глобальної конкурентоздатності завдяки великій концентрації ресурсів і досвіду. Укрупнена, консолідована, концентрована і досвідчена університетська мережа Італії може слугувати прикладом для визначення стратегії модернізації університетів України²³². Водночас швидке і ефективне, просте і надійне оцінювання якості вищої освіти Італії стало можливим з використанням рейтингового механізму оцінювання освітньої якості – Шанхайського рейтингу загальної і галузевої версій.

Г. Механізм ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні в контексті світового і європейського розвитку

У другій половині 2019 р. Міністерством освіти і науки України запропоновано Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти з метою переорієнтувати останні на якісні показники діяльності, розірвати однозначний зв'язок державного фінансування з кількістю «бюджетних» студентів у закладі, запровадити управлінську модель, що орієнтує на результат²³³. З 2020 р. запроваджується державне фінансування ЗВО за формулою на основі системи показників, які відображають державну політику щодо ЗВО (масштаб, регіональний коефіцієнт, контингент студентів), та показників якості (працевлаштування випускників з 2021 р., обсяг коштів на дослідження з позабюджетних джерел, позиції у міжнародних рейтингах). Очікується, що за таким підходом заклади будуть зацікавлені підвищувати власну ефективність, покращувати якість освіти та потрапляти у міжнародні рейтинги, залучати кошти від бізнесу та міжнародних організацій²³⁴. Постановою «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146 Уряд затвердив Формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти (далі – Формула), яка застосовується з 1 січня 2020 р. для ЗВО МОН України, крім Київського національного університету імені Тараса Шевченка²³⁵.

²³⁰ Scuola Normale Superiore in Pisa. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Scuola_Normale_Superiore_di_Pisa; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²³¹ Sant'Anna School of Advanced Studies. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sant%27Anna_School_of_Advanced_Studies; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²³² Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13; Луговий В. Креативна Італія та її консолідовані університети. *Освіта і суспільство*. 2019. Лип. № 7 (16). С. 5.

²³³ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

²³⁴ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

²³⁵ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

У цій частині розділу за очевидної прогресивності формульного підходу загалом обґрунтовується прогноз результатів запровадження згаданої конкретної Формули.

Насамперед є підстави для припущення щодо низької ефективності та слабкої доцільності Формули стосовно забезпечення якості вищої освіти, що апіорі пов'язано з кількома об'єктивними обставинами.

По-перше. В країні більше половини здобувачів приймаються і готуються за кошти громадян, і ця частка має тенденцію до зростання (див. табл. 19).

Таблиця 19

**Кількість студентів в університетах, академіях, інститутах України
за джерелами фінансування їх навчання**

№	Джерело фінансування	2015/16	2018/19	2018/19 до 2015/16 %
1	2	3	4	5
I. Кількість студентів				
1	Усі джерела	1375160	1322324	96,2
2	Державний бюджет	649225	570043	87,8
3	Місцевий бюджет	14722	12834	87,2
4	Юридичні особи	9520	6850	72,0
5	Фізичні особи	701693	732597	104,4
II. Частка студентів, %				
1	Усі джерела	100,0	100,0	
2	Державний бюджет	47,2	43,1	91,3
3	Місцевий бюджет	1,1	1,0	
4	Юридичні особи	0,7	0,5	
5	Фізичні особи	51,0	55,4	108,6

Джерело: Складено авторами за даними Держстату України²³⁶.

З табл. 19 видно, що, хоча загальна чисельність студентів за останні три роки зменшилася, кількість і частка тих з них, які навчаються за кошти фізичних осіб, помітно збільшилися. Отже, зменшення частки бюджету у відсоткових пунктах на 4,1 % з лишком компенсовано збільшенням на 4,4 % участі фізичних осіб у фінансуванні підготовки. Тож, недоотримання бюджетних коштів за загальним фондом, слід очікувати, компенсуватиметься коштами спеціального фонду або переходом вступників до приватних закладів. Відтак фінансові недоотримання в умовах тотального попиту на вищу освіту та майже тотального прийому у ЗВО скоріше супроводжуватимуться не підвищенням якості освіти, а перерозподілом здобувачів по мережі та розширенням контрактної підготовки, передусім за популярними спеціальностями. Це ще більше посилить профільну неадекватність ЗВО, а відповідно знизить освітню якість, коли, наприклад, технічні, аграрні, педагогічні й інші заклади у пошуках коштів продовжуватимуть готувати фахівців невластивого їм профіля – з менеджменту, права тощо²³⁷.

По-друге. Навіть у межах державного фінансування, перерозподіл коштів відносно невеликий²³⁸, його роль у разі порушення принципу об'єктивності і справедливості, очевидно, матиме більше негативних, ніж позитивних наслідків.

По-третє. Основна причина низької якості вищої освіти – незадовільна і надмірна мережа подрібнених, розпорошених, профільно неадекватних, багатократно дубльованих, ресурсно дефіцитних, реально неоцінених ЗВО. Ця мережа в її нинішньому стані та контексті функціонування виробить формульний імунітет і нейтралізує запропоновану Формулу за рахунок інших джерел. Водночас світовий досвід переконує, що найбільш ефективний спосіб розібратися з національною мережею ЗВО – її оцінка за допомогою рейтингового

²³⁶ Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²³⁷ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

²³⁸ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постановова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

механізму та запровадження відповідних організаційно-правових, з фінансовими включно, актів, аж до ліквідації неспроможних закладів і перерозподілу людських, фінансових, матеріально-технічних й інших ресурсів на користь більш потужних і перспективних інституцій, зокрема об'єднаних, консолідованих, укрупнених²³⁹. Порівняння української і, наприклад, британської²⁴⁰ мереж ЗВО переконує, що для України її 282 університети, академії, інститути і ще приблизно стільки ж відокремлених структурних підрозділів забагато. За таких умов з урахуванням реального економічного потенціалу країни досягнення конкурентоспроможної якості вітчизняної вищої освіти в принципі проблематично через розпорошення ресурсів.

Крім неефективності, Формула недоцільна. Адже система її показників не забезпечує орієнтацію діяльності закладів на забезпечення і тим більше вдосконалення якості. Можна очікувати, що Формула у такому її форматі працюватиме скоріше стохастично-хаотично, ніж цілеспрямовано. Це покаже фактичний розподіл фінансування за нею, оскільки є вагомим підстави вважати, що показники Формули не здатні об'єктивно ідентифікувати та належним чином оцінити у сучасному розумінні якісну освітню, наукову і міжнародну діяльність ЗВО.

По-перше. Показник «розрахунковий контингент» здобувачів вищої освіти не відповідає прийнятому у прогресивних країнах і регіонах тлумаченню її якості. У таких країнах і регіонах високу освітню якість насамперед пов'язують з рівнем і масштабом освітніх програм і наданих ступенів²⁴¹. Тому у Формулі індекси за рівнями вищої освіти – від молодшого бакалавра до доктора наук (відповідно 1; 1,3; 0,8 і 0,5) для мотивації конкурентоспроможної якості насправді повинні бути зовсім іншими. Наприклад, за рівнями вищої освіти у тому самому діапазоні значень від 0,5 до 1,3, їх доцільніше встановити, як: 0,5; 1,0; 1,1; 1,2; 1,3. Тобто, за цим показником перевага має надаватися закладам з акредитованими освітніми програмами вищої складності та значним масштабом їх надання (присудження ступенів). Крім того, індекс спеціальності показника явно дискримінує низку суспільно важливих спеціальностей соціально-гуманітарного спрямування. Свого часу вони підтримувалися в незалежній Україні на протигагу технократичному ухилу у підготовці фахівців до отримання країною суверенітету (діапазон дискримінації від 1,0 до 3,0). За цим індексом спеціальностей «Музичне мистецтво» утричі важливіше, ніж «Право». У зв'язку з цим слід очікувати, що під «роздачу» (формульних коштів) потрапить знаний і визнаний Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, історія якого починається у 1804 р., а в 2020 р. заклад відзначатиме століття функціонування як самостійної інституції. Адже, формульний «недолік» університету, як виходить, полягає в тому, що в Києві 37 закладів паралельно надають правничу освіту, починаючи від бакалаврського рівня, а у Кропивницькому – шість таких закладів, і подібне відбувається повсюдно в Україні²⁴².

По-друге. Показник «масштабу діяльності», як свідчить провідна світова практика, без впровадження офіційного рейтингування закладів навряд чи спрацює доцільно (тобто з метою інституційного укрупнення). Заклади, як і раніше, будуть прагнути різноманітними способами, жертвуючи якістю, збільшити і зберегти контингент. Відтак, тенденція подальшого подрібнення українських закладів вірогідно збережеться²⁴³.

По-третє. Функціонал показника «наукової діяльності» також негативно контрастує з роллю досліджень і розробок у забезпеченні якості вищої освіти. Наприклад, у США, саме федеральний уряд, а не бізнес, головним чином підтримує дослідницько-інноваційну діяльність ЗВО²⁴⁴. У Світі загалом університетські «лабораторії» передовсім працюють на «аудиторії», і вже останні – на бізнес шляхом постачання йому

²³⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²⁴⁰ List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.

²⁴¹ Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²⁴² Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

²⁴³ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²⁴⁴ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

компетентного і конкурентоспроможного, інноваційного людського капіталу²⁴⁵. Наприклад, у 2018 р. розподіл фінансування досліджень і розробок ЗВО США (понад 79 млрд дол.) за джерелами становив: федеральний уряд – 52,9 %, штатівський і місцевий уряди – 5,4 %, інституційні фонди (самофінансування) – 25,7 %, бізнес – 6,0 %, неприбуткові організації – 6,9 %, усі інші – 3,1 %²⁴⁶. При цьому домінує фінансування фундаментальних досліджень (62,3 %), важливих для досягнення високої якості вищої освіти²⁴⁷. Тобто формульний показник, що орієнтує на обсяг надходжень до спеціального фонду з приватних, інших неурядових джерел, суперечить головним світовим тенденціям дослідницько-інноваційної підтримки освітньої якості у ЗВО.

По-четверте. Показник «міжнародного визнання», що стосується участі вітчизняних ЗВО у світових університетських рейтингах, недосконалий, принаймні, з таких причин. Не диференційовані за пріоритетністю, як це здійснено урядовим розпорядженням у 2018 р., суто об'єктивний Шанхайський рейтинг (ARWU), суб'єктивний на третину рейтинг Таймс (Times) і суб'єктивний наполовину рейтинг К'ю Ес (QS). Крім того, не розрізняються позиції закладів у цих рейтингах. У першому з рейтингів вітчизняні ЗВО жодним чином не представлені, у другому – у межах топ-1000 нині лише Національний університет «Львівська політехніка», інші п'ять закладів – поза межами цієї групи, у третьому – шість закладів на різних позиціях від 491 до 800. При цьому через суб'єктивність рейтингів найкраща з українських ЗВО «Львівська політехніка» у Таймс позиціонується як найгірша з них у К'ю Ес²⁴⁸. До того ж, що головне, формульний показник маловпливовий – його імпакт-фактор мінімальний – 1,0-1,1. Це й надалі культивуватиме у вітчизняній сфері вищої освіти застійне «хуторянство», зневагу до сучасного «лідера» механізмів оцінювання якості вищої освіти – рейтинга.

По-п'яте. Показник «регіональної підтримки» консервує статус-кво і одиничних закладів, які з багатьох причин слід підтримувати, зокрема у Глухові, Ізмаїлі, Ніжині, і тих, кого давно доцільно об'єднувати в межах одного міста. «Без вини винуватими» виявляються і провідні університети в Києві, частина у Львові і Харкові (водночас у Дніпрі і Одесі – ні)²⁴⁹.

Оскільки Формула перед запровадженням тільки презентувалася, а не обговорювалася у фаховому середовищі, та експериментально (пілотно) не апробувалася, її все ж можна протестувати у такий спосіб. Проаналізувати, як за формульним механізмом виглядатиме Гарвардський університет, який, хоч і приватний, має певне федеральне фінансування, упродовж 2003-2019 рр. з великим відривом беззмінно перший у світі за Шанхайським рейтингом загальної версії та нині перший у 15 з 54 предметних номінацій галузевої версії цього рейтингу²⁵⁰. Ураховуючи, що Гарвардський університет є взірцем, до якого мають наблизитися українські

²⁴⁵ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

²⁴⁶ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>.

²⁴⁷ Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

²⁴⁸ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²⁴⁹ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

²⁵⁰ Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>; Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

ЗВО²⁵¹, у разі адекватності Формула мала б оцінити переваги цього університету максимально високо за основними показниками освітньої, наукової та міжнародної діяльності²⁵².

У табл. 20 зазначено складники діяльності та показники Формули, відповідні характеристики Гарвардського університету і формульні значення показників / індексів, якщо їх застосувати до цього закладу вищої освіти.

Таблиця 20

Застосування до Гарвардського університету Формули розподілу видатків державного бюджету між ЗВО на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності

№	Формула	Гарвардський університет		
	Складник діяльності, показник	Параметр діяльності	Рівень / якість реалізації	Значення показника / індексу за Формулою
1	2	3	4	5
1	I. Освітня діяльність			
2	1. Розрахунковий контингент			
3	- рівень вищої освіти:			
4	третій	Близько 7 тис. докторантів		0,8 (переднайменше)
5	науковий	Понад 6 тис. постдокторантів	Найбільший обсяг у США і Світі	0,5 (найменше)
6	- спеціальності:			
7	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	Бібліотечна та інформаційна наука	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
8	Економіка	Економіка	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
9	Політологія	Політичні науки	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
10	Психологія	Психологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
11	Соціологія	Соціологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
12	Фінанси, банківська справа та страхування	Фінанси	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
13	Менеджмент	Менеджмент	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
14	Право	Право	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
15	Статистика	Статистика	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
16	II. Наукова діяльність			
17	3. Наукова діяльність			
18		Фінансування федеральним урядом – 587,6 млн дол. (50,1 %)	80,9 % фінансування	1,0 (мінімальне)
19		Інституційне фінансування (самофінансування) – 361,1 млн дол. (30,8 %)		
20		Фінансування штатівським і місцевим урядами – 1,9 млн дол. (0,2 %)	19,1 % фінансування	1,5 (максимальне)

²⁵¹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

²⁵² Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

21		Фінансування бізнесом – 45,8 млн дол. (3,9 %)		
22		Фінансування неприбутковими організаціями – 155,3 млн дол. (13,2 %)		
23		Усе інше фінансування – 21,7 млн дол. (1,8 %)		
III. Міжнародна діяльність				
24	4. Міжнародне визнання	Шанхайський рейтинг	Перший (незмінно)	1,1 (максимальне)
25	5. Регіональна підтримка	Штат Массачусетс, Кембридж		1,07 (максимальне)

Джерело: Складено авторами.

З табл. 20 неважко зрозуміти, що Формула неспроможна виокремлювати і підтримувати провідні заклади з реальними досягненнями і потенціалом в освітній, науковій і міжнародній діяльності.

Ситуація із запровадженням Формули подібна до тієї, яка виникла із застосуванням затверджених Урядом 22 листопада 2017 р. критеріїв надання та підтвердження статусу національного ЗВО²⁵³. Спроба виконання цих критеріїв у 2019 р. призвела до нелогічних і неочікуваних результатів²⁵⁴. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти листом від 16 листопада 2019 р. № 397 визнало неповноцінною процедуру підтвердження згаданого статусу та висловило сумнів у валідності критеріїв для оцінювання якості вищої освіти, а також констатувало відсутність можливості своєчасно зробити необхідні їх корективи.

У цьому контексті ускладнило проблему скасування у 2014 р. після набуття чинності Закону України «Про вищу освіту» Положення про дослідницький університет, що діяло в редакції 2010 р. Проект нового Положення про дослідницький університет Міністерством освіти і науки України вносився на громадське обговорення у жовтні 2018 р., але зрештою до цього часу не прийнятий²⁵⁵.

В умовах такого стану законодавчо унормованих вітчизняних (класифікаційних) механізмів оцінювання якості ЗВО (визначення національних закладів і дослідницьких університетів) відсутні підстави вважати, що поспішне, непідготовлене і не перевірене впровадження згаданої Формули запрограмоване на успіх.

Таким чином, вже тепер очевидно, що у Формулу слід вносити істотні уточнення з урахуванням задекларованих цілей державної освітньої політики та результатів застосування у 2020 р.

Висновки

Вищевикладене узагальнення результатів здійсненого авторами у 2019 р. моніторингу і аналізу кращого світового, європейського та вітчизняного досвіду створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти відповідно до її місії дає підстави для таких висновків.

1. На прикладі північноамериканського (зокрема США), східноазійського (насамперед Китаю, Кореї та Японії), європейського (включно з Італією, Німеччиною, Сполученим Королівством і Францією) регіонів, Організації економічного співробітництва та розвитку (у складі 36 країн) та Європейського Союзу (28 країн) підтверджено, що на відміну від України в успішних країнах реалізується системна політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості.

2. До цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою механізмів оцінювання якості вищої освіти входять акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми.

3. Відповідно до дуального характеру якості можна здійснити класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти з поділом на два класи – нижчі (орієнтовані на первинне забезпечення достатньої якості) і

²⁵³ Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

²⁵⁴ Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

²⁵⁵ Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: <http://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet>; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

вищі (слугують подальшому з'ясуванню та розвитку досконалої якості). До нижчого класу належать акредитаційні, масово-асоціаційні, класифікаційні механізми, до вищого – рамкові, елітно-асоціаційні та рейтингові механізми. Перші механізми придатні (валідні) для оцінювання мінімально достатньої якості, другі – для максимально досконалої якості вищої освіти.

4. В Україні відсутні механізми вищого класу (рамкові, елітно-асоціаційні та рейтингові), а формування механізмів нижчого класу (акредитаційних, масово-асоціаційних, класифікаційних) не завершено.

5. Виявлено закономірність – найбільш ефективні механізми оцінювання якості вищої освіти характеризуються мінімізацією критеріїв і показників, а також доведено, що в основі їхньої критеріально-індикаторної бази – рівень новизни, складності і масштабності діяльності.

6. Через істотне відставання від прогресивних країн у створенні збалансованої системи механізмів оцінювання якості вітчизняна вища освіта є неконкурентоспроможною і дезорієнтованою щодо виходу з кризи, а громадяни і суспільство – необізнаними із фактичним станом цієї сфери, її закладами-лідерами і закладами-аутсайдерами.

7. Методи «спроб і помилок», що не спираються на якісне оцінювання, на кшталт, запровадження формули розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти, не забезпечують інституції від подальшої стагнації і депресії та втрати якості. Потрібні невідкладні заходи із застосування в Україні ключових механізмів оцінювання якості вищої освіти, що впливають з проведеного дослідження.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 15.12.2019).

Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України: Інструмент політ. підтримки програми «Горизонт 2020». Люксембург: Відділ публікацій ЄС, 2017. 83 с.

Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2018 рік Губерського Леоніда Васильовича (2018). Доповідь на конференції трудового колективу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2018.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).

Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 15.12.2019).

Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 15.12.2019).

Компас. Рейтинг українських вищих навчальних закладів по степені задоволеності освітніми послугами. URL: <http://www.yourcompass.org/> (дата звернення: 15.12.2019).

Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 15.12.2019).

Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/> (дата звернення: 24.12.2019).

Кремень В. Система підтримки інноваційної діяльності: організаційне перезавантаження? Україна не повинна втратити можливість для активізації інноваційного вектора розвитку. *Дзеркало тижня*. 2019. 14 верес.

Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

Луговий, В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.

Луговий В. Креативна Італія та її консолідовані університети. *Освіта і суспільство*. 2019. Лип. № 7 (16). С. 5.

Луговий В., Винницький М. Дослідницько-інноваційна модернізація європейських університетів. *Педагогічна газета*. 2017. Вер.-жов. № 5. С. 3.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308.

Луговий В., Слюсаренко В., Таланова Ж. Від акредитації до рейтинга (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73> (дата звернення: 15.12.2019).

Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України»*. Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова*. Київ, 2017. Розділ I. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159.

Луговий В., Таланова Ж. Оплата праці в провідних університетах США: досвід для України. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2016. № 1. С. 51–57.

Луговий В. І., Таланова Ж. В. Зв'язок складності та самостійності в освіті. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 4. С. 50–58.

Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Український ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universytetiv> (дата звернення: 16.08.2019).

Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Національна академія наук України: статистичний і наукометричний аналіз ефективності наукового потенціалу / Б. А. Маліцький та ін.; гол. ред. акад. НАН України В. Л. Богданов; НАН України, ДУ «Інститут дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва». Київ: «Фенікс», 2018. С. 61–69.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

Національний освітньо-науковий глосарій / В. І. Луговий та ін.; Нац. акад. пед. наук України; ред. колегія: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 272. URL: https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIMOY8WlQz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view (дата звернення: 15.12.2019).

На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

Папакін Г. Павло Скоропадський та Українська академія наук. До 100-річчя НАН України. Київ: Українські пропілеї, 2018. 335 с.

Переклад документів Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти: 24-25 травня 2018 р., Париж. URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html> (дата звернення: 15.12.2019).

Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.12.2019).

Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 776-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2018-%D1%80> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2019).

Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet (дата звернення: 15.12.2019).

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 15.12.2019).

Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.12.2019).

Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv> (дата звернення: 15.12.2019).

Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-IX. Голос України. 2019. 12 жовт. № 196. С. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20> (дата звернення: 15.12.2019).

Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF> (дата звернення: 30.12.2019).

Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/> (дата звернення: 15.12.2019).

Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/> (дата звернення: 15.12.2019).

Річний звіт про виконання бюджетних програм Міністерства освіти і науки України за 2018 рік. *Освіта України*. 2019. № 10. С. 5–51.

Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 5–7.

Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енци., Вища школа. 776 с.

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).

Український інститут майбутнього. URL: <https://www.uifuture.org/> (дата звернення: 15.12.2019).

Юрій Дрогобич. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%94%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 15.12.2019).

8th International Conference on World-Class Universities (WCU-8). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html> (last accessed: 15.12.2019).

Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html> (last accessed: 15.12.2019).

American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx> (last accessed: 15.12.2019).

American Council on Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/American_Council_on_Education (last accessed: 15.12.2019).

Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/> (last accessed: 15.12.2019).

Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities (last accessed: 15.12.2019).

Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (last accessed: 15.12.2019).

Descriptors defining levels in the European Qualifications Framework (EQF). URL: <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page> (last accessed: 15.12.2019).

- Digest of Education Statistics. URL: <https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/> (last accessed: 15.12.2019).
- Education at a Glance 2018: OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en#page1 (last accessed: 15.12.2019).
- ETH Zurich. URL: <https://www.ethz.ch/en/the-eth-zurich.html> (last accessed: 15.12.2019).
- European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/> (last accessed: 15.12.2019).
- European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html> (last accessed: 15.12.2019).
- Gibbons Michael T. Higher Education R&D Expenditure Increased 4.7 %, Exceeded \$ 75 Billion in FY 2017. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2020/nsf20302/> (last accessed: 15.12.2019).
- Gibbons Michael T. Higher Education R&D Funding from All Sources Increased for the Third Straight Year in FY 2018. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2019/nsf19302/> (last accessed: 15.12.2019).
- Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance> (last accessed: 15.12.2019).
- Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. URL: <http://www.oecd.org/education/cei/44101074.pdf> (last accessed: 15.12.2019).
- Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (last accessed: 15.12.2019).
- International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (last accessed: 15.12.2019).
- IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/> (last accessed: 15.12.2019).
- Is 100 hours per year of teaching a heavy load for a lecturer? URL: <https://academia.stackexchange.com/questions/91364/is-100-hours-per-year-of-teaching-a-heavy-load-for-a-lecturer> (last accessed: 15.12.2019).
- Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/> (last accessed: 16.02.2019).
- List of Current Digest Tables. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp (last accessed: 15.12.2019).
- List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/> (last accessed: 15.12.2019).
- Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (last accessed: 15.12.2019).
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8> (last accessed: 15.12.2019).
- Main Science and Technology Indicators. Volume 2017 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2017-1_7c1ef2fa-en (last accessed: 15.12.2019).
- Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-1_fe401804-en (last accessed: 15.12.2019).
- Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en (last accessed: 15.12.2019).
- Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en (last accessed: 15.12.2019).
- Polytechnic University of Turin. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Polytechnic_University_of_Turin (last accessed: 15.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020> (last accessed: 15.12.2019).

Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en> (last accessed: 01.2020).

Rankings: A Challenge to Higher Education? URL: <http://ireg-observatory.org/en/ireg-2019> (last accessed: 15.12.2019).

Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

Sant'Anna School of Advanced Studies. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sant%27Anna_School_of_Advanced_Studies (last accessed: 15.12.2019).

Sapienza University of Rome. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sapienza_University_of_Rome (last accessed: 15.12.2019).

Scuola Normale Superiore in Pisa. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Scuola_Normale_Superiore_di_Pisa (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–17. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_08.html (last accessed: 15.12.2019).

Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html (last accessed: 15.12.2019).

Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html> (last accessed: 15.12.2019)

Table 106.10. Expenditures of educational institutions related to the gross domestic product, by level of institution: Selected years, 1929–30 through 2016–17. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/d17/tables/dt17_106.10.asp?current=yes (last accessed: 15.12.2019).

Table 106.10. Expenditures of educational institutions related to the gross domestic product, by level of institution: Selected years, 1929–30 through 2017–18. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/tables/dt18_106.10.asp?current=yes (last accessed: 15.12.2019).

The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

The Changing Nature of Work. World Development Report. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/2019-WDR-Report.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

The Rockefeller University. Bioscience is what we do. URL: <https://www.rockefeller.edu/about/> (last accessed: 15.12.2019).

THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (last accessed: 15.12.2019).

THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (last accessed: 15.12.2019).

University of Bologna. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Bologna (last accessed: 15.12.2019).

University of Florence. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Florence (last accessed: 15.12.2019).

University of Milan. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milan (last accessed: 15.12.2019).

University of Milano-Bicocca. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milano-Bicocca (last accessed: 15.12.2019).

Université Paris Sciences et Lettres. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A9_Paris_Sciences_et_Lettres (last accessed: 15.12.2019).

University of Parma. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Parma (last accessed: 15.12.2019).

University of Pisa. URL: <https://www.psl.eu/en> (last accessed: 15.12.2019).

University of Siena. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Siena (last accessed: 15.12.2019).

University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study. 2015. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU%282015%29563377_EN.pdf (last accessed: 15.12.2019).

Розділ 2. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти: вітчизняний досвід

Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-4007-2677>

Анотація

У розділі систематизовано підходи до якості вищої освіти, механізми оцінювання якості вищої освіти та їх складові на національному та інституційному рівнях, охарактеризовано стан їх запровадження у вітчизняній системі вищої освіти. Визначено ключові методи, інструменти оцінювання якості вищої освіти та ідентифіковано їх наявність в Україні. Здійснено огляд Інтернет ресурсів українських університетів, виокремлених за обґрунтованою вибіркою, та виявлено стан імплементації механізмів оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні в цих закладах.

Ключові слова: *вища освіта, механізми оцінювання, забезпечення якості.*

Актуальність. Запровадження системи забезпечення та удосконалення якості вищої освіти в Україні відповідно до законодавчих документів і положень Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), передусім Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО, вимагає нових науково обґрунтованих підходів до реалізації освітньої політики якості. Відповідно, на часі розроблення та запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти на основі аналізу вітчизняного досвіду та урахування кращих міжнародних напрацювань, що засвідчує актуальність дослідження практичних аспектів оцінювання якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ключові організації, документи та інструменти, що регулюють розвиток вищої освіти, можна класифікувати за рівнем впливу на процеси забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти – у міжнародному, національному та інституційному вимірах.

За результатами дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»¹ на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових та інформаційних джерел і досвіду були запропоновані теоретичні засади механізмів оцінювання якості вищої освіти та визначення основних понять проблеми.

Оцінювання якості вищої освіти в контексті її забезпечення та покращення – це процес збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних *даних* у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними *показниками* з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня *відповідності* об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим *вимогам* – рамкам, стандартам, критеріям, та формування відповідних рекомендацій і прийняття рішень щодо удосконалення якості.

Механізм оцінювання якості вищої освіти – система складових (*інституції* та їх організаційні структури, *підходи, способи, фактори, форми, методи, засоби, процедури, інструменти, критерії і показники*), що цілеспрямовано та узгоджено діють разом, призначена для забезпечення процесу оцінювання якості вищої освіти на принципах прозорості та порівнюваності. Такий механізм може характеризуватися числом ступенів свободи — мінімальною кількістю його складових, характеристики та дії яких однозначно визначають специфіку та дію решти складових механізму. Причому кожному методу можуть відповідати свої форми і свої інструменти. Наприклад, методу адміністративно-правового регулювання забезпечення та оцінювання якості вищої освіти відповідають такі форми, як державний нагляд та ліцензування, яким, у свою чергу, відповідають такі інструменти, як ліцензія, реєстрація, нормативи.

Конкретизуючи складові механізмів оцінювання якості вищої освіти, до них можна віднести політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо.

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Отже, дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти в національних реаліях має за мету визначити стан розвитку та впровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти та їх складових на інституційному рівні та сформулювати пропозиції щодо науково обґрунтованих підходів до реалізації освітньої політики якості в Україні у контексті євроінтеграції та з урахуванням міжнародного досвіду.

Використовуючи напрацювання, представлені в дослідженні «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»², систематизуємо складові механізмів оцінювання якості вищої освіти за національним та інституційним рівнями. Виходячи з визначення механізмів оцінювання якості вищої освіти, віднесемо до національного рівня *механізми* оцінювання, що визначаються та забезпечуються державними інституціями або загальнонаціональними організаціями (наприклад, професійними об'єднаннями або асоціаціями роботодавців) та мають національний фактор впливу на заклади вищої освіти.

Національні опитування щодо залучення та задоволеності студентів якістю вищої освіти, наданням освітніх послуг закладами вищої освіти. Незважаючи на те, що опитувань студентів проводиться у вищій освіті України багато, але тільки на інституційному рівні, Міністерство освіти і науки України поки не проводило подібних заходів.

Національні оцінювання результатів навчання та надання додаткових категорій порівняльних даних має на меті більш повний та персоналізований поділ порівняльних даних щодо результатів студентів різних закладів вищої освіти за галузями знань / спеціальностями / освітніми програмами. Усі стейкхолдери можуть зіставляти результати різних закладів з подібними характеристиками/профілями на національному / міжнародному рівнях. Така інформація важлива для формування відповідної освітньої політики. В Україні використовується інформація щодо результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників до закладів вищої освіти, визначаючи таким чином привабливість закладів та, опосередковано, якість їх діяльності. Також, започатковано оцінювання результатів навчання випускників бакалаврату через запровадження вступу за технологією зовнішнього незалежного оцінювання (магістерська підготовка за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право»)³. Зовнішнє тестування передбачає формування банку високоякісних, валідних і надійних завдань у різних форматах. Щодо медичної вищої освіти, то в Україні система зовнішнього оцінювання результатів навчання, що включає розроблені загальні іспити, запитання, завдання та формальне оцінювання, діє багато років, наразі відбувається реформа медичної освіти, що передбачає реалізацію міжнародних ініціатив з оцінювання, що надають дані про результати навчання, які можна узагальнити у локальних контекстах.

Tuning надає принципи, підходи та методологію для налаштування освітніх систем і вирівнювання результатів вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти на основі описів компетентностей та результатів навчання, секторальних рамок та профілів освітніх програм, застосовуючи, зокрема, бенчмаркінг. В Україні методологія *Tuning* використовується в розробленні стандартів вищої освіти, профілів освітніх програм і компетентностей та результатів навчання.⁴

Інституційний аудит стосується процесів закладу вищої освіти щодо забезпечення та удосконалення якості. Аудит основну увагу приділяє механізмам якості та шляхам їх розвитку для удосконалення закладу вищої освіти в цілому, він має за мету виявити, чи виконуються стандарти та завдання, які заклад визначив для себе; чи наявні докази щодо оцінювання якості діяльності закладу; чи існують процедури для забезпечення процесів, які відбуваються як наслідок оцінювання та постійно удосконалюються. Отже, в аудиті поняття якості є не статичним, а динамічним поняттям. За Законом України «Про освіту» інституційний аудит проводиться для всіх закладів освіти, крім вищої⁵.

Акредитація (інституційна або освітньої програми) спрямована на засвідчення якості та іміджу закладу вищої освіти або освітньої програми зовнішнім органом на основі об'єктивного оцінювання отриманої інформації про діяльність і досягнення. Метою є забезпечення того, щоб ступенева програма або заклад вищої освіти відповідали встановленим стандартам. Мінімальні стандарти можуть бути встановлені державним

² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

³ Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2018/vstup-na-drugij-magisterskij-riven-vishoyi-osviti-za-specialnistyami-081-pravo-ta-293-mizhnarodne-pravo-za-tehnologiyeyu-zno>.

⁴ Міністерство освіти і науки України. Науково-методична рада. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini>.

⁵ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

органом або професійною організацією. З метою розвитку та удосконалення закладу / освітньої програми надається експертний відгук за результатами оцінювання на основі узгоджених критеріїв і, таким чином, заклад здатний визначити пріоритети щодо подальшого розвитку. Якщо заклад вищої освіти має акредитацію, це означає, що він визнаний таким, що пропонує вищу освіту відповідно до стандарту, тож отримує фінансування чи підтримку студентів. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти здійснює акредитацію освітніх програм відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та нормативно-правових документів, інституційна акредитація задекларована в Законі, але поки не набула впровадження.

Оцінювання ефективності діяльності закладу вищої освіти за ключовими показниками – це кількісно вимірювані заходи, що використовуються для оцінювання ступеня досягнення закладом вищої освіти цілей, встановлених у стратегічних документах (наприклад, стратегія розвитку). Спробою застосувати оцінювання діяльності закладів вищої освіти на основі ключових показників в Україні можна вважати механізм фінансування вищої освіти, ініційований Міністерством освіти і науки України та затверджений Постановою КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146.⁶

Рейтингування закладів вищої освіти порівнює ефективність діяльності закладів вищої освіти один з одним за допомогою конкретних критеріїв, індикаторів/показників і подає інформацію у певному порядку. Поширення глобальних рейтингів ілюструє суспільну потребу отримати доступ до міжнародно порівняних даних та інформації про університетські досягнення. Важливо зазначити, що два основних підходи до оцінювання якості вищої освіти – забезпечення якості та рейтингування – мають принципово різні цілі. Основна мета рейтингування – відбір найкращих, а зовнішнього забезпечення якості – дотримання стандартів і удосконалення якості. Таким чином, забезпечення якості охоплює всі заклади вищої освіти, а не тільки топовий сегмент. Окрім глобальних, національні рейтинги також відіграють впливову роль при розробленні закладами вищої освіти інституційних стратегій і процесів. Рейтинги є одним з джерел інформації як для закладів вищої освіти, так і для національних органів влади в контексті порівнюваності результатів діяльності закладів, ідентифікації показників як орієнтирів розвитку, для бенчмаркінгу.⁷

Важливими складовими механізмів оцінювання якості вищої освіти є *інструменти* оцінювання.

Стандарти (міжнародні та національні) та *бенчмаркінг (кращі практики міжнародні та національні)* дозволяють продемонструвати та пояснити результати діяльності закладів вищої освіти як в реальних показниках, так і порівняно з іншими закладами. Ефект полягає в наданні інформації про результати діяльності відносно узгоджених орієнтирів – стандартів або кращих практик. В Україні процес розроблення та застосування нового покоління стандартів, побудованих на компетентнісному підході, почався з затвердженням і запровадженням Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), наразі понад 100 стандартів вищої освіти затверджено Міністерством освіти і науки України.

Рамки кваліфікацій – основа для структурування кваліфікацій, які визначаються результатами навчання, їх визнання та орієнтир для створення і модернізації освітніх програм – Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; національні рамки кваліфікацій, узгоджені з європейськими метарамками; галузеві/секторальні рамки кваліфікацій, деталізовані по відношенню до Національної рамки кваліфікацій та зосереджені на кваліфікаціях (компетентностях, результатах навчання), специфічних для певних галузей/секторів економіки. Українське законодавство забезпечує розвиток Національної рамки кваліфікацій та галузевих рамок кваліфікацій відповідно до положень Європейського простору вищої освіти. Національна рамка кваліфікацій узгоджена з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя і за кількістю рівнів, і за змістом опису кваліфікацій, галузеві рамки задекларовані Законом України «Про освіту», але наразі не розробляються.

Рамка якості для досконалості закладу вищої освіти, що складається з трьох доменів досконалості: політика та стратегія; викладання та навчання; дослідження, розробки та інновації – три ключові сфери діяльності будь-якого закладу вищої освіти. Вона містить характеристики досконалості та повинна використовуватися як орієнтир для національного щорічного огляду/обстеження закладів вищої освіти. В Україні, як зазначалося вище, здійснюється обстеження за ключовими показниками діяльності закладів вищої

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-n>.

⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

освіти з метою розподілу державного фінансування, але вони зовсім не враховують сферу – політика та стратегія, а також тільки частково враховують показники щодо сфер викладання та навчання і досліджень, розробок та інновацій.

Рамка досконалості викладання може використовувати такі основні дані – результати національного опитування студентів випускних курсів; статистика щодо працевлаштування або продовження подальшого навчання випускників тощо. Такий інструмент повністю відсутній як у нормативно-правовому полі України, так і в практиці оцінювання на національному та інституційному рівнях.

Додаток до диплому, що надає стандартизований опис і підтверджує кваліфікацію вищої освіти. В українській вищій освіті цей інструмент запроваджено як обов'язковий з 2014 р. за Законом України «Про вищу освіту».

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS) – студентоорієнтована система для накопичення та трансферу кредитів, заснована на принципі прозорості процесів навчання, викладання та оцінювання, що сприяє визнанню навчальних досягнень, кваліфікацій та періодів навчання. Зазначений інструмент оцінювання в Україні затверджений законодавчо та застосовується повною мірою останні роки.

Результати навчання – це твердження того, що особа знає, розуміє і може робити після завершення освітнього процесу. Результати навчання можуть бути віднесені до окремих освітніх компонентів і до освітніх програм в цілому. Законом України «Про вищу освіту» визначено поняття «результат навчання» та зазначено, що нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти формулюється у термінах результатів навчання.

Отже, можна стверджувати, що окремі механізми оцінювання якості вищої освіти та їх основні інструменти реалізуються в українській системі вищої освіти, з іншого боку, для отримання повної характеристики національного ландшафту якості вищої освіти необхідно запровадити такі механізми оцінювання, як національні опитування студентів, національні оцінювання результатів навчання, оцінювання ефективності діяльності закладу вищої освіти за ключовими показниками, визначеними Рамкою якості для досконалості закладу вищої освіти, національне рейтингування закладів вищої освіти, національне оцінювання якості викладання на основі Рамки досконалості викладання, а також необхідно прискорити запровадження галузевих рамок кваліфікацій та інституційної акредитації для розбудови системи забезпечення якості.

Спираючись на отримані результати дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти, представлені у дослідженні «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»⁸, узагальнимо компоненти механізмів оцінювання якості вищої освіти. Отже, виявлено *два основні підходи до якості вищої освіти, – забезпечення якості та рейтингування*, які реалізуються через різні механізми. Європейський простір вищої освіти передбачає та заохочує розвивати різні механізми забезпечення якості, сумісні з ESG, що має дві основні цілі – підзвітність та удосконалення. За ознаками механізмів класифіковано основні типи у межах забезпеченням якості:

- *оцінювання* – орієнтоване на розвиток і вдосконалення та фокусується на сильних і слабких сторонах освітньої програми чи закладу вищої освіти, результати оцінювання представлені у формі рекомендацій щодо вдосконалення освітньої програм, освітнього процесу, діяльності закладу;

- *акредитація* – визначення відповідності освітньої програми або закладу вищої освіти певному стандарту, результат акредитації – прийняття рішення щодо надання або не надання акредитації;

- *аудит* – характеризує внутрішню систему забезпечення якості діяльності закладу вищої освіти шляхом визначення його сильних і слабких сторін.⁹

Зазначені типи механізмів оцінювання вищої освіти об'єднує спільна мета – якість вищої освіти, але вони характеризуються не тільки різними цілями, але й організаційними структурами, що задіяні. Організаційні структури охоплюють як зовнішніх, так і внутрішніх акторів. Акредитація та аудит, як правило, здійснюються зовнішніми інституціями, а оцінювання передбачає перманентні дії передусім структурних підрозділів закладів вищої освіти.

⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Зрозуміло, що акредитація та аудит також передбачають певні процеси оцінювання задля досягнення цілей. Основними формами оцінювання є інституційне оцінювання, оцінювання освітніх програм і комбінація цих форм, в межах яких розглядаються різні об'єкти оцінювання, використовуються різноманітні процедури, способи, методи, засоби, інструменти, критерії і показники, залежно від цілей та факторів.

Метою інституційного оцінювання є розвиток закладу, надання керівництву закладу вищої освіти інформації щодо сильних і слабких сторін, відповідності інституційних політик і стратегій, системи забезпечення якості, різних систем оцінювання, здатності до змін та ефективність й економічні аспекти діяльності закладу, щоб допомогти покращити результати діяльності закладу. Інституційне оцінювання не розглядає безпосередньо викладання та дослідження, воно стосується центральних факторів, пов'язаних з організаційною функціональністю та економічною ефективністю, – процесів стратегічного менеджменту, прийняття рішень, організації та забезпечення якості, а також ресурсів і результатів діяльності. Певні мінімальні вимоги або стандарти, яким повинні відповідати заклади вищої освіти, попередньо узгоджені, щоб висновки були максимально об'єктивними, маючи визначені орієнтири. Інституційне оцінювання здебільшого базується на «відповідності меті», і команда експертів оцінює реальність у порівнянні з визначеною інституційною місією та завданнями, стандартами. Узагальнення складових механізму інституційного оцінювання якості вищої освіти представлено в табл. 1.¹⁰

Оцінювання освітніх програм ґрунтується на положеннях ESG, що визначають цілі, методи, процедури, а також об'єкти оцінювання. Критерії та показники оцінювання освітніх програм деталізуються на національному та інституційному рівнях, а також залежать від галузі знань і спеціальності, у межах яких створено освітню програму, що підлягає оцінюванню/акредитації, також враховується специфіка міждисциплінарних або міжінституційних спільних освітніх програм.

¹⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Таблиця 1

Інституційне оцінювання якості вищої освіти

<i>Мета</i>	<i>Цілі</i>	<i>Методи</i>	<i>Процедури</i>	<i>Об'єкти оцінювання</i>	<i>Критерії і показники</i>
Розвиток та вдосконалення закладу вищої освіти	інституційний розвиток, лідерство, покращення якості та підзвітність, виявлення сильних і слабких сторін закладу, надання за результатами оцінювання рекомендацій щодо вдосконалення діяльності закладу	зовнішня незалежна експертиза та огляди, проведені академічними колегами та неакадемічними рецензентами (студенти, експерти з якості, роботодавці, інші стейкхолдери) та скоординовані національними агенціями із забезпечення якості	самооцінювання, експертний огляд освітніх програм, візит команди з оцінювання до закладу, підготовка звіту за результатами зовнішнього незалежного оцінювання	матеріали, які використовуються в якості оціночних суджень при оцінюванні (самооцінювання, ступеневі проекти (дипломні роботи), звіти експертних візитів), урядування та організація, середовище, ресурси та сфера, дизайн освітніх програм, викладання і навчання та кінцеві результати, наступні заходи, дії та зворотній зв'язок	<p>- перспектива студента / аспіранта: як впливає студент / аспірант на діяльність закладу на практиці, чи надаються студентам / аспірантам можливості та стимули брати участь у процесах забезпечення якості закладу і в розробленні курсів та освітніх програм;</p> <p>- перспектива працевлаштування випускників: чи корисні окремі курси та освітні програми в цілому і наскільки добре вони готують студентів / аспірантів до майбутньої кар'єри;</p> <p>- перспектива викладача: як впливає викладач на прийняття управлінських рішень на практиці, чи надаються викладачам мотиваційні можливості та стимули професійного розвитку,</p> <p>- перспектива гендерної рівності: чи враховується гендерна рівність та чи сприяють їй в процесах на всіх рівнях організації закладу вищої освіти;</p> <p><i>тощо</i></p>

Інституційний вимір охоплює освітній простір закладу вищої освіти, який формується в контексті реалізації положень національних та інституційних нормативно-правових документів, що визначають стратегію розвитку закладу, підходи до інтернаціоналізації, системи забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти та професійного розвитку персоналу закладу, певні процеси та процедури, методи та інструменти, відповідний функціонал структурних підрозділів. У такому контексті до ключових структурних підрозділів слід віднести інститути, факультети та кафедри, підрозділи, що відповідають за забезпечення якості вищої освіти, організацію освітнього процесу, інтернаціоналізацію. Основні документи інституційного рівня, що впливають на якість вищої освіти, відповідно до законодавчої бази України такі:

- стратегічні документи щодо розвитку та інтернаціоналізації закладу вищої освіти;
- документи, що регулюють організацію освітнього процесу, засновані на вимогах ESG, ECTS, Додатку до диплому;
- документи, що регулюють внутрішню систему забезпечення якості, засновані на вимогах ESG;
- документи, що регулюють створення, перегляд освітніх програм, засновані на вимогах Національної рамки кваліфікацій, стандартів вищої освіти, ESG, ECTS, Додатку до диплому, а також даних проєктів ЄС Tuning (галузеві / секторальні рамки, компетентності та результати навчання за спеціальностями тощо) та CoRe2 – Competences in Recognition and Education 2 (профілі ступеневих освітніх програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання);
- документи, що регулюють систему професійного розвитку та удосконалення викладачів, засновані на ESG.

Підтримка керівництва закладів вищої освіти та співпраця з іншими закладами є важливими передумовами для підвищення ефективності забезпечення якості, тож роль працівників закладів, відповідальних за забезпечення якості, – менеджерів з якості, набуває особливої ваги в цьому контексті. Також, залученість та активність студентів, які також є партнерами у процесі викладання та навчання і забезпечення якості вищої освіти, стає викликом для закладів вищої освіти. Менеджер з якості виступає, зокрема, як консультант для студентів, викладачів і керівників щодо питань реформування освітніх програм, викладацької практики та результатів діяльності закладу відповідно до його місії. Упровадження процедур забезпечення та удосконалення якості є одним з головних викликів управління закладами вищої освіти. У цьому контексті розвиток культури якості набуває все більшої ваги, адже стосується організаційно-психологічного фактору – спільні цінності та відданість якості працівників закладу. Виявлено, що найважливішими загальними складовими культури якості в закладах вищої освіти є лідерство та комунікація.¹

Важливим виміром оцінювання вищої освіти на інституційному рівні є такі *фактори*: фактор вхідних даних для порівняння та визначення прогресу студентів у процесі навчання, другий фактор – кінцеві результати вищої освіти, а третій – оцінювання студентами якості кожного курсу та освітньої програми в цілому. Необхідно зауважити, що найрозповсюдженішою процедурою оцінювання є опитування студентів і викладачів, передусім, коли використовується опитувальник студентів і форма самооцінювання викладачів для оцінювання одного й того ж курсу. Причому найбільш суттєвим для студентів є зрозуміло сформульовані очікувані результати навчання та методи викладання. Ураховуючи розширення типів студентів і розвиток потреб нових типів студентів у межах навчання впродовж життя в навчанні та методах викладання, забезпечення якості та менеджмент якості як засоби для розвитку культури якості, сприяння готовності викладачів використовувати інноваційні методи та технології викладання та навчання, зміни їхнього ставлення до вищої освіти як відповідь на зміну цільової аудиторії, набувають суттєвої ваги в діяльності закладів вищої освіти. Отже, відповідність між зазначеними вище трьома факторами складає логічну картину якості, адже індикатори ефективності діяльності у закладів вищої освіти по цим факторам надають інформацію для обґрунтованого оцінювання якості вищої освіти.²

Виходячи з твердження, що *критерій* – це комплексна оціночна ознака, яка конкретизується в показниках / індикаторах – системі характеристик, що надає можливість оцінити рівень досягнення критерію, можна стверджувати, що кількісні критерії та показників/індикатори (наприклад, кількість випускників, співвідношення між викладачами і студентами, кількість публікацій, індекс цитування тощо), за допомогою

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

яких можна оцінювати діяльність закладу вищої освіти, не демонструють повною мірою рівень досягнень. Адже кількісні критерії та показники не говорять про якість випускників, викладачів та їх викладання, про якість досліджень, хоча вони є корисними та необхідними як об'єктивна основа або передумова для оцінювання досягнень, але недостатніми і можуть генерувати суперечливі рішення.

Отже, можна виділити чотири основних *аспекти* оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні, які доповнюють один одного та включають як кількісні, так і не кількісні критерії та показники:

- виконання стандартів міжнародних, національних та інституційних;
- досягнення поставлених інституційних цілей на різних етапах освітньої діяльності закладу (на вході, у процесі й на виході);
- здатність закладу задовольняти динамічний попит та очікування здобувачів вищої освіти та стейкхолдерів ринку праці;
- корпоративна культура як прагнення до постійного вдосконалювання вищої освіти.

У табл. 2 представлено узагальнення складових механізмів оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні – характеристика механізму (оцінювання культури якості, самооцінювання, оцінювання якості освітньої програми, оцінювання діяльності закладу) і критерії, показники/індикатори та інструменти.

Таблиця 2

Механізми оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні³

<i>Характеристика</i>	<i>Критерії, індикатори / показники та Інструменти</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Оцінювання культури якості	
Загальні компоненти: 1) комунікація / спілкування 2) лідерство 3) довіра між працівниками закладів 4) інформація 5) відданість 6) відповідальність 7) цінності 8) участь 9) цілі та зобов'язання 10) визнання	- <u>Структурно-формальний</u> рівень в основному включає низку елементів забезпечення якості, які можуть бути розподілені за <i>критеріями</i> : <i>нормативні</i> (наприклад, цілі якості, визначені в документах), <i>стратегічні</i> (наприклад, структури врядування, відповідальні за забезпечення якості), <i>оперативні</i> (наприклад, інструменти оцінювання, мотиваційні управлінські рішення) - <u>Організаційно-психологічний</u> рівень включає розмежовані <i>критерії</i> : <i>колективні</i> (кодекси, доступ до корпоративної інформації, відкрита та прозора процедура прийняття рішень, корпоративна культура, взаємодія між працівниками, довіра та спільні цінності) та <i>індивідуальні</i> (залученість до процесів забезпечення та удосконалення якості, мотивація та визнання індивідуальних досягнень, розподілене лідерство та відповідальність)
Самооцінювання	
Формування звіту про самооцінювання відповідно до зовнішніх вимог та формату	Кількісні показники / індикатори оцінювання якості вищої освіти для ліцензування Критерії акредитації освітніх програм Показники / індикатори для інституційної акредитації Кількісні показники / індикатори оцінювання якості вищої освіти для рейтингування Індикатори та показники «формули фінансування» Показники / індикатори для інституційного аудиту

³ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

1	2
<p>SWOT-аналіз ЗВО з метою сприяння постійному покращенню якості, що забезпечує стійкість закладу вищої освіти.</p> <p><i>Оцінювання експертами</i> стосовно розвитку вищої освіти в ЗВО та внутрішньої якості вищої освіти, сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз для розроблення пропозицій та прийняття рішень щодо необхідних удосконалень</p>	<p>Сильні сторони ЗВО та відповідні можливості Слабкі сторони ЗВО та відповідні загрози</p>
Оцінювання якості освітньої програми	
<p>Оцінювання якості надання / пропозиції освітньої програми</p> <p>зорієнтоване на процес формування конкурентоздатної освітньої програми, відбувається із залученням студентів, роботодавців, можливо й зовнішніх експертів</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зрозумілість і доступність цілей освітньої програми; 2) відповідність пропозиції навчальної дисципліни цілям освітньої програми, тобто узгодження цілей та результатів навчальної дисципліни з цілями та результатами освітньої програми; 3) якість змісту навчальних дисциплін; 4) кваліфікація академічного персоналу, яка характеризується структурою посад викладачів, залучених до освітньої програми, наявністю та відповідністю наукових ступенів, стажем роботи, а також середнім віком; 5) дослідницька діяльність академічного персоналу, яка характеризується публікаціями та участю у конференціях і проектах; 6) забезпечення бібліотечними ресурсами, яке характеризується літературними джерелами та підписаними базами даних; 7) матеріально-технічне забезпечення аудиторій, включаючи лабораторне забезпечення тощо та доступність комп'ютерів та Інтернету
<p>Оцінювання якості виконання / реалізації освітньої програми</p> <p>зорієнтоване на процес організації максимально високого досягнення результатів навчання студентами. Основною характеристикою є ефективність навчання, тобто в якому обсязі студент набуває нові знання, вміння, цінності та інші результати навчання під час навчання, відбувається із залученням студентів,</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) виконання навчального плану, яке характеризується послідовністю та зв'язком між навчальними дисциплінами, а також наданням електронних курсів; 2) залучення академічного персоналу до освітнього процесу – середнє навантаження академічного персоналу в освітній програмі, доступність викладачів для студентів, а також співпраця викладачів із студентами; 3) навчання забезпечує належні результати навчання – теоретичні та практичні, включаючи дослідницькі навички; 4) навчання сприяє критичному мисленню; 5) навчання сприяє розвитку спілкування та загальних компетентностей, що включає практичні навички з письмової мови, презентацій, дискусій та роботи в команді, а також іноземних мов, комп'ютерного програмування та організаторських навичок; 6) міжнародний досвід навчання, який характеризується академічною мобільністю студентів, запрошеними викладачами та мобільністю викладачів; 7) задоволеність студентів обраною освітньою програмою

1	2
роботодавців, можливо й зовнішніх експертів	<p><i>Інструменти оцінювання якості:</i></p> <p><i>Циклічний внутрішній перегляд</i> освітньої програми; <i>Огляд кластерів</i> (груп) освітніх програм разом; <i>Тематичні підходи</i> до внутрішнього перегляду (увага до конкретних загальних тем при перегляді груп програм);</p> <p><i>Процеси:</i> самооцінювання; огляд інформації, включаючи вимірювання та індикатори (показники), вхідні дані на стратегічному та академічному рівнях; майбутнє планування;</p> <p><i>Дані моніторингу:</i> внутрішні (результати, прогрес, просування тощо) та зовнішні (результати діяльності ринку праці, рівень зайнятості);</p> <p><i>Семінари</i> з оцінювання та розвитку освітньої програми за участю всіх зацікавлених сторін для конкретної програми;</p> <p><i>Внутрішній комітет</i> (з якості), керівництво (рада) програми, академічний сенат;</p> <p><i>Фокус-групи / панелі</i> як метод збору більш детальних відгуків; <i>Збір відгуків / вхідних даних</i> від академічних працівників; <i>Дискусійний круглий стіл</i> з роботодавцями та випускниками програми; <i>Звіти</i> керівників освітніх програм; <i>Залучення зовнішніх експертів</i> (експертів); <i>Щорічні відгуки (через опитування)</i> студентів, випускників, інших зацікавлених сторін;</p> <p><i>Зовнішня акредитація</i> (наприклад, для професійних освітніх програм) для забезпечення дотримання професійних стандартів</p>
<p>Оцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни зорієнтовано на вдосконалення концептуальних підходів до розвитку освітньої програми, опису освітньої програми для порівняння з іншими програмами на основі компетентностей та результатів навчання в умовах компетентісно орієнтованого та студентоцентрованого освітнього середовища, запровадження нових методів викладання та навчання, конструктивного узгодження або загальних аспектів щодо дидактики</p>	<p><u><i>Компетентнісний підхід:</i></u> <i>Критерій:</i> застосування методології Tuning при проектуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання.</p> <p><u><i>Кредитний підхід:</i></u> демонструється в присвоєнні кредитів ECTS видам діяльності студентів у межах освітнього процесу, урахуває навчальне навантаження студента для досягнення визначеного результату навчання.</p> <p><i>Критерії:</i> Відповідність між ефективним навчальним навантаженням студента та кредитами ECTS за курсом (освітньою програмою/навчальною дисципліною/модулем/ результатом навчання)</p> <p>Надання викладачем структурованої підтримки (коучинг) студентам у процесі навчання</p> <p><i>Дидактика та конструктивне узгодження за курсом</i></p> <p><u><i>Студентоцентрований підхід (навчання та викладання):</i></u></p> <p><i>Критерії:</i> (1) <i>Підтримка навчання:</i> підтримка студентів для розуміння та реалізації індивідуальної типу навчання (навчальної траєкторії); рамки для самостійного навчання/роботи; достатня можливість для студентів давати відгуки щодо освітнього процесу та отримувати відгуки щодо їх освітніх досягнень;</p> <p>(2) <i>Підтримка викладачів.</i> педагогічна підготовка, включаючи обмін кращими практиками викладання та навчання; підтримка щодо використання різноманітних методів і технологій викладання та навчання;</p>

1	2
	<p>достатні можливості для викладачів з надання та отримання відгуків щодо освітньої діяльності;</p> <p>підтримка використання технологій (ІКТ та ін.) як інструменту викладання та навчання;</p> <p>визнання належного викладання.</p> <p><i>(3) Дизайн / побудова освітніх програм і навчальних планів та індивідуальних траєкторії навчання:</i></p> <p>забезпечення чіткого опису змісту курсу (освітньої програми/навчальної дисципліни/модулю) та очікуваних результатів навчання;</p> <p>вибір методів викладання та оцінювання, які заохочують активне навчання;</p> <p>гнучкі траєкторії навчання та рекомендації студентам щодо вибору освітніх компонентів тощо;</p> <p>визнання попереднього та неформального навчання;</p> <p>залучення студентів до розроблення/модернізації освітніх програм та побудови навчальних планів;</p> <p>залучення зовнішніх зацікавлених сторін до розроблення/модернізації освітніх програм і побудови навчальних планів (наприклад, випускників і роботодавців);</p> <p>керівництво освітньою програмою та прийняття рішень щодо її удосконалення;</p> <p>неформальна, дійсна участь студентів в освітньому процесі, забезпеченні якості вищої освіти;</p> <p>вхідна інформація від викладачів щодо їх потенціалу з реалізації освітньої програми;</p> <p>включення студентоцентрованого підходу (навчання та викладання) в університетську стратегію.</p> <p><i>Інструменти оцінювання якості:</i></p> <p>опитування студентів і випускників, роботодавців через використання опитувальника для оцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни;</p> <p>опитування викладачів-колег через використання опитувальника для оцінювання освітньої програми;</p> <p>самооцінювання (викладачі здійснюють за певною формою самооцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни)</p>
<p>Оцінювання якості проектування очікуваних / запланованих результатів навчання базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на стандартах вищої освіти, міжнародних профільних стандартах, рамках кваліфікацій, проекту Tuning</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <p>застосування методології Tuning при проектуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання;</p> <p>застосування таксономії Блума або інших при проектуванні компетентностей та результатів навчання;</p> <p>зрозуміло сформульовані очікувані/заплановані результати навчання та оприлюднені;</p> <p>узгоджений дизайн курсу (освітньої програми/ навчальної дисципліни/ модулю) та контрольних заходів/іспиту («<i>конструктивне узгодження</i>»);</p> <p>зрозуміло сформульована інформація про умови викладання та навчання, іспити відносно результатів навчання;</p> <p>фокусування різних аспектів оцінювання освітніх досягнень студента на сформованості практичних компетентностей та досягненні результатів навчання та здатності студента застосувати теорію до практичних проблем у професійній галузі.</p>

1	2
	<p><i>Інструменти:</i></p> <p>Проведення контрольних заходів (поточне оцінювання виконання різних видів навчальної діяльності; тести, заліки, іспити, захисти тощо).</p> <p>Аналіз та узагальнення результатів оцінювання.</p> <p>Перегляд результатів навчання з точки зору їх відповідності цілям освітньої програми, рівню складності, обсягу навчального навантаження у кредитах ECTS, а також перегляд методів викладання та навчання</p>
<p>Оцінювання якості викладання базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на Рамці якості викладання</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <p>взаємодія зі студентами (аудиторні заняття, консультації, наставництво, керівництво дипломною роботою, методичне забезпечення тощо);</p> <p>студентський прогрес – освітні досягнення та просування на наступний курс навчання;</p> <p>взаємодія з галуззю / бізнесом, залучення громад в межах освітнього процесу та удосконалення змісту підготовки.</p> <p><i>Інструменти оцінювання:</i></p> <p>опитування студентів, випускників, роботодавців;</p> <p>регулярне обговорення викладацької діяльності завідувачами кафедр / деканами факультетів з викладачами;</p> <p>самооцінювання для формування оціночних суджень про якість викладання;</p> <p>експертне оцінювання у взаємодії з промисловістю та суспільством;</p> <p>системи зворотного зв'язку, де викладачі надають відгуки про викладання один одного;</p> <p>курси підвищення кваліфікації з викладання;</p> <p>процедура управлінського втручання у випадку, якщо викладацька діяльність незмінно низької якості</p>
Оцінювання діяльності закладу	
<p>Оцінювання якості освітньої діяльності здійснюється з урахуванням:</p> <p>демографічного, соціального, економічного середовища, в якому знаходиться заклад, зокрема фінансових та людських ресурсів, інвестованих в систему вищої освіти; процесу доступу до вищої освіти.</p>	<p><i>Критерії та групи показників:</i></p> <p><i>(1) Освітня система закладу:</i></p> <p>Організаційна структура, функції та взаємодія структурних підрозділів щодо забезпечення якості, організації освітнього процесу, зокрема мобільності;</p> <p>Система організація освітнього процесу з урахуванням «вікна мобільності»;</p> <p>Мотиваційна система щодо застосовування інноваційних методів і технологій викладання та навчання;</p> <p>Система забезпечення якості вищої освіти, зокрема регулярного перегляду освітніх програм;</p> <p>Система підготовки та перепідготовки науково-педагогічних працівників як викладачів освітніх програм;</p> <p>Система дистанційного навчання;</p> <p>Система електронного деканату.</p> <p><i>(2) Освітній процес:</i></p> <p>Реалізація мети та завдань освітнього процесу відповідно до стратегії розвитку закладу;</p> <p>Реалізація освітнього процесу на основі студентоцентрованого підходу, зокрема індивідуальної навчальної траєкторії, мобільності;</p> <p>Синергія в реалізації освітніх програм;</p> <p>Методики та технології викладання та навчання;</p>

1	2
	<p>Організація самостійної роботи; Організація практики, стажування студентів; Організація вибіркової курсів (навчальних дисциплін/модулів); Участь (залученість) студентів у навчанні; Навчальний прогрес студентів; Умови викладання та навчання.</p> <p><i>(3) Забезпечення досягнення запланованих результатів навчання:</i> Інформаційна система контролю досягнень студентів; Процедури удосконалення тестів та інших контрольних заходів; Додаткові освітні послуги; Залучення випускники, працевлаштованих за фахом, до удосконалення підготовки; Застосовування комп'ютерних технологій для здійсненні оцінювання результатів навчання (зокрема, через заліки, екзамени тощо).</p> <p><i>(4) Інтенсивність наукової та інноваційної діяльності:</i> Публікації викладачів у фахових виданнях України; Публікації викладачів у фахових виданнях, що обліковуються у міжнародних наукометричних базах; Публікації студентів у фахових виданнях України; Участь студентів у науково-практичних конференціях (доповіді, тези, статті); Участь викладачів у науково-практичних конференціях (доповіді, тези, статті); Інновації, розроблені викладачами та впроваджені в освітній процес, наукову, практичну діяльність; Патенти, авторські свідоцтва.</p> <p><i>(5) Методичне забезпечення навчальних дисциплін:</i> Методичне забезпечення навчальної дисципліни (методичні вказівки та рекомендацій, посібники тощо) Дистанційні курси (інтерактивні навчальні посібники, презентації, відео-лекції, практичні, лабораторні, тести тощо). Онлайн заходи (лекції, тренінги, семінари тощо).</p> <p><i>(6) Фінансове та матеріальне забезпечення:</i> показники матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу (наявність і стан навчальних приміщень, бібліотек, лабораторій, витратних матеріалів, обладнання (лабораторні, тренажери, комп'ютери, мережі, засоби навчання тощо); обсяги (державного та власного) фінансування обладнання; обсяги (державного та власного) фінансування навчально-методичного забезпечення; обсяги фінансування для проведення наукових і навчально-методичних заходів; обсяги фінансування для академічної мобільності.</p> <p><i>(7) Ефективність управлінської діяльності:</i> Стратегія розвитку закладу (вкл. інтернаціоналізацію); Інтернет-сайт закладу (наявність Інформаційного пакету з описом освітніх програм тощо); Місце закладу у міжнародних рейтингах; Доступ до міжнародних наукових баз; Доступ до Інтернету в закладі;</p>

1	2
	<p>Кількість міжнародних проектів та обсяг залучених грантів; Вартість обладнання, придбаного за кошти грантів або благодійні, на балансі закладу; Кількість викладачів і студентів – учасників академічної мобільності (від 5 робочих днів); Угоди про місця практики з роботодавцями; Система інформаційного забезпечення управлінської діяльності; Система підвищення кваліфікації адміністративного персоналу; Система підвищення кваліфікації викладачів; Система мотивації викладачів (критерії, показники); Процедура прийняття управлінських рішень; Частка викладачів, залучених до управлінської діяльності (гаранти освітніх програм; члени вчених рад, науково-методичних рад тощо); Частка студентів, залучених до управлінської діяльності освітнього закладу (члени вчених рад, науково-методичних рад тощо). Система взаємодії з випускниками (довготермінові освітні результати: рівень зайнятості випускників, рівень заробітної плати).</p> <p><i>Інструменти:</i> Нормативне та фінансове забезпечення функціонування систем, підрозділів, процесів ІКТ технології для автоматизації процесів</p>
<p>Оцінювання результатів вищої освіти, що поділяються на три групи: перша група – які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в інших обов'язково вимірюваних параметрах; друга – які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості; третья – які неможливо легко і явно виявити, тому що вони стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості здобувача вищої освіти (цінності та ставлення)</p>	<p>1. <i>Критерії якості умов здійснення освітнього процесу:</i> потенціал абітурієнтів закладу; кадровий потенціал; навчально-методичне й дидактичне забезпечення освітніх програм; інформаційний і бібліотечний ресурси; задоволеність студентів і співробітників соціальними умовами; матеріально-технічне забезпечення; якість викладання; науковий та інноваційний потенціал.</p> <p>2. <i>Критерії якості реалізації освітнього процесу:</i> забезпечення лідируючої ролі керівництва закладу в питаннях якості й постійного поліпшення всіх аспектів діяльності закладу; забезпечення відповідності місії, бачення, основних цінностей політики й стратегії закладу поставленим цілям; реалізація освітніх програм; реалізація академічної мобільності; здійснення педагогічної роботи; здійснення різних видів практик студентів; здійснення загального менеджменту у закладі, включаючи управління персоналом, інфраструктурою, матеріальними й інформаційними ресурсами, технологіями тощо; реалізація внутрішнього забезпечення якості.</p>

1	2
	<p>3. <i>Критерії якості результатів освітнього процесу:</i> результативність набору студентів; успішність студентів, ступінь їх досягнень; готовність студентів до продовження освіти; рівень сформованості професійних компетентностей; рівень сформованості професійних якостей; задоволеність роботодавців; результати, яких домогся заклад відносно запланованих цілей підвищення якості підготовки фахівців.</p> <p><i>Інструменти:</i> Опитування студентів щодо залучення та задоволеності вимірюють задоволеність наданням послуг. Завдання студентів – оцінити, чи відповідає освітній процес та його зміст їхнім потребам і цілям. Метою оцінювання є також створення та посилення зворотного зв'язку з однією з основних зацікавлених сторін у вищій освіті, що забезпечує їх залучення до покращення якості</p>

Примітка: сформовано автором на основі використаних джерел і результатів дослідження, представлених в препринті «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»⁴.

Спираючись на університетські рейтинги QS і Times 2019 р., для проведення дослідження здійснено вибірку українських університетів. Отже, за даними рейтингу Times⁵, що включає до 1258 закладів вищої освіти, але без надання певного місця в рейтингу в межах 1000 місць, тобто відносить до списку 1000+ чотири вітчизняні заклади – *Львівський національний університет імені Івана Франка* (студентів – 18 210; співвідношення студенти/викладачі – 9,6; міжнародних студентів – 1%), *Національний університет «Львівська політехніка»* (студентів – 22 520; співвідношення студенти/викладачі – 11; міжнародних студентів – 1%), *Київський національний університет імені Тараса Шевченка* (студентів – 22 400; співвідношення студенти/викладачі – 8,8; міжнародних студентів – 4%), *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна* (студентів – 16 069; співвідношення студенти/викладачі – 10,1; міжнародних студентів – 29%). За рейтингом QS World University Rankings⁶ такі українські університети включені до 800 кращих: *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна* (481 місце), *Київський національний університет імені Тараса Шевченка* (531-540), *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»* (601-650), *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»* (701-750), *Національний університет «Львівська політехніка»* (751-800), *Сумський державний університет* (751-800). Таким чином, сформовано вибірку з 7 університетів, які представляють когорту провідних закладів України.

Розглянемо стан запровадження складових механізмів оцінювання якості вищої освіти в зазначених закладах, використовуючи інформацію, доступну на їх Інтернет-сайтах, що має демонструвати всі аспекти діяльності закладів вищої освіти. Таким чином, спираючись на принципи відкритості, прозорості та відповідальності, вважатимемо, що, якщо відповідна інформація не представлена у відкритому доступі на Інтернет-сайті закладу, то об'єкт розгляду взагалі відсутній в даному закладі.

Отже, відповідно до табл. 2 розглянемо наявність складових механізмів оцінювання якості вищої освіти у закладах вищої освіти згідно з університетською вибіркою – оцінювання культури якості, самооцінювання, оцінювання якості освітньої програми, оцінювання діяльності закладу та відповідні критерії, показники/індикатори та інструменти. Зрозуміло, що ґрунтовне та детальне обстеження за детальними критеріями та

⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

⁵ THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/.

⁶ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>.

показниками на інституційному рівні потребує окремого дослідження, тож зосередимося на виявленні наявності:

- (1) структурних підрозділів, відповідальних за оцінювання якості;
- (2) документів і процедур щодо оцінювання якості.

Таблиця 3

**Стан запровадження складових механізмів оцінювання якості вищої освіти
в окремих закладах вищої освіти України**

Складові	ЛНУ імені Івана Франка ⁷	ЛУ «Львівська політехніка» ⁸	КНУ імені Тараса Шевченка ⁹	ХНУ імені В.Н. Каразіна ¹⁰	НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» ¹¹	НТУ «ХПІ» ¹²	СДУ ¹³
1	2	3	4	5	6	7	8
Доступ до інформації щодо якості освіти на Інтернет сайті	Сторінка «Документи про організацію та забезпечення якості навчального процесу» (через меню – Документи Університету): https://www.lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/documents/education-process/	Сторінки «Внутрішні стандарти забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти»: https://lpnu.ua/vnutrishni-standarty «Система управління якістю в Університеті»: https://lpnu.ua/node/10850	Сторінка Науково-методичного центру організації навчального процесу, розділ Документи: http://nmc.univ.kiev.ua/doc.htm	Сторінка «Забезпечення якості освіти» (через меню – Документи): https://www.univer.kharkov.ua/general/docs/quality	Сторінка нормативної документації, «Система забезпечення якості»: https://kpi.ua/regulations-8 , https://kpi.ua/regulations	Сторінка відділу забезпечення якості освітньої діяльності: http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/	Окремий розділ «Якість освіти»: https://www.sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education.html
Структурні підрозділи, відповідальні за оцінювання якості	Центр забезпечення якості (https://education-quality.lnu.edu.ua)	Відділ забезпечення функціонування системи управління якістю освіти (https://lpnu.ua/vsuva)	Науково-методичний центр організації навчального процесу (вкл. сектор моніторингу якості) (http://nmc.univ.kiev.ua/structure.htm)	Управління якості освіти (вкл. Навчальний центр менеджменту якості та моніторингу освітнього процесу) https://www.univer.kharkov.ua/general/structure/qualityedu/aboutqualityedu	Інститут моніторингу якості освіти (https://eqmi.kpi.ua) Департамент якості освітнього процесу (https://osvita.kpi.ua/node/1)	Відділ забезпечення якості освітньої діяльності (http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/)	Центр забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (https://www.sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education/quality-office.html)

⁷ Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://www.lnu.edu.ua>.

⁸ Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua>.

⁹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/>.

¹⁰ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://www.univer.kharkov.ua>.

¹¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua>.

¹² Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>.

¹³ Сумський державний університет. URL: <https://www.sumdu.edu.ua/uk/>.

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	
Документи та процедури щодо оцінювання якості	<p>Стратегія розвитку</p> <p>Положення про організацію освітнього процесу</p> <p>Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти</p> <p>Проект-положення про забезпечення якості освіти</p> <p>Положення про оцінювання роботи та визначення рейтингів наукових, педагогічних і педагогічних працівників</p> <p>Положення про підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників</p> <p>Положення про контроль та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти</p> <p>Положення про опитування студентів працівників, викладачів, випускників та роботодавців щодо якості освітнього процесу</p>	<p>Стратегічний план розвитку</p> <p>Політика та цілі у сфері якості</p> <p>Положення про організацію освітнього процесу</p> <p>Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015</p> <p>Положення про організацію контролю якості освітнього процесу та підготовки фахівців</p> <p>Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів</p>	<p>Стратегічний план розвитку</p> <p>Етичний кодекс</p> <p>університетської спільноти</p> <p>Положення про організацію освітнього процесу (вкл. забезпечення якості)</p> <p>Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу</p>	<p>Стратегія розвитку</p> <p>Політика, стратегічні цілі у сфері якості</p> <p>Положення про організацію освітнього процесу</p> <p>Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015</p> <p>Настанова з якості</p> <p>Порядок проведення внутрішніх аудитів системи управління якістю та здійснення коригувальних і запобіжних дій</p> <p>Положення про систему забезпечення якості вищої освіти (систему внутрішнього забезпечення якості)</p> <p>Положення про оцінювання педагогічних працівників</p> <p>Порядок визначення рейтингів науково-педагогічних працівників</p> <p>Положення про визначення рейтингу кафедр</p>	<p>Стратегія розвитку</p> <p>Політика, стратегічні цілі у сфері якості</p> <p>Положення про організацію освітнього процесу</p> <p>Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015</p> <p>Настанова з якості</p> <p>Порядок проведення внутрішніх аудитів системи управління якістю та здійснення коригувальних і запобіжних дій</p> <p>Положення про систему забезпечення якості вищої освіти (систему внутрішнього забезпечення якості)</p> <p>Положення про оцінювання педагогічних працівників</p> <p>Порядок визначення рейтингів науково-педагогічних працівників</p> <p>Положення про визначення рейтингу кафедр</p>	<p>Стратегія розвитку</p> <p>Тимчасове положення про організацію освітнього процесу (вкл. забезпечення якості)</p> <p>Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти</p> <p>Порядок проведення комплексного моніторингу якості освіти за спеціальностям рейтингову систему оцінювання результатів навчання студентів</p> <p>Положення щодо визначення рейтингу науково-педагогічних працівників</p>	<p>Місія та візія</p> <p>Стратегічний план розвитку</p> <p>Політика та цілі у сфері якості</p> <p>Кодекс етики академічних взаємовідносин та добросовісності</p> <p>Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015</p> <p>Опис системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти</p> <p>Положення про забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти</p> <p>Комплекс документів про систему управління якістю ISO 9001:2015 (зокрема, Настанова щодо якості; Положення про опитування науково-педагогічних працівників)</p> <p>Положення про моніторинг результатів навчання студентів</p>	<p>Концептуальні засади діяльності</p> <p>Стратегія розвитку (вкл. місію, візію), заходи реалізації та прогностичні показники</p> <p>Політика забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти</p> <p>Кодекс корпоративної культури</p> <p>Положення про організацію освітнього процесу</p> <p>Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти</p> <p>Методика визначення рейтингу структурних підрозділів</p> <p>Моніторинг якості освітньої діяльності</p> <p>Положення про організацію оцінювання здобувачами вищої освіти якості освітньої діяльності при вивченні навчальних дисциплін (опитування)</p>

Отже, огляд інформаційних ресурсів провідних університетів України продемонстрував відкритий доступ до різноманітних матеріалів щодо якості вищої освіти в університетах, а також наявність складових механізмів оцінювання якості вищої освіти – окремих структурних підрозділів, відповідальних за оцінювання якості, та відповідних документів і процедур щодо оцінювання якості. Усі заклади в основному сформували систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, заклали фундамент для розбудови культури якості через низку взаємодоповнюючих документів, запровадили процедури оцінювання якості різних аспектів освітньої діяльності, самооцінювання, зокрема використовуючи метод SWOT-аналізу, імплементують процедури, направлені на оцінювання якості освітніх програм, діяльності закладу, результатів навчання, досягнень викладачів. Таким чином, в Україні вже існують приклади реалізації механізмів оцінювання якості вищої освіти, які можуть використовувати як кращі практики інші вітчизняні заклади вищої освіти.

Висновки

1. Механізми оцінювання якості вищої освіти за двома підходами – забезпечення якості та рейтингування сформовані та розвиваються і удосконалюються на національному та інституційному рівнях. В Україні на національному рівні частково запроваджено два типи механізмів оцінювання якості вищої освіти: *рамковий* та *акредитаційний*, також низку методів та інструментів забезпечення, оцінювання та вдосконалення якості вищої освіти, зокрема компетентнісний, студентоцентрований та кредитний підходи, ECTS, ESG, Додаток до диплому, стандарти, рамки кваліфікацій. *Рейтинговий* механізм відсутній, але запроваджено часткове використання результатів міжнародних рейтингів при формуванні державного фінансування закладів вищої освіти.

2. Результати навчання студентів є ключовим фактором ефективності діяльності закладів вищої освіти, а отже, і сукупної ефективності діяльності системи вищої освіти, але комплексні дані про результати навчання на національному та інституційному рівнях не акумулюються та не узагальнюються, що обмежує можливості обґрунтувати достовірні порівняння та зіставлення. Без оцінювання результатів навчання судження про якість викладання та навчання у закладах вищої освіти продовжуватимуть ґрунтуватися або на результатах акредитації, або на рейтингах, виведених не з результатів і не з вихідних даних, а з огляду на специфічні вхідні дані та репутаційні опитування. В Україні на національному та інституційному рівні запроваджено побудову/дизайн освітніх програм на основі результатів навчання, системного національного оцінювання результатів навчання немає, використовується інструмент вхідного оцінювання – зовнішнє незалежне оцінювання.

3. Критерії та показники діяльності на рівні системи вищої освіти, закладу вищої освіти та навчальної дисципліни потребують систематизації та удосконалення. В Україні переважають кількісні критерії та показники щодо оцінювання якості вищої освіти, але розпочато запровадження й не кількісних, передусім через акредитацію.

4. У розглянутих семи провідних університетах України в основному сформовані та запроваджуються механізми оцінювання якості вищої освіти, що є орієнтиром для вітчизняних закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-p>. (дата звернення: 30.12.2019).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://www.lnu.edu.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2018/vstup-na-drugij-magisterskij-riven-vishoyi-osviti-za-specialnistyami-081-pravo-ta-293-mizhnarodne-pravo-za-tehnologiyeyu-zno>. (дата звернення: 30.12.2019).

Міністерство освіти і науки України. Науково-методична рада. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Сумський державний університет. URL: <https://www.sumdu.edu.ua/uk/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://www.univer.kharkov.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2019).

THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2019).

Розділ 3. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти: європейський досвід

Марія Дебич,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-5999-3989>

Анотація

У розділі проаналізовано національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти європейських країн – лідерів міжнародної освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція) та інституційні стратегії інтернаціоналізації провідних університетів цих країн (Heidelberg University, University of Cambridge, Université de Lorraine), які представлені у рейтингу «Шанхайський» 2018 р. З'ясовано, що країни – лідери реалізують стратегії, орієнтовані на глобальний та інноваційний контексти інтернаціоналізації через поглиблення й поширення присутності на глобальному ринку освітніх послуг і системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Німеччина, Франція та Велика Британія реалізують комплексний тип стратегій інтернаціоналізації, який включає: академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне міжнародне співробітництво, та партнерство задля розвитку свого потенціалу на основі якості. Стратегії інтернаціоналізації у Heidelberg University та University of Cambridge включають такі складові: мобільність (вхідна / вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних / подвійних дипломів / ступенів; філії за кордоном; онлайн / електронні навчальні курси. В Université de Lorraine запроваджується традиційний тип інтернаціоналізації, що не передбачає міжнародних освітніх програм спільних / подвійних дипломів / ступенів; філій за кордоном; онлайн / електронних навчальних курсів.

Охарактеризовано системи забезпечення та оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях в контексті інтернаціоналізації. Виявлено тенденції до: інтернаціоналізації національних систем забезпечення якості (оцінювання закордонних ЗВО, акредитація зарубіжних програм, залучення іноземних експертів до національних агентств); розширення та формалізації міжнародного співробітництва між агентствами на основі меморандумів про взаєморозуміння та співробітництво.

Ключові слова: стратегія інтернаціоналізації вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, міжнародні студенти, оцінювання якості вищої освіти.

Актуальність. Питання забезпечення та оцінювання якості вищої освіти є світовим трендом. Для України також є дуже важливим завданням розбудувати національну систему забезпечення якості вищої освіти, використовуючи кращі міжнародні надбання в сфері оцінювання якості вищої освіти. Саме тому стратегія реформ щодо належної якості вищої освіти спрямована на забезпечення та перманентне поліпшення якості вітчизняної вищої освіти, яка має відповідати стандартам і рекомендаціям Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area, далі – ЕНЕА), враховувати кращі світові практики, сприяти досягненню відповідності системи вищої освіти вимогам та потребам суспільства й особистості.

На конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (Париж, 2018)¹, відзначено значні досягнення Болонського процесу за 20 років: широкомасштабна студентська мобільність, покращення порівнюваності та прозорості систем вищої освіти, підвищення якості й привабливості. «Забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому ЕНЕА. Таким чином, ми визнаємо прогрес, якого було досягнуто у запровадженні «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у ЕНЕА» у національні та інституційні практики більшості країн, і ми зобов'язуємось усунути перешкоди, що залишаються, щодо їх запровадження у національні законодавства і правила».

¹ Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

Вивчення досвіду європейських країн щодо використання інтернаціоналізації як засобу внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, сприятиме розробленню вітчизняної стратегії та основних напрямів її впровадження до освітнього простору, реалізації процедур оцінювання й моніторингу якості освітньої діяльності. Якісна вища освіта забезпечить академічний, науковий, соціально-економічний та культурний поступ, розвиток людських ресурсів завдяки інтеркультурній компетентності, посилить конкурентоспроможність українських фахівців на міжнародному ринку праці.

Аналіз останніх зарубіжних публікацій. У праці «Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI), 2010»² дослідники зазначають, що «європейський підхід до вимірювання інтернаціоналізації ще не встановлений. Прозорість та підзвітність потребують, щоб вимірюваність дозволила студентам, компаніям, міністерствам та іншим зацікавленим групам оцінити якість інтернаціоналізації у закладах вищої освіти. Широка громадськість просить прозорості, фінансові установи та уряди вимагають підзвітності, а система європейської кваліфікації вимагає вимірювання результатів навчання. Хоча міжнародна інтернаціоналізація вважається надзвичайно важливою для підвищення якості результатів навчання, можливостей працевлаштування та для успішного дослідження, існуючі показники ще не дають корисних інструментів для вимірювання та виявлення інтернаціоналізації у міжнародному порівняльному плані».

У звіті Болонського процесу «The European Higher Education Area in 2018»³ зазначено, що прозорість забезпечення якості у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) продовжує зростати, а стратегії забезпечення якості та звіти про оцінювання все більше стають нормою. Що стосується зовнішнього забезпечення якості, то нові національні агентства було створено у семи системах вищої освіти з моменту публікації попереднього звіту.

У звіті також наголошено на досягненнях Болонського процесу щодо забезпечення якості вищої освіти та визнання: 1) інтеграція Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в EHEA (Standards and Guidelines for quality assurance in the EHEA, далі – ESG) у національну практику забезпечення якості; 2) збільшення кількості агентств, зареєстрованих у Європейському реєстрі забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, далі – EQAR); 3) використання Європейського підходу до забезпечення якості спільних програм (European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes); 4) дотримання Лісабонської Конвенції про визнання (Lisbon Recognition Convention, далі – LRC). У той же час, у звіті визначено завдання, які слід вирішити у майбутньому: залучення студентів, як рівноправних партнерів, до діяльності щодо забезпечення якості; автоматичне визнання кваліфікацій та періодів навчання.

У п'ятому звіті Міжнародної асоціації університетів (International Association of Universities, далі – IAU)⁴ зібрано відповіді із 907 ЗВО із 126 країн. Переважна більшість ЗВО (понад 90 %) мають стратегію інтернаціоналізації або стратегія інтегрована у стратегічний план розвитку університету. На регіональному рівні, однак, Північна Америка є єдиним винятком, майже третина ЗВО не згадує про інтернаціоналізацію у своїй місії / стратегічному плані. Щодо фінансування інтернаціоналізації, загальний інституційний бюджет залишається основним джерелом із подальшим зовнішнім державним фінансуванням.

ЗВО вказують на такі очікування від інтернаціоналізації: 1) «покращення міжнародного співробітництва та розбудова потенціалу»; 2) «покращення якості викладання та навчання». Отже, інтернаціоналізація (передусім, реалізація спільних освітніх програм, заходів, мобільності) надає можливість оцінювати якість викладання та навчання на основі аналізу, порівняння та запровадження відповідних кращих практик університетів країн ЄПВО на національному рівні.

Якщо порівнювати із попередніми опитуваннями, результати показують стабільність щодо ризиків інтернаціоналізації: 1) «міжнародні можливості доступні лише студентам, які мають фінансові ресурси»; 2) «складність оцінювання / визнання якості курсів / програм, які пропонують іноземні ЗВО»; 3) «надмірна конкуренція з іншими ЗВО».

² Beerkens E. Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI) / E. Beerkens et al. // CHE Consult, Germany. 2010. P. 15. URL: http://www.academia.edu/15284019/Indicator_Projects_on_Internationalisation_Approaches_Methods_and_Findings_-_A_report_in_the_context_of_the_European_project_Indicators_for_Mapping_and_Profiling_Internationalisation_IMPI.

³ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf. С. 151–152.

⁴ Marioni G. Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally IAU 5th Global Survey. Executive summary. 2018. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. С. 25.

У дослідженні «The Internationalisation of Higher Education. Whitepaper»⁵ зазначено, що інтернаціоналізація залишається на порядку денному закладів вищої освіти у всьому світі. Вона сприяє: стійкості вищої освіти на національному рівні; робить внесок у розвиток нації; сприяє конкуренції на глобальному ринку освітніх послуг. Інтернаціоналізація є невід'ємною частиною економічного благополуччя. Вона зумовлена і забезпечена лібералізацією міжнародної торгівлі (General Agreement of Trade in Services, далі – GATS). GATS та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) сприяли появі іноземних університетів або їхніх кампусів у країнах і розвитку онлайн освіти.

Таким чином, у зарубіжних публікаціях інтернаціоналізація вищої освіти розглядається як інструмент, який впливає на розвиток вищої освіти та її якість у глобальному вимірі.

Стратегія інтернаціоналізації як складова механізму оцінювання якості вищої освіти: досвід європейських країн – лідерів міжнародної освіти

Розглянемо стратегії інтернаціоналізації у країнах – лідерах міжнародної освіти на національному та інституційному рівнях та з'ясуємо, які інструменти інтернаціоналізації використовують ці країни, підтримуючи високий рівень вищої освіти та зростаючу кількість іноземних студентів у ЗВО як індикатор якості вищої освіти. Також, у світі глобалізованої вищої освіти міжнародні університетські рейтинги стають дедалі актуальнішими показниками якості вищої освіти для абітурієнтів, аби зорієнтуватися, до якого університету вступити, для університетів – оцінювати якість своєї діяльності у порівнянні з іншими університетами за визначеними рейтингами показниками та визначати шляхи вдосконалення якості, для державних і приватних стейкхолдерів – оцінювати потенціал університетів для державного фінансування, інвестиції та надання грантів.

Відповідно до даних Institute of International Education Project Atlas Infographics⁶ у 2018 р. із 5 млн міжнародних студентів у Великій Британії навчалось 10 %, Франції – 7 %, Німеччині – 5 %. Відсоток міжнародних студентів від загальної кількості студентів у країні становить: Велика Британія – 21 %; Франція – 12,8 %; Німеччина – 9,5 %. Отже, європейськими країнами – лідерами за кількістю міжнародних студентів є Велика Британія, Німеччина, Франція. Для аналізу інституційних стратегій обрано по одному провідному університету з країни: Німеччина – Heidelberg University; Велика Британія – University of Cambridge; Франція – Université de Lorraine. З табл. 1 видно, що кількість іноземних студентів у цих країнах щорічно зростає.

Таблиця 1

Кількість іноземних студентів у країнах – лідерах міжнародної освіти

<i>Країна</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>Приріст %</i>
Велика Британія	501045	506418	1,1
Франція	323933	343386	6,0
Німеччина	251542	265484	5,5

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Станом на 2017 р. у Великій Британії⁷ навчалось 1 868 650 студентів, зокрема 501 045 іноземних, у 162 державних закладах вищої освіти та одному приватному. У 2016 р. за кордоном навчалось 31 075 британських студентів (2010 р. – 23 039). Статистичні дані свідчать, що відсоток британських студентів, які навчаються за кордоном, є низьким, що пояснюється високим рівнем якості вищої освіти країни та, відповідно, її конкурентоздатністю в міжнародному освітньому просторі.

Основним напрямом інтернаціоналізації Великої Британії є міжнародний підхід до набору студентів, зокрема промоційні заходи британських університетів в інших країнах, реалізація програм різних типів через транснаціональну освіту або офшорні заклади, університети створюють міжнародні кампуси, розширюють форми міжнародної співпраці, включаючи дистанційне навчання та MOOC⁸.

⁵ The Internationalisation of Higher Education Whitepaper. URL: <https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf>. С.2.

⁶ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2018. URL: <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.

⁷ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf.

⁸ Mellors-Bourne R., Humfrey C., Kemp N., Woodfield S. The Wider Benefits of International Higher Education in the UK. BIS Research Paper No. 128. London: BIS. 2013. 123 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf.

Британська Рада, створена у 1934 р., свою місію представляє як розбудову взаємовигідних культурних та освітніх відносин між Великою Британією та іншими країнами, підвищення розуміння британських ідей і досягнень. Її міжнародна мережа розташована у 233 населених пунктах у 107 країнах Південної Америки, Північної Америки, Східної Азії, Європи, Африки.

У дослідженні «The value of Transnational Education to the UK»⁹ зазначено, що Велика Британія є лідером у галузі транснаціональної освіти й завдяки політиці уряду, який почав підтримувати участь британських студентів у вихідній мобільності та впроваджувати вивчення іноземних мов у школах.

Аналіз стратегії інтернаціоналізації¹⁰ засвідчив: ЗВО використовують різноманітні підходи до інтернаціоналізації, підтримують високу репутацію та якість освіти; мають партнерські зв'язки із ЗВО країн світу; збільшують прийом студентів на навчання. Велика Британія контролює якість навчання і студентського життя у зарубіжних кампусах; розвиває Інтернет-технології і розширює транснаціональну освіту.

У рейтингу «Шанхайський» (2018) представлено 8 університетів у топ-100 та 36 університетів у топ-500. Oxford University та University of Cambridge є брандом вищої освіти Великої Британії. Інтернаціоналізація вищої освіти орієнтована на результати навчання випускників, диплом випускника ЗВО Великої Британії як гарантія якості вищої освіти дає можливість міжнародного працевлаштування. У свою чергу, така можливість працевлаштування на глобальному ринку праці стимулює інтерес до глобального громадянства та розвитку інтеркультурних і транскультурних компетентностей.

Франція. Система вищої освіти і наукові дослідження Франції характеризуються значним ступенем інтернаціоналізації, що підтверджується обсягом прийому на навчання іноземців, а також значною кількістю міжнародних наукових партнерств. У 2017 р. нараховувалося 2 285 776 французьких студентів і 323 933 міжнародних. 35 млн міжнародних студентів у світі (2018 р.) у Франції навчалося 7 % студентів (для порівняння у 2001 р. – 7 %). Відсоток міжнародних студентів по відношенню до загальної кількості студентів Франції складає 12,8 %¹¹.

Франція входить до Organisation Internationale de la Francophonie і відіграє значну роль у створенні освітнього потенціалу у своїх колишніх колоніях¹². Отже, майже 50 % іноземних студентів (за кредитною та ступеневою мобільністю) – із цих регіонів (Камерун, Берег Слонової Кістки, Марокко, Сенегал, Туніс).

«Французьке Міністерство закордонних справ координує культурну та наукову дипломатію і підтримується другою за величиною мережею аташе з питань культури у світі (135 країн), найбільшою мережею шкіл і коледжів за кордоном, Alliances Françaises, Institut Français, конкретними програмами та інструментами співробітництва у сфері вищої освіти та наукових досліджень. Міністерство національної освіти, вищої освіти і наукових досліджень координує вищу освіту та дослідницьку політику, зокрема й інтернаціоналізацію, яка є невід'ємною частиною його загальної стратегічної мети»¹³.

Заклади вищої освіти використовують сучасні ІКТ для того, щоб розширити охоплення французькою вищою освітою на основі розвитку двомовних МООС, які розміщені на національній платформі France Université Numérique (FUN). Ця платформа створена у 2013 р. і дає можливість залучати іноземних студентів і пропагувати французьку освіту¹⁴.

National Agency for Promotion and Mobility (Campus France) створено 27 липня 2010 р. Campus France має 145 офісів у 114 країнах і управляє всіма грантами на вхідну мобільність від французького уряду або закордонних закладів і працює під спільним керівництвом Міністерства закордонних справ і Міністерства вищої освіти і досліджень Франції¹⁵. Франція бере участь у Програмі ЄС Erasmus+ (з 2014 р.). Основними цілями Програми Erasmus+ є надання громадянам можливості набутти сучасних актуальних компетентностей, сприяти

⁹ Mellors-Bourne R., Fielden J., Kemp N., Middlehurst S., Woodfield S. The value of Transnational Education to the UK. BIS Research Paper No. 184. London: BIS. 2014. P. 101. URL:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/387910/bis-14-1202-the-value-of-transnational-education-to-the-uk.pdf.

¹⁰ De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliamentm, 2015. P. 107–116. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf).

¹¹ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf.

¹² Welcome to the International Organisation of la Francophonie's Official Website. URL: <https://www.francophonie.org/Welcome-to-the-International.html>.

¹³ De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliamentm, 2015. P. 107–116. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf). P. 100.

¹⁴ Établissements d'enseignement supérieur et de recherché. P. 33. URL: <http://www.parfaire.fr/sites/default/files/pictures/structure%20et%20fonctionnement.pdf>.

¹⁵ Campus France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Campus_France.

багатомовності та європейському громадянству. Слід зазначити, що Франція має високі показники мобільності, особливо вхідної¹⁶, що свідчить про привабливість французької вищої освіти через її доведену якість.

У 2015 р. розроблена *національна стратегія вищої освіти* STRANES. «Вона передбачає чіткий міжнародний вимір, який встановлює кількісні показники до 2025 р.: подвоїти вхідну та вихідну мобільності, заохочуючи студентів-магістрів виїхати за кордон, збільшувати кількість міжнародних освітніх програм, включаючи розроблення MOOCs, покращувати володіння іноземною мовою та вдосконалювати організацію проєктів міжнародної співпраці»¹⁷.

Франція має високі стандарти вищої освіти та наукових досліджень, що підтверджує рейтинг «Шанхайський» (2018 р.), де представлено три французькі університети у топ-100 та 22 університети у топ-500, тож дослідницькі організації та ЗВО продовжують сприяти міжнародній привабливості країни.

Німеччина. З 5 млн міжнародних студентів у світі (2018 р.) у Німеччині навчається 6 % (у 2001 р. – 9 %). У 2017 р. загальна кількість студентів у німецьких ЗВО становила 2 506 257, з них – 251 542 міжнародних студентів, що складає 8,7 %¹⁸. У 2016 р. 258 274 німецьких студентів навчалися за кордоном, тож їх кількість значно зросла у порівнянні з 2012 р. – 138 500.

Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), створена у 1925 р. у місті Гайдельберзі, підтримує інтернаціоналізацію німецьких університетів, сприяє розвитку досліджень, вивченню німецької мови за кордоном, надає країнам, що розвиваються, кращі практики у створенні університетів та консулює осіб, які приймають рішення у сфері культури, освіти та політики розвитку. Головний офіс DAAD розташований у Німеччині, проте, організація представлена всесвітньою мережею з 15 відділеннями по всьому світі та 50 міжнародними інформаційними центрами.

Європейська Хартія якості мобільності за 2011–2012 навчальний рік відзначила Німеччину як єдину країну серед 36, яка досягла всіх цілей за чотирма індикаторами умов для навчання за кордоном відповідно до Звіту Eurydice¹⁹. В. Kehm вважає Програму ЄС Erasmus «однією з найуспішніших програм мобільності, яка має амбітну ціль допомогти 10 % європейських студентів отримати фінансову підтримку для навчання за кордоном»²⁰. В. Kehm зазначає, що досвід навчання за кордоном є важливим для студентів. «По-перше, мобільність впливає на розвиток особистості, забезпечує гнучкість, розширює знання про культуру, допомагає студентам адаптуватися до нового середовища та правильно діяти у мультикультурному оточенні. По-друге, мобільність допомагає вивчити мову та поліпшити можливості працевлаштування»²¹.

Національна стратегія інтернаціоналізації Німеччини представляє перспективи реалізації академічної мобільності; інтернаціоналізації курикулуму і цифрового навчання; стратегічного міжнародного співробітництва та партнерства. У рейтингу «Шанхайський» (2018 р.) представлено три німецькі університети у топ-100 та 37 університетів у топ-500, тож за об'єктивними показниками міжнародного оцінювання німецька вища освіта демонструє високий рівень якості.

У доповіді ОЕСР «Підходи до інтернаціоналізації та їхній вплив на стратегічне управління та інституційні практики» Німеччину, Велику Британію, Францію вважають привабливими країнами для розвитку міжнародних спільних освітніх програм і науково-дослідницьких партнерств, особливо у технічній галузі²².

Отже, країни-лідери міжнародної вищої освіти реалізують стратегії інтернаціоналізації, орієнтовані на *глобальний та інноваційний контексти* інтернаціоналізації через поглиблення й поширення присутності на глобальному ринку освітніх послуг і системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації.

¹⁶ L'agence Erasmus + France / Education Formation. URL: <http://www.agence-erasmus.fr/page/agence>.

¹⁷ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 242. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>.

¹⁸ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iiie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.

¹⁹ Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe / European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 12. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/162EN.pdf.

²⁰ Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.

²¹ Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.

²² Hénard F., Diamond L., Roseveare D. Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. OECD, 2012. P. 21. URL: <http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>.

**Інтернаціоналізація систем забезпечення якості як індикатор якості вищої освіти:
національний та інституційний рівні**

У 2008 р. у Брюсселі (Бельгія) було створено European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR)²³, засновником якого стала група Е4. Умовою включення до реєстру є відповідність діяльності агентств положенням ESG та іншим критеріям, визначеним у доповіді групи Е4 (2007 р.). Метою діяльності EQAR є забезпечення прозорої і доступної інформації про надійні агентства із забезпечення якості вищої освіти, що працюють у Європі, а також підвищення довіри до ЗВО та, таким чином, сприяння міжнародній мобільності студентів. Агентства, включені до EQAR, визнаються й іншою мережею – ENQA²⁴. У табл. 2 представлено агентства із забезпечення якості Великої Британії, Німеччини та Франції, які є членами ENQA.

Таблиця 2

Агентства із забезпечення якості Великої Британії, Німеччини, Франції, які є членами ENQA

Країни	Назва агентства	Рік засн.	Член. в ENQA	Член. в INQAAHE	Заруб. члени у складі	Член. в заруб. асоц.	Заруб. акред.
Франція	Commission des Titres d'Ingénieur (CTI)	1934	2005			+	+
	High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES)	1985	2000	+		+	+
Велика Британія	British Accreditation Council, London (BAC)	1984	2015				+
	Quality Assurance Agency for Higher Education, Gloucester (QAA)	1997	2000	+			+
	Royal College of Veterinary Surgeons, London (RCVS)	1844	2018				+
Німеччина	Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN)	2001	2003				
	Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V)	1999	2007				
	Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS)	2002	2008				
	Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG)	2000	2001	+			+
	Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA)	1994	2001				
	Central Agency for Evaluation and Accreditation, Hannover (ZEVA)	1995	2000			+	

Велика Британія. У European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) представлені три організації із забезпечення якості Великої Британії: British Accreditation Council, London (BAC)²⁵, Quality Assurance Agency for Higher Education, Gloucester (QAA)²⁶, Royal College of Veterinary Surgeons, London (RCVS)²⁷.

Міжнародна діяльність BAC: відповідно до процедур International Higher Education та International Centre, BAC наразі оцінює та акредитує освітні програми закладів вищої освіти у Болгарії, Греції, Гонконгу, Маврикії, Монголії, Сінгапурі, Південній Африці, Швейцарії та ОАЕ. Крім того, співпрацює з Higher Education Council у Бахреїні, розробляючи рамки акредитації ЗВО. BAC також консультує Міністерство освіти Албанії у

²³ Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: www.enqa.eu/pubs.lasso

²⁴ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

²⁵ British Accreditation Council. URL: <https://www.the-bac.org/>.

²⁶ Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_Assurance_Agency_for_Higher_Education.

²⁷ European Association for Quality Assurance in Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

зв'язку з переглядом акредитації та забезпечення якості вищої освіти. ВАС є дійсним членом International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAAHE).

Міжнародна діяльність QAA: QAA займає провідну роль у розробленні міжнародних стандартів вищої освіти та якості, підтримує тісні стосунки з іншими національними агентствами із забезпечення якості. Міжнародна робота з перегляду кваліфікацій у Великій Британії, що надаються через транснаціональну освіту, проводиться за допомогою візитів у країни, де знаходиться значна кількість здобувачів вищої освіти. Упродовж останніх років проведено оцінювання закладів вищої освіти Великої Британії, які працюють у Сінгапурі, Малайзії та Індії, Китаї. Як і ENQA, QAA є членом INQAAHE. QAA бере участь у Asia-Pacific Quality Network та має зв'язки із партнерськими агентствами світу.

Міжнародна діяльність RCVS: RCVS тісно співпрацює з кількома агентствами з питань міжнародної акредитації: European Association of Establishments of Veterinary Education (EAEVE), Australian Veterinary Board (AVBC), American Veterinary Medical Association (AVMA) та South African Veterinary Council (SAVC). RCVS також головує в Accreditation Committee for Veterinary Nurse Education (ACOVENE), що акредитує програми підготовки ветеринарних медсестер в ЄС.

University of Cambridge приймає на навчання за програмами бакалаврату та магістратури талановитих студентів з усього світу. З 19 000 студентів – понад 8 800 іноземних студентів із більш ніж 130 країн. Міжнародні літні школи університету, засновані у 1923 р., проводяться в Інституті безперервної освіти та мають лідируючі позиції серед аналогічних програм. Онлайн короткострокові курси відкриті для всіх і забезпечують доступ до якісної освіти світового класу, яку надають фахівці University of Cambridge²⁸.

Місія університету – «зробити внесок у суспільство через освіту, навчання та дослідження на найвищих міжнародних рівнях досконалості»²⁹ (*англ.* to contribute to society through the pursuit of education, learning, and research at the highest international levels of excellence). Це відображає одну з основних цінностей університету, яка полягає у забезпеченні високоякісної вищої освіти. Університет несе відповідальність за якість та стандарти освіти, бере участь у діяльності QAA.

Стратегія інтернаціоналізації University of Cambridge включає такі складові: мобільність (вхідна / вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних / подвійних дипломів / ступенів; філії за кордоном; міжінституційні спільні кафедри / дослідницькі лабораторії; онлайн / електронні навчальні курси³⁰.

Транснаціональна освіта (TNE)³¹ є невід'ємною частиною забезпечення якості вищої освіти Великої Британії. Оцінювання якості TNE, що надається у понад 200 країнах світу, традиційно проводиться у кожній країні, щоб забезпечити найефективніше використання ресурсів з огляду на географічне поширення та масштаби зростання TNE.

University of Cambridge співпрацює з такими закордонними агентствами із забезпечення якості через Меморандуми про взаєморозуміння та співробітництво³²: The Tertiary Education Quality and Standards Agency (TEQSA, Австралія); The China Academic Degrees and Graduate Education Development Centre (CDGDC, Китай); The China Education Association for International Exchange (CEAIE, Китай); The Hong Kong Council for Accreditation of Academic and Vocational Qualifications (HKCAAVQ, Гонг Конг); the Hong Kong Council for Academic Accreditation (HKCAA, Гонг Конг); The National Accreditation Agency for Higher Education (BAN-TP, Індонезія); Quality and Qualifications Ireland (QQI, Ірландія); The National Institutions for Academic Degree and Quality Enhancement of Higher Education (NIAD-QE, Японія); The Malaysian Qualifications Agency (MQA, Малайзія); The National Commission for Further and Higher Education (NCFHE, Мальта); The Committee for Private Education (CPE, Сінгапур); The Higher Education Evaluation and Accreditation Council of Taiwan (HEEACT, Тайвань); The Office for National Education Standards and Quality Assessment, Kingdom of Thailand (ONESQA, Таїланд); The Accreditation Council of Trinidad and Tobago (ACTT, Тринідад і Тобаго); The Knowledge and Human Development Authority (KHDA, ОАЕ).

²⁸ University of Cambridge. Global study. URL: <https://www.cam.ac.uk/global-cambridge/global-study>.

²⁹ Cambridge University. Quality Assurance. URL: <https://www.educationalpolicy.admin.cam.ac.uk/quality-assurance>.

³⁰ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

³¹ Transnational Education Review. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/transnational-education-review>.

³² QAA Memberships. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/memberships>.

Німеччина. У ENQA представлені шість агентств із забезпечення якості вищої освіти Німеччини: Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN)³³; Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V)³⁴; Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS)³⁵; Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG)³⁶; Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA)³⁷; Central Agency for Evaluation and Accreditation, Hannover (ZEVA)³⁸.

Діяльність ACQUIN включає: акредитацію і забезпечення якості у викладанні та навчанні у вищій освіті; оцінювання підстав для запровадження нової освітньої програми, її мети, актуальності, змісту; процедури та стандарти експертизи; заходи щодо забезпечення якості.

ASIIN e.V працює на міжнародному рівні на приватно-правовій основі, але розташована у Німеччині та уповноважена здійснювати акредитацію відповідно до національного законодавства у Німеччині та Казахстані. ASIIN e.V уповноважена присуджувати європейські знаки якості у сферах техніки (EUR-ACE®), інформатики (Euro-Inf®) та хімії (Eurobachelor® / Euromaster®). Щодо програмної акредитації ASIIN e.V спеціалізується на оцінюванні освітніх програм за напрямками «Інженерія», «Математика», «Інформатика», «Природничі науки». На інституційному рівні акредитації ASIIN e.V проводить оцінювання систем управління якістю у ЗВО. Міжнародна діяльність агентства включає проведення оцінювання якості чи процедур акредитації за межами Німеччини, підтримку у формуванні європейських і міжнародних мереж та організаційних форм для взаємної координації. ASIIN активно працює у Західній, Центральній та Східній Європі, на Балканах, Кавказі та Середній Азії, в арабському регіоні, Африці, Латинській Америці, а також у Південно-Східній Азії.

Міжнародна діяльність EVALAG: з 2010 р. EVALAG зареєстрований у EQAR та пропонує послуги на міжнародному рівні – це акредитація освітніх програм відповідно до національних критеріїв та інституційна акредитація. Після успішної акредитації EVALAG присуджує свій інституційний знак якості. EVALAG здійснював проекти в Австрії, Лівані та Литві, є активним членом ENQA та INQAHEE, співпрацює з європейськими агентствами із забезпечення якості.

Міжнародна діяльність FIBAA: FIBAA визнана як агентство із забезпечення якості на загальноєвропейському рівні – членство в European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA); загальноєвропейський реєстр – обліковується в European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR), а також у низці країн: Німеччина – акредитація German Accreditation Council; Швейцарія – визнання Swiss Accreditation Council; Австрія – визнання Federal Ministry for Science and Research; Казахстан – визнання Ministry of Education and Science of Kazakhstan; Нідерланди – визнання Netherlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO). FIBAA є членом INQAHEE та Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education (CEENQA e.V), співпрацює з International Centre of Excellence in Tourism and Hospitality Education (THE-ICE, Австралія); European Health Management Association (EHMA); European Quality Link (EQUAL); European University Association (EUA); CHE Consult GmbH (Німеччина); Independent Kazakhstan Quality Assurance Agency for Education (IQAA, Казахстан); Independent Agency for Accreditation Rating (IAAR, Казахстан); Higher Education Planning, Evaluation, Accreditation and Coordination Council (YÖDAK, Північний Кіпр); Polish Accreditation Committee (PKA, Польща); Agency for Higher Education Quality Assurance and Career Development (AKKORK, РФ); National Agency for Qualifications Development (NARK, РФ); National Accreditation Agency in education sphere (NAA, РФ).

У Heidelberg University загальна кількість іноземних студентів (зимовий семестр 2015–2016 навч.р.) складала 5 590 (18,1 % від загальної кількості студентів); кількість іноземців, які завершили докторські програми у 2015 р., – 310 осіб (25,6%); іноземні постдокторські габілітації у 2015 р. – 14 (13,5%); запрошення іноземних науковців – близько 250 осіб щорічно. Програма DAAD фінансує мобільність викладачів, науковців,

³³ Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN). URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=5>.

³⁴ Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V). URL: <https://www.asiin.de/en/quality-management/accreditation-degree-programmes.html>.

³⁵ Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS). URL: <https://www.aqas.eu/>.

³⁶ Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG). URL: <https://www.evalag.de/>.

³⁷ Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA). URL: <https://www.fibaa.org/en/welcome-page.html>.

³⁸ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

здобувачів ступенів доктора філософії та постдоктора, адміністративного персоналу до університетів-партнерів у Санкт-Петербурзі (РФ), Будапешті (Угорщина), Кракові (Польща) та Празі (Чехія)³⁹.

Закордонні представництва збільшують міжнародну популярність університету, сприяють підвищенню обізнаності про університет у всьому світі: Heidelberg Center for Latin America (HCLA), US Liaison Office (Нью-Йорк), Heidelberg University Office (Киото), Heidelberg Center South Asia (HCSA), Liaison Office of the Cluster of Excellence «Asia and Europe in a Global Context», New Delhi Branch Office, Kathmandu Branch Office⁴⁰.

Стратегія інтернаціоналізації у Heidelberg University включає такі складові: мобільність (вхідна / вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних / подвійних дипломів / ступенів; філії за кордоном; спільні кафедри / дослідницькі лабораторії; онлайн / електронні навчальні курси⁴¹.

Основна мета President's Office – створити стійку культуру якості (sustainable quality culture)⁴². Для того, щоб перетворити Heidelberg University на один із провідних світових університетів, визначено чіткі політики та стандарти якості, стратегічні концепції та різноманітні методи, а також інструменти для оперативного впровадження. Це забезпечує міцну основу для формування sustainable quality culture. Забезпечення якості реалізується з дотриманням класичного циклу *Plan-Do-Check-Act* (PDCA), що є безперервним процесом вдосконалення.

Франція. У ENQA представлені два агентства із забезпечення якості Франції: Commission des Titres d'Ingénieur (CTI)⁴³ та High Council for the Evaluation of Research and Higher Education (HCERES)⁴⁴.

Французьке законодавство уповноважило *CTI* на акредитацію освітніх програм за кордоном. Такі акредитовані освітні програми отримують визнання Уряду Франції. Наразі *CTI* працює у кількох країнах: Бельгія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Китай, Швейцарія та В'єтнам. Крім міжнародної діяльності з акредитації, *CTI* є членом ENQA, European Consortium for Accreditation (ECA) та Francophone network of quality assurance agencies (FRAQ-Sup), European Network for Accreditation of Engineering Education (ENAE) та одним із 14 агентств, що мають право надавати European quality label for Engineering Studies (EURACE).

*Міжнародна діяльність HCERES*⁴⁵ включає: оцінювання агентств або закордонних закладів у Європі та світі (у Саудівській Аравії, Вірменії, В'єтнамі), надання експертизи іноземним агентствам у процесі їх створення та розвитку (Ліван, Марокко); активну участь у міжнародних та європейських мережах і розвиток мережі співпраці з іноземними агентствами (NIADE-UE у Японії, CNA у Колумбії, CONEAU в Аргентині, СЕЕС у Квебеку, VISTEC у В'єтнамі); надання методологій європейського та міжнародного бенчмаркінгу у сфері забезпечення якості вищої освіти та досліджень; оцінювання діяльності французьких ЗВО та дослідницьких організацій за кордоном (включаючи транскордонну освіту та спільні ступені).

В *Université de Lorraine* діє Délégation à l'Aide au Pilotage Et à la Qualité (DAPEQ)⁴⁶. DAPEQ – бюро досліджень, консалтингу і експертизи, складається з менеджерів, які пропагують культуру постійного вдосконалення та організаційного розвитку, що базується на інструментах управління якістю та управління процесами. Підрозділи DAPEQ та їх відповідальність:

1. Contrôle de Gestion et à l'Analyse Économique: організація контролю; внутрішній аудит; кошторис бюджету та моніторинг виконання бюджету; аналіз ефективності за допомогою показників і відстеження витрат; ретроспективні та прогнозні економічні дослідження; інформаційні панелі.

2. Observatoire de la Vie Universitaire: експертиза та консультації щодо розроблення інструментів підтримки прийняття рішень та проведення статистичних опитувань, аналізу; вивчення випускників і майбутніх студентів; публікації.

3. Management de la Qualité: підтримка стратегічного проекту закладу; зовнішнє / внутрішнє оцінювання разом із агентствами (AERES, CTI.); підтримка впровадження внутрішньої системи забезпечення

³⁹ About DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>.

⁴⁰ Heidelberg University. International Profile. URL: https://www.uni-heidelberg.de/international/index_e.html.

⁴¹ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

⁴² Heidelberg University. Quality Development QM System HEIQUALITY. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/university/quality-assurance-and-development/qm-system-heiquality>.

⁴³ Commission des Titres d'Ingénieur (CTI). URL: <https://www.cti-commission.fr/>.

⁴⁴ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

⁴⁵ High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES). URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

⁴⁶ Université de Lorraine. Stratégie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>.

якості у сферах навчання, досліджень та управління; ресурсного центру з підвищення якості (*фр.* Centre de Ressources en Amélioration de la Qualité, CRAQ); оцінювання навчання; консалтинг, аудит (ISO), експертизи.

DAPEQ є членом багатьох мереж: Réseau Qualité Enseignement Supérieur et Recherche (RELIER); RESeau des Observatoires de l'enseignement SUPérieur (RESOSUP); Réseau d'Aide au Pilotage de l'Enseignement SUPérieur (RAPESUP); Qualité en Recherche et Enseignement Supérieur (QuaRES); Qualité en Recherche (QeR).

Стратегія інтернаціоналізації *Université de Lorraine*⁴⁷ включає: вхідні та вихідні обміни студентів (1500 студентів проводять частину свого навчання за кордоном; 15 % студентів розпочали навчання за кордоном); спільні ступені з іншими ЗВО: близько 60 освітніх програм спільних ступенів, включаючи 7 магістерських програм Erasmus Mundus; співпраця у сфері досліджень (11 % докторантів співпрацюють з іноземними університетами); спільні обладнання та лабораторії з університетами-партнерами; майже 30 % спільних міжнародних публікацій; мобільність студентів, докторантів, постдокторантів, викладачів-дослідників та адміністративного персоналу. Université de Lorraine бере участь у розбудові транскордонних відносин у Великому регіоні (Люксембург, французька та німецькомовна частини Бельгії, Лотарингія, німецькі провінції Рейнланд Пфальц і Саар) через численні двосторонні договори про співпрацю з університетами цих регіонів, а також через свою активну роль у розвитку університету Великого регіону, де він співпрацює з університетами Saarland, Trier, Kaiserslautern, Luxembourg, and Liège. Université de Lorraine створив координаційну структуру, Franco-German centre of Lorraine для розвитку співпраці з німецькими університетами.

Висновки

Проведений аналіз стратегій інтернаціоналізації країн – лідерів міжнародної освіти Великої Британії, Німеччини, Франції дозволяє зробити такі висновки.

1. Країни-лідери міжнародної вищої освіти, університети яких представлені у топ-100 рейтингах «Шанхайський» та Таймс, реалізують стратегії орієнтовані на *глобальний та інноваційний контексти* інтернаціоналізації через поглиблення й поширення орієнтації на глобальний ринок освітніх послуг та системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Німеччина, Франція та Велика Британія реалізують стратегію інтернаціоналізації, яка включає академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу – важливі фактори впливу на якість вищої освіти.

2. До складу національних систем забезпечення якості залучаються міжнародні експерти з метою оцінювання якості. Національні агентства проводять акредитації та, відповідно, оцінювання якості вищої освіти в університетах зарубіжних країн. Агентства входять до міжнародних і регіональних мереж (International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education, European Quality Assurance Agency for Higher Education та ін.) задля обміну кращими практиками та стандартами оцінювання якості вищої освіти.

4. Велика Британія, Німеччина та Франція мають розгалужену мережу представництв своєї освітніх структур у багатьох країнах світу, зокрема Британська Рада – у 107 країнах, Campus France – у 114, що пропагують якісну національну вищу освіту.

5. На інституційному рівні в провідних університетах Великої Британії, Німеччини, Франції діють підрозділи, відповідальні за забезпечення якості вищої освіти в міжнародному контексті.

Список використаних джерел

Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

About DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁴⁷ Université de Lorraine. Stratégie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>.

Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V). URL: <https://www.asiin.de/en/quality-management/accreditation-degree-programmes.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN). URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=5>. (дата звернення: 30.12.2019).

Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS). URL: <https://www.aqas.eu/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Beerkens E. Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI) / E. Beerkens et al. // CHE Consult, Germany. 2010. P. 15. URL: http://www.academia.edu/15284019/Indicator_Projects_on_Internationalisation_Approaches_Methods_and_Findings_-_A_report_in_the_context_of_the_European_project_Indicators_for_Mapping_and_Profiling_Internationalisation_IMPI_. (дата звернення: 30.12.2019).

British Accreditation Council. URL: <https://www.the-bac.org/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Cambridge University. Quality Assurance. URL: <https://www.educationalpolicy.admin.cam.ac.uk/quality-assurance>. (дата звернення: 30.12.2019).

Campus France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Campus_France. (дата звернення: 30.12.2019).

Commission des Titres d'Ingénieur (CTI). URL: <https://www.cti-commission.fr/>. (дата звернення: 30.12.2019).

De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf).

Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Établissements d'enseignement supérieur et de recherché. P. 33. URL: <http://www.parfaire.fr/sites/default/files/pictures/structure%20et%20fonctionnement.pdf/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG). URL: <https://www.evalag.de/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA). URL: <https://www.fibaa.org/en/welcome-page.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Heidelberg University. International Profile. URL: https://www.uni-heidelberg.de/international/index_e.html. (дата звернення: 30.12.2019).

Heidelberg University. Quality Development QM System HEIQUALITY. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/university/quality-assurance-and-development/qm-system-heiquality>. (дата звернення: 30.12.2019).

Hénard F., Diamond L., Roseveare D. Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. OECD, 2012. P. 21. URL: <http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES). URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>. (дата звернення: 30.12.2019).

Institute of International Education Project Atlas Infographics 2018. URL : <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>. (дата звернення: 30.12.2019).

Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

L'agence Erasmus + France / Education Formation. URL: <http://www.agence-erasmus.fr/page/agence>. (дата звернення: 30.12.2019).

Marioni G. Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally IAU 5th Global Survey. Executive summary. 2018. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Mellors-Bourne R., Humfrey C., Kemp N., Woodfield S. The Wider Benefits of International Higher Education in the UK. BIS Research Paper No. 128. London: BIS. – 2013. – 123 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Mellors-Bourne R., Fielden J., Kemp N., Middlehurst S., Woodfield S. The value of Transnational Education to the UK. BIS Research Paper No. 184. London: BIS. 2014. P. 101. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/387910/bis-14-1202-the-value-of-transnational-education-to-the-uk.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

QAA Memberships. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/memberships>. (дата звернення: 30.12.2019).

Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_Assurance_Agency_for_Higher_Education. (дата звернення: 30.12.2019).

Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: www.enqa.eu/pubs.lasso. (дата звернення: 30.12.2019).

The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P 242. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

The Internationalisation of Higher Education Whitepaper. URL: <https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe / European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 12. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/162EN.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Transnational Education Review. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/transnational-education-review>. (дата звернення: 30.12.2019).

Université de Lorraine. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/aide-au-pilotage-et-%C3%A0-la-qualit%C3%A9>. (дата звернення: 30.12.2019).

Université de Lorraine. Stratégie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>. (дата звернення: 30.12.2019).

University of Cambridge. Global study. URL: <https://www.cam.ac.uk/global-cambridge/global-study>. (дата звернення: 30.12.2019).

Welcome to the International Organisation of la Francophonie's Official Website. URL: <https://www.francophonie.org/Welcome-to-the-International.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 4. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти

*Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>*

Анотація

Проаналізовано міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. Нашій сучасності притаманні однаково об'єктивні, проте діаметрально протилежні тенденції: з одного боку, глобалізаційна гомогенізація, а з іншого – урізноманітнення форм і методів надання освітніх послуг. За таких обставин застосування універсальних критеріальних маркерів у процесі оцінювання міжнародними університетськими рейтингами якості вищої освіти набуває ознак надзвичайно важливої і ефективної інструментальної особливості.

Обґрунтовано положення про те, що використання в процесі рейтингового ранжування значущих критеріальних індикаторів забезпечує потребу коректного вимірювання й об'єктивного порівняння досягнень університетів, визначення ступеня відповідності діяльності університетів стратегічним запитам суспільства і потребам споживачів. Застосування об'єктивного рейтингового оцінювання виконує важливу функцію – воно стимулює досягнення конкурентоспроможної якості та спонукає академічні колективи до самовдосконалення.

Доведено, що перелік індикаторів, на підставі яких відбувається ранжування, не є раз і назавжди усталеною константою: цьому фактору притаманна тенденція до еволюційних видозмін відповідно до нових потреб і пріоритетів суспільства, а також тих сподівань, які в цьому контексті пов'язуються із ЗВО. Свідченням цього є все більша популяризація і підвищення статусного рівня рейтингу досконалості викладання.

***Ключові слова:** університетські рейтинги, якість вищої освіти, механізм оцінювання якості вищої освіти, рейтинг досконалості викладання.*

Актуальність. Беззаперечність пріоритету якості вищої освіти закономірно актуалізує аспект механізмів оцінювання та інструментів, які забезпечують певні якісні показники вищої освіти. У цьому контексті ключового значення набуває порівняння ефективності діяльності закладів вищої освіти за допомогою критеріїв, які покладаються в основу рейтингу. Рейтинг передбачає ранжування закладів у порядку їх досягнень, відтак за ступенем важливості та значущості, може використовуватися для рельєфного моделювання ландшафту мережі закладів вищої освіти за конкурентоспроможною якістю.¹

Об'єктивність і ефективність рейтингу залежить від достовірності баз даних, рівня значущості індикаторів, крізь призму яких здійснюється аналіз функціонування закладу вищої освіти, а також від можливості отримати чіткі критеріальні орієнтири і взірці підвищення якісного рівня надання освітніх послуг. Оскільки кожен рейтинг оперує різним набором показників, то цей факт слугує закономірною передумовою як невичерпної конкурентної боротьби в середовищі рейтингових агентств, так і теоретико-концептуальних протистоянь у середовищі науковців, які аналізують переваги й недоліки наявних і вірогідних рейтингових версій.

Рейтинговий підхід може стосуватися будь-якого сегменту освітньої діяльності, однак найбільш респектабельним статусом наділені міжнародні університетські рейтинги як інструмент оцінювання якості вищої освіти в світі. Вони ранжирують заклади вищої освіти в порядку їх досягнень і здійснюють істотний вплив на формування сучасної освітньої політики. Сутність сучасного університету визначається контекстом

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) / О. Воробйова та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. (Препринт. НАПН України, Ін-т вищої освіти). URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

дослідницько-інноваційного характеру глобального розвитку. Саме цей контекст є тим викликом, що зумовлює удосконалення дослідницько-інноваційної складової потенціалу закладу, а університетський потенціал (як відповідь), актуалізуючись у результатах діяльності, сприяє прогресу дослідницько-інноваційного типу². Акцентуючи увагу на виявленні найкращих з-поміж закладів вищої освіти, рейтинги університетів мають враховувати їх глобально детерміновану дослідницько-інноваційну основу.

Виклад основного матеріалу. Ранжування університетів сприяє досягненню багатьох цілей – зокрема, відповідає на запити споживача про статус закладу вищої освіти, стимулює конкуренцію між ними, забезпечує обґрунтованість спрямованості фінансування тощо. За умови правильної інтерпретації інформації, воно робить вагомий внесок у визначення поняття «якості» закладу вищої освіти. Саме тому ранжування закладів вищої освіти є важливою і невід’ємною складовою загальнонаціональних підходів до забезпечення якості вищої освіти, а все більше країн надає системі ранжування пріоритетного значення. Враховуючи цю тенденцію, важливо, щоб організації, які розробляють рейтинги, відповідально ставилися до таких критеріально чутливих факторів, як якість оприлюднених даних, методологія та коректність інформації³.

Відтак, цілком закономірно, що з 2003 р. активно розвиваються рейтингові системи, в епіцентрі уваги яких – визначення провідних закладів вищої освіти, що підтримують дослідницько-інноваційний прогрес і є його локомотивами. Рейтингове ранжування – це спроба віднайти об’єктивні критерії вимірювання й порівняння університетського потенціалу та ідентифікації на цій основі провідних закладів з метою орієнтування на них як на взірців решти закладів вищої освіти. Проблема адекватності рейтингу як інструмента оцінювання якості пов’язана з аспектами валідності, об’єктивності, надійності, точності тощо.

Порівняння провідних університетських рейтингів за критерієм придатності до вимірювання університетського потенціалу дало змогу проранжувати їх у такій послідовності:⁴ Academic Ranking of World Universities (ARWU)⁵, Times Higher Education World University Rankings (THE)⁶, QS World University Rankings (QS)⁷, Webometrics Ranking of World Universities (Webometrics)⁸.

Academic Ranking of World Universities (ARWU) визначено як об’єктивний і результатний, Times Higher Education World University Rankings (THE) вважається об’єктивно-суб’єктивним і результатно-репутаційним, QS World University Rankings (QS) – суб’єктивно-об’єктивним та репутаційно-результатним, Webometrics Ranking of World Universities (Webometrics) визначено суб’єктивним і репутаційно-рекламним⁹. Зазначені рейтинги застосовують різну методологію і, відповідно, по-різному оцінюють заклади вищої освіти.

Міжнародний університетський рейтинг ARWU¹⁰ є найбільш престижним і найвпливовішим. Він ранжує найкращі заклади вищої освіти в світі. Значна кількість експертів у галузі вищої освіти відзначають, що (ARWU) системно відповідає потребам оцінювання закладів вищої освіти і є найбільш об’єктивним. Уперше ARWU оприлюднений у 2003 р. Центром університетів світового класу Інституту вищої освіти Шанхайського університету Цзяо Тонг, Китай (англ. Center for World-Class Universities (CWCU), Graduate School of Education (formerly the Institute of Higher Education) of Shanghai Jiao Tong University, China)¹¹. Він оновлюється щорічно. З 2009 р. ARWU захищений авторськими правами та публікується Shanghai Ranking Consultancy¹² – повністю незалежною організацією з питань вищої освіти, що юридично не підпорядкована жодному університету чи державній установі¹³.

ARWU сфокусований на дослідницько-інноваційній діяльності закладів вищої освіти. Цей міжнародний університетський рейтинг найбільшою мірою відповідає місійному призначенню університетів-лідерів і використовує для ранжування шість об’єктивних показників: випускники (10 %) та викладачі (20 %) володарі Нобелівської і Філдсовської премій; дослідники з високим рівнем цитування (20 %); статті, опубліковані у виданнях Nature and Science (20%); статті, індексовані в розширеному Індексі наукового цитування та Індексі

² Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с.

³ ГО Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта». URL: <http://www.euroosvita.net>.

⁴ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с.

⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutus.html>.

⁶ Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/about-us>.

⁷ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>.

⁸ Webometrics Ranking of World Universities. URL: http://www.webometrics.info/en/About_Us.

⁹ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с.

¹⁰ About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

¹¹ Center for World-Class Universities. URL: <http://cwcu.sjtu.edu.cn/>.

¹² Shanghai Ranking Consultancy. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutus.html>.

¹³ About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

цитування із соціальних наук (20 %); персональна академічна продуктивність (10 %). Перевагою університетського рейтингу *ARWU* є орієнтація на об'єктивні дані третіх сторін.

Облікова кількість закладів вищої освіти за *ARWU*, що оприлюднюється, поступово збільшується і відповідно становить: з 2003 по 2016 рр. – топ-500; 2017 р. – топ-800; з 2018 р. – топ-1000.

Незмінним лідером *ARWU* є Гарвардський університет (*Harvard University*), що зберігає свій значний відрив від інших закладів і є найстарішим університетом США (утворений у 1636 р.) та неперевершеним за багатьма рейтинговими індикаторами¹⁴.

У 2017 р. додатково до загального рейтингу *ARWU* запроваджена його галузева версія (англ. *Subject Ranking*)¹⁵. Галузева версія рейтингу *ARWU* має п'ять груп (природничі науки, інженерія, науки про життя, медичні науки, соціальні науки) та 54 предметні сфери, за якими ранжирують університети (понад 1,7 тис. у 2019 р.).

ARWU віднесено до Переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р., №154¹⁶. При цьому жоден український університет не входить до загальної та галузевої версій *ARWU*.

Університети світового класу мають досить високу концентрацію нобелівських лауреатів, які є головними дійовими особами дослідницько-інноваційного розвитку. Для прикладу, володарі Нобелівської премії 2019 р.¹⁷ тісно пов'язані з високорейтинговими університетами, вони проходили підготовку, працювали чи працюють у закладах вищої освіти, що входять до найавторитетнішого міжнародного рейтингу *ARWU*. Приміром, нобелівські лауреати з фізики Джеймс Піблс працював у Принстонському, Мішель Майор у Женевському, а Дідьє Кело у Кембриджському і Женевському університетах. Лауреати нобелівської премії з хімії Джон Гудінаф навчався в Йельському університеті, працював у Оксфордському та Техаському університеті в Остіні, Стенлі Вітінгем навчався в Оксфордському і Стенфордському університетах, Акіра Йосіно є випускником Університету Кіото.

Університети світового класу є флагманськими дослідницькими університетами і мають ключове значення для розвитку потенціалу нації, пошуку концептуальних і практичних способів розв'язання складних проблем. Створення університетів світового класу є актуальним питанням на порядку денному освітньої політики різних країн світу. Аспекти розвитку вищої освіти перебувають в епіцентрі уваги провідних учених світу, міжнародних конгресів, конференцій, симпозіумів і загалом є надзвичайно важливими для формування освітньої політики.

Починаючи з 2005 р., Центр університетів світового класу Шанхайського університету Jiao Tong започаткував проведення раз на два роки міжнародної конференції з питань університетів світового класу.

У межах першої міжнародної конференції з питань університетів світового класу¹⁸, що відбулася 16–19 червня 2005 р., провідні вчені з різних регіонів світу в своїх доповідях охопили широкий спектр актуальних аспектів, які можна структурувати за трьома тематичними напрямками. По-перше, було зосереджено увагу на відмінностях і особливостях університетів світового класу. По-друге, йшлося про критеріальні ознаки якості загалом і якості в науці, викладанні та управлінні зокрема, про порівняння світових рейтингів, про вимірювання якості за кількісними показниками. По-третє, доповідачі привертати увагу до покликання університету, до суперечностей еволюціонування і кризових тенденцій у сегменті вищої освіти, до дослідницького рівня, який відповідає рівню і вимогам світового класу у вищій освіті.

Другу міжнародну конференцію з питань університетів світового класу¹⁹ проведено Центром університетів світового класу Шанхайського університету в 2007 році. Під час доповідей в межах конференції акцентовано увагу на викликах і концептуальних пріоритетах розвитку університетів світового класу;

¹⁴ Слюсаренко О. М. Гарвард іде у відрив: динаміка і стратегії розвитку топ-закладів вищої освіти у світі. Вища школа. 2014. № 10. С. 40–52.

¹⁵ Global Ranking of Academic Subjects 2019. URL: <http://www.shanghairanking.com/Shanghairanking-Subject-Rankings/index.html>.

¹⁶ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

¹⁷ Список Нобелівських лауреатів. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%9D%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2.

¹⁸ 1st International Conference on World-Class Universities (2005). URL:

<http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu1.html>.

¹⁹ 2nd International Conference on World-Class Universities (2007). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu2.html>.

актуалізовано аспект національних стратегій побудови університетів світового класу і підвищення якості; проаналізовано інституційні практики побудови університетів світового класу крізь призму поєднання візії, місії та дій; надано пріоритетного значення аспектам співпраці та конкуренції між науково-дослідними університетами; розглянуто проблематику глобального відтоку мізків.

Третя міжнародна конференція з питань університетів світового класу²⁰ відбулася 1–4 листопада 2009 р. й зосередила пріоритетну увагу на факторах, інструментах і перспективах створення університетів світового класу. Було осмислено роль університетів світового класу для національних систем вищої освіти; проаналізовано університети світового класу крізь призму ранжування та інституційні практики побудови університетів світового класу; окреслено трансформаційні пріоритети університету в контексті досягнення найвищого світового рівня; систематизовано особливості й закономірності еволюціонування університетів світового класу.

У межах четвертої міжнародної конференції з питань університетів світового класу²¹, що відбулася наприкінці жовтня і початку листопада 2011 р., було розглянуто досвід досягнення рівня академічної досконалості – зокрема, різні підходи до формування національної політики щодо побудови університетів світового класу, інституційні практики побудови університетів світового класу, використання критеріального механізму рейтингів та індикаторів університетських рейтингів для побудови університету світового класу.

П'яту міжнародну конференцію з питань університетів світового класу²² проведено 3–6 листопада 2013 р. Доповіді, виголошені під час конференції, надавали пріоритетного значення урокам національних ініціатив, політики й стратегії в контексті досягнення рівня університетів світового класу. Було здійснено компаративний аналіз інституційних практик побудови університетів світового класу, методів стратегічного планування науково-дослідних університетів, а також трансформаційних тенденцій науково-дослідних університетів світового класу. Доповідачі систематизували виклики, що виникають на шляху побудови університетів світового класу, особливості конкурентної боротьби між дослідницькими університетами і досвід розробки глобального університетського рейтингу.

В епіцентрі уваги проведеної на початку листопада 2015 р. шостої міжнародної конференції з питань університетів світового класу²³ перебували стратегії досконалості й створення університетів світового класу, значення міжнародних консультативних рад в університетах світового класу, роль університетів в умовах інтернаціоналізації та крізь призму викликів майбутнього, стратегічне планування і співпраця між університетами світового класу. Доповідачі також проаналізували результати і методологію провідних рейтингів університетів.

Сьома міжнародна конференція з питань університетів світового класу²⁴, що відбулася 6–9 листопада 2017 р., надала пріоритетне значення проблематиці національної конкуренції і глобального співробітництва в університетському секторі світового класу, ризикам і перевагам інтернаціоналізації, пошуку балансів між міжнародною конкурентоспроможністю та національним значенням. Було окреслено шляхи й розвідки щодо побудови першокласних регіональних університетів, систематизовано характерні ознаки й проблеми університетів світового класу – зокрема, крізь призму ролі, місії і соціальних цільових орієнтирів. Доповідачі також приділили увагу рейтингам досконалості викладання.

Восьма міжнародна конференція з питань університетів світового класу під тематичною назвою «Університети світового класу: глобалізація та національні моделі»²⁵, що відбулася 15–17 жовтня 2019 р., висвітлювала виклики, можливості й стратегії університетів світового класу на тлі динамічних змін, яких зазнає сучасне суспільство і вища освіта як його важлива складова частина. Зокрема, була осмислена роль університетів світового класу в посиленні глобальної інтеграції й зміцненні національних пріоритетів, стратегіями реагування університетів світового класу на політику й потреби уряду з одночасним забезпеченням ефективного управління й автономії університету, способи втілення ініціатив щодо досконалості й оптимізації національних систем вищої освіти, а також шляхи адаптації університетами світового класу своїх місій і практики до сучасної хвилі наукових, економічних і політичних перетворень у всьому світі.

Проведення конференцій Центру університетів світового класу Шанхайського університету на підставі осмислення змін у соціальній, економічній, культурній та політичній сферах і викликів, що впливають на

²⁰ 3rd International Conference on World-Class Universities (2009). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu3.html>.

²¹ 4th International Conference on World-Class Universities (2011). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu4.html>.

²² 5th International Conference on World-Class Universities (2013). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu5.html>.

²³ 6th International Conference on World-Class Universities (2015). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu6.html>.

²⁴ 7th International Conference on World-Class Universities (2017). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu7.html>.

²⁵ 8th International Conference on World-Class Universities (2019). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html>.

глобальну, національну та інституційну практику університетів світового класу, має на меті окреслити пріоритети побудови системи вищої освіти світового класу і її внеску в загальне суспільне благо. Така мета організаторами конференцій досягається за рахунок доповідей, які стимулюють обговорення актуальних тем.

Попри наявність стратегічних завдань, виконання яких визначає функціональну ефективність університетів світового класу в трансчасовому форматі, існують поточні виклики, що набувають пріоритетного значення на етапі проведення кожної чергової конференції. Аналізуючи зміст доповідей, виголошених і обговорених у процесі восьми попередніх конференцій, можна простежити еволюцію концептуальних пріоритетів у напрямі:

- від осмислення дослідницького рівня, який відповідає рівню і вимогам світового класу у вищій освіті, покликання університету, відмінностей і особливостей університетів світового класу

- через аналіз факторів, інструментів і перспектив створення університетів світового класу, методів стратегічного планування науково-дослідних університетів і досвіду досягнення рівня академічної досконалості

- до надання пріоритетного значення стратегічному плануванню й співпраці між університетами світового класу, корекції ролі університетів в умовах інтернаціоналізації та викликів майбутнього, національної конкуренції і глобального співробітництва в університетському секторі світового класу, ризиків і переваг інтернаціоналізації, пошуку балансів між міжнародною конкурентоспроможністю та національними інтересами.

Університетський рейтинг Times Higher Education World University Rankings (THE) має об'єктивно-суб'єктивного статус. Він сфокусований як на об'єктивних даних щодо наукових досягнень університету, так і на суб'єктивних показниках, узагальнених за результатами опитувань. Ранжування за цим рейтингом відбувається відповідно до п'яти груп показників: академічне середовище (враховує думку експертів і студентів щодо рівня викладання в закладі), дослідницька репутація, цитування, частку іноземних студентів і викладачів, інновації для бізнесу.²⁶

Уперше до рейтингу Times Higher Education World University Rankings (THE) вітчизняні університети потрапили в 2015 р. Цьому сприяло збільшення кількості університетів, що опрацьовувалися цим рейтингом з 400 до 800 і більше. Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Харківський національний університет імені Каразіна увійшли до даного рейтингу в групі 601-800.

У 2019 р. кількість вітчизняних університетів, що увійшли до рейтингу Times Higher Education World University Rankings (THE), збільшилася до шести. Національний університет «Львівська політехніка» потрапив в групу 810-1000, натомість Львівський національний університет ім. Івана Франка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна посіли місця у категорії 1000+.²⁷

Рейтинг QS оцінює університети взявши за основу п'ять основних показників: 1) репутація університету серед роботодавців, 2) успішність випускників, 3) партнерські зв'язки з роботодавцями, 4) зв'язки роботодавець/студент, 5) працевлаштування випускників²⁸.

У 2019 р. шість вітчизняних університетів увійшли до рейтингу QS: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (2018 р. – 401-410 місця; 2019 р. – 481 місце), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (2018 р. – 411-420 місця; 2019 р. – 531-540 місця), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (2018 р. – 501-550 місця; 2019 р. – 601-650 місця), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (2018 р. – 701-750 місця; 2019 р. – 701-750 місця), Сумський державний університет (2018 р. – 801-1000 місця; 2019 р. – 751-800 місця) також увійшов до рейтингу Львівський політехнічний національний університет посівши 751-800 місця, але вийшов з рейтингу Донецький національний університет імені Василя Стуса, який посідав у 2018 р. 801-1000 місця.

Отже, у 2019 р. Харківський національний університет імені Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» погіршили у 2019 р. свої позиції у рейтингу QS, Національний технічний

²⁶ Рейтинг університетів мира Times Higher Education. URL:

<https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/>.

²⁷ Рейтинг університетів мира Times Higher Education. URL:

<https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/>.

²⁸ Центр міжнародних проєктів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6194>.

університет «Харківський політехнічний інститут» утримав свої позиції, залишившись на 701-750 місцях, як і 2018 р., Сумський державний університет покращив свої позиції піднявшись у рейтинговій таблиці з 801-1000 місць на 751-800, також увійшов до рейтингу Львівський політехнічний національний університет, посівши 751-800 місця²⁹.

Кількість університетських рейтингів з часом змінюється. Приміром, рейтинг університетів України «Компас»³⁰, ініційований 2008 р. компанією «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ) у рамках програми «Сучасна освіта», востаннє оприлюднено в 2012 р. Цей рейтинг відображав оцінку університету випускниками і роботодавцями з точки зору відповідності рівня освітніх послуг потребам ринку праці.

У 2013 р. Міністерство освіти і науки України створило свій власний рейтинг закладів вищої освіти, що піддався значній критиці з боку експертів. Рейтинг мав понад 100 критеріїв для оцінювання закладів вищої освіти, тоді як найавторитетніший міжнародний рейтинг ARWU оперує лише шістьма критеріями. Значна кількість критеріїв обтяжувала цей рейтинг і дезорієнтувала керівників закладів освіти. Не було зрозуміло, на чому необхідно концертувати зусилля для підвищення якості освіти й отримання визнання за цим рейтингом. Ще однією особливістю цього рейтингу, яка виокремлювала його серед таких університетських рейтингів як «Компас» і «ТОП-200», було те, що за міністерським рейтингом класифікація університетів відбувалася за напрямками, а «Компас» і «ТОП-200» відштовхувалися від думок роботодавців³¹.

Одним з найпопулярніших вітчизняних рейтингів є «ТОП-200 Україна», що оприлюднюється з 2006 р. і базується на використанні даних прямих вимірювань та експертних думок. Діяльність закладів вищої освіти оцінюється за допомогою інтегрованого індексу. Цей індекс містить три комплексні складові: індекс якості науково-педагогічного потенціалу, індекс якості навчання та індекс міжнародного визнання³².

Центр міжнародних проектів «Євроосвіта»³³ разом з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence³⁴ презентував цього року академічний рейтинг закладів вищої освіти «ТОП-200 Україна 2019». Рейтинг побудовано з урахуванням основних тенденцій розвитку університетів, систематизованих міжнародною Конференцією IREG 2019 «Академічні рейтинги: виклики і проблеми для вищої освіти», яка відбулася в університеті Болоньї у травні 2019 р. Однією з головних тенденцій в ранжуванні університетів цього року залишалося дотримання балансу між створенням нових, критичних знань, результатів досліджень й інновацій та практичною трансформацією цих напрацювань для розвитку сучасного суспільства.

За результатами ранжування, в 2019 р. перше місце в рейтингу посів Київський національний університет імені Тараса Шевченка, посунувши з першого місця «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», а третя позиція закріплена за Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна.

У 2017 р. Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського був лідером рейтингу «ТОП-200 Україна» і навіть збільшив відрив від інших університетів цього рейтингу порівняно з 2016 р. за рахунок створення й розвитку потужної інноваційної екосистеми «Sikorsky Challenge»³⁵, ставши лідером серед університетів за критерієм введення стартапів. Випускники цього університету є найбільш бажаними в середовищі великих міжнародних і національних високотехнологічних компаній.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка³⁶ та Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна³⁷ мають найбільший з-поміж інших університетів рівень бюджетного фінансування наукових досліджень, а також високі індекси цитування за системами Scopus і Web of Science і значний попит на їхніх випускників на ринку праці.

Попри те, що спостерігається позитивна динаміка діяльності більшості університетів, які входять до рейтингу «ТОП-200 Україна», серед слабких місць залишаються низький рівень інтеграції в європейський і

²⁹ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>.

³⁰ Рейтинг університетів України «Компас». URL: <https://www.yourcompass.org>.

³¹ Рейтинг Вузів України за версією МОН. URL: <https://abiturients.info/uk/rejtingi/rejting-vuziv-ukrayini-za-versiieyu-mon>.

³² Рейтинги. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/>.

³³ Центр міжнародних проектів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/>.

³⁴ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <https://ireg-observatory.org/en/>.

³⁵ Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge». URL: <https://www.sikorskychallenge.com/startup-school/>.

³⁶ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Фінансування досліджень. URL: <http://science.univ.kiev.ua/finance/finance/>.

³⁷ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Науково-дослідна робота. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/research/research_work.

світовий освітньо-науковий простори та незначна частка науково-інноваційної роботи в навчальних планах і загальному обсязі університетської діяльності³⁸.

Рейтинг «Scopus» висвітлює результати закладів вищої освіти, що базуються на показниках бази даних Scopus. Він є інструментом для врахування фактору цитування наукових публікацій. У рейтинговій таблиці заклади вищої освіти України ранжирувані за індексом Гірша – показником, який відштовхується від кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій.

Рейтинг «Бал ЗНО на контракт» це рейтинг закладів вищої освіти за показником середнього балу ЗНО абітурієнтів минулого року, яких зараховано до закладів вищої освіти на навчання за кошти фізичних і юридичних осіб (контракт).

Консолідований рейтинг закладів вищої освіти базується на результатах рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus» та «Бал ЗНО на контракт». У консолідованому рейтингу кожному закладу вищої освіти присвоюється бал, що дорівнює сумі його місць у рейтингах «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт». Якщо в одному з цих рейтингів заклад вищої освіти не представлено, йому присвоюється місце, наступне за останнім місцем у цьому рейтингу. До консолідованого рейтингу входять всі заклади вищої освіти, що присутні хоча б в одному з рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт»³⁹.

Третій рік поспіль рейтингову таблицю Консолідованого рейтингу очолює Київський національний університет імені Тараса Шевченка, на другій сходинці Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, який 2019 р. змістив на третє місце Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

З 2014 р. оприлюднюється рейтинг U-Multirank⁴⁰, що ранжирує понад 1000 закладів вищої освіти з майже 100 країн світу. Багатомірність цього рейтингу призводить до того, що отримання першого місця залежить від пошукового профілю, а такі визнані авторитети університетського олімпу (відповідно до найавторитетнішого міжнародного рейтингу ARWU), як Harvard University⁴¹, Massachusetts Institute of Technology⁴² та University of Oxford⁴³, взагалі не входять до числа лідерів за рейтингом U-Multirank.

Опрацьовуючи чи не найбільший обсяг інформації з усіх рейтингових систем щодо значної кількості факторів, рейтинг U-Multirank висвітлює досягнення університетів світового класу в таких галузях: викладання й навчання, дослідження, передача знань, міжнародна орієнтація та регіональна взаємодія. Завдяки рейтингу університетів U-Multirank студенти мають змогу робити найбільш усвідомлений вибір щодо навчання залежно від своїх цільових пріоритетів. Це стало можливим завдяки врахуванню рейтингом U-Multirank максимальної функціональної багатоманітності системи вищої освіти, порівняння діяльності університетів у всьому світі за багатьма показниками.

За час свого існування з 2014 р. рейтинг U-Multirank подвоїв число університетів і країн, що охоплені його компаративним аналізом. Він оперує даними понад 5 тис. факультетів і понад 12 тис. освітніх програм. Втім, така перевага комплексності містить і негативний аспект – зокрема, навіть після спрощення процедури навігації і додаткових ресурсів для студентів⁴⁴, цей рейтинг залишається доволі обтяжливим у користуванні, а крім того на підставі його даних університетам важко визначитися з пріоритетами освітньої політики.

Висновки

1. У сучасному глобалізованому світі функцію важливого інструменту оцінювання якості вищої освіти виконують міжнародні університетські рейтинги. Унаслідок використання рейтингового ранжування за критеріальними індикаторами відбувається вимірювання й порівняння досягнень університетів, визначається відповідність стратегічним запитам суспільства і потребам споживачів. Опосередковано такий інструмент оцінювання якості вищої освіти стимулює конкуренцію між університетами.

2. Оскільки міжнародні університетські рейтинги застосовують різні критерії, то результати їхніх оцінок не збігаються. Тим не менше, більшості з них притаманний високий ступінь спорідненості висновків. Перелік

³⁸ Top 200 Україна (2017): Інноваційність і суспільна затребуваність - головні критерії діяльності університетів. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php?category=1&id=5209>.

³⁹ Як складається консолідований рейтинг вузів. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/>.

⁴⁰ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/>.

⁴¹ Harvard University. URL: <https://www.harvard.edu/>.

⁴² Massachusetts Institute of Technology. URL: <http://web.mit.edu/>.

⁴³ University of Oxford. URL: <http://www.ox.ac.uk/>.

⁴⁴ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/press-media/press-releases/u-multirank-releases-fifth-annual-world-rankings-of-universities/>.

індикаторів, на підставі яких відбувається ранжування, не є раз і назавжди усталеною константою: цьому фактору притаманна тенденція до еволюційних видозмін відповідно до нових потреб і пріоритетів сьогодення. Наприклад, виразним трендом сучасності є все більша популяризація і підвищення статусного рівня рейтингу досконалості викладання.

3. Емпіричний масив обсягом понад десятиліття дає підстави для ранжування самих міжнародних університетських рейтингів за критерієм ефективності вимірювання результатів функціонування університетів. Міжнародний університетський рейтинг ARWU є найбільш престижним і впливовим. Він має об'єктивну й результатну спрямованість, зосереджуючи вістря уваги на індикативних показниках, що віддзеркалюють насамперед ефективність діяльності закладу вищої освіти і його репутацію в сфері досліджень.

4. За критерієм величини охоплення об'єктів ранжування університетські рейтинги можна структурувати за трьома категоріями: *світові* (ARWU, THE, QS); *європейські* (U-Multirank, Webometrics); *національні* (у випадку України відсутній Національний рейтинг як такий, а натомість функціонує низка вітчизняних – зокрема, «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт» та консолідований рейтинг закладів вищої освіти).

5. Національне та міжнародне рейтингування вітчизняних університетів є важливим інструментом побудови ефективної стратегії розвитку вищої освіти України, в основі якої – об'єктивні критерії як забезпечення якості вищої освіти, так і перманентного підвищення якісних показників.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) / О. Воробйова та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. (Препринт. НАПН України, Ін-т вищої освіти). URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 22.12.2019).

ГО Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта». URL: <http://www.euroosvita.net> (дата звернення: 15.12.2019).

Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge». URL: <https://www.sikorskychallenge.com/startup-school/> (дата звернення: 17.11.2019).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Фінансування досліджень. URL: <http://science.univ.kiev.ua/finance/finance/> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 23.11.2019).

Рейтинг вузів України за версією МОН. URL: <https://abiturients.info/uk/rejtingi/rejting-vuziv-ukrayini-zaversiieyu-mon> (дата звернення: 15.12.2019).

Рейтинг університетів мира Times Higher Education. URL: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/> (дата звернення: 15.12.2019).

Рейтинг університетів України «Компас». URL: <https://www.yourcompass.org>. (дата звернення: 11.12.2019).

Рейтинги. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/> (дата звернення: 15.12.2019).

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. К.: Пріоритети, 2015. 384 с.

Слюсаренко О. М. Гарвард іде у відрив: динаміка і стратегії розвитку топ-закладів вищої освіти у світі. Вища школа. 2014. № 10. С. 40–52.

Список Нобелівських лауреатів. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%9D%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 21.12.2019).

Топ 200 Україна (2017): Інноваційність і суспільна затребуваність - головні критерії діяльності університетів. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5209> (дата звернення: 15.12.2019).

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Науково-дослідна робота. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/research/research_work (дата звернення: 15.12.2019).

Центр міжнародних проектів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6194> (дата звернення: 17.11.2019).

Центр міжнародних проектів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/> (дата звернення: 14.12.2019).

Як складається консолідований рейтинг вузів. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/> (дата звернення: 15.12.2019).

1st International Conference on World-Class Universities (2005). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu1.html> (Last accessed: 19.12.2019).

2nd International Conference on World-Class Universities (2007). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu2.html> (Last accessed: 19.12.2019).

3rd International Conference on World-Class Universities (2009). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu3.html> (Last accessed: 19.12.2019).

4th International Conference on World-Class Universities (2011). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu4.html> (Last accessed: 19.12.2019).

5th International Conference on World-Class Universities (2013). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu5.html> (Last accessed: 19.12.2019).

6th International Conference on World-Class Universities (2015). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu6.html> (Last accessed: 19.12.2019).

7th International Conference on World-Class Universities (2017). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu7.html> (Last accessed: 19.12.2019).

8th International Conference on World-Class Universities (2019). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html> (Last accessed: 19.12.2019).

About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html> (Last accessed: 15.12.2019).

Center for World-Class Universities. URL: <http://cwcu.sjtu.edu.cn/> (Last accessed: 14.12.2019).

Global Ranking of Academic Subjects 2019. URL: <http://www.shanghairanking.com/Shanghairanking-Subject-Rankings/index.html> (Last accessed: 17.12.2019).

Harvard University. URL: <https://www.harvard.edu/> (Last accessed: 15.12.2019).

IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <https://ireg-observatory.org/en/> (Last accessed: 14.12.2019).

Massachusetts Institute of Technology. URL: <http://web.mit.edu/> (Last accessed: 15.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings> (Last accessed: 15.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (Last accessed: 15.12.2019).

Shanghai Ranking Consultancy. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutus.html> (Last accessed: 14.12.2019).

Times Higher Education *World University Rankings*. URL: <https://www.timeshighereducation.com/about-us> (Last accessed: 15.12.2019).

U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/> (Last accessed: 15.12.2019).

U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/press-media/press-releases/u-multirank-releases-fifth-annual-world-rankings-of-universities/> (Last accessed: 15.12.2019).

University of Oxford. URL: <http://www.ox.ac.uk/> (Last accessed: 15.12.2019).

Webometrics Ranking of World Universities. URL: http://www.webometrics.info/en/About_Us (Last accessed: 15.12.2019).

Розділ 5. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект

*Оксана Воробйова,
кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-7064-4341>*

Анотація

У розділі проаналізовано міжнародний досвід забезпечення якості вищої освіти, визначено передумови його реалізації й інституційні засади та стандарти, відповідно до яких відбувається його впровадження в межах окремих систем національної економіки. Виявлено, що світову систему оцінювання якості вищої освіти умовно можна поділити на два види – це система централізованого державного зовнішнього оцінювання якості вищої освіти та система на основі внутрішнього самооцінювання. Система зовнішнього оцінювання якості вищої освіти переважає у європейських країнах, де вона проводиться певними організаціями (міністерство освіти, спеціалізовані органи, на яких покладено завдання забезпечення якості вищої освіти). Також, зовнішнє оцінювання може проводитися й громадськими організаціями чи професійними організаціями. Особливістю іншого виду оцінювання є процес самооцінювання закладом вищої освіти, яке є основним і самодостатнім, а результати процесу самооцінювання використовуються для виявлення та усунення внутрішніх проблем закладу. Основна відмінність європейських систем оцінювання якості вищої освіти від американської полягає в обсязі відповідних владних повноважень органу державного управління. Це стосується визначення мети та критеріїв оцінювання, процесу та характеру прийняття стратегічних рішень та безпосередньо організації процесу. Визначено, що для України позитивним є запровадження змішаної моделі – якісного та ефективного симбіозу контролю з боку держави (проведення ліцензування) та процесу самооцінювання закладами вищої освіти.

***Ключові слова:** вища освіта, забезпечення якості вищої освіти, оцінювання якості вищої освіти, система забезпечення якості вищої освіти.*

Актуальність. Забезпечення якості вищої освіти набуло важливого значення для збереження високого інтелектуального потенціалу країни та її економічного розвитку. Поняття забезпечення якості вищої освіти в освітньому просторі визначається як система критеріїв і показників, що визначають рівень якості вищої освіти, а одним з методів, що дозволяє визначити і оцінити цей рівень виступає оцінювання¹. Основними принципами формування європейської моделі якості вищої освіти є такі: заклади вищої освіти мають право на отримання міжнародної акредитації; національні уряди та акредитаційні агентства зобов'язані визнавати агентства інших країн, що включені до Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та визнавати результати їх оцінювання².

Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти як об'єднання акредитаційних агентств сприяє розвитку систем забезпечення якості, її основними стратегічними завданнями є гармонізація європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу та залучення до цього своїх членів і представників усіх зацікавлених сторін. Проте основною метою є підвищення ефективності та результативності при забезпеченні якості вищої освіти, тобто об'єктивність, прозорість, довіра до результатів оцінювання. Для цього потрібно: міжнародне визнання національної системи забезпечення якості вищої освіти; запровадження механізмів і стимулів для розвитку культури якості у закладах вищої освіти; розширення можливостей для інновацій і досліджень в сфері забезпечення якості вищої освіти³.

Аналіз останніх публікацій. Проведення аналізу наукових доробок дослідників та аналітичних матеріалів фахових спільнот щодо питання управління вищою освітою в контексті забезпечення якості вищої освіти є важливою основою для подальший досліджень.

¹ Стандарти і рекомендації для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: <http://www.engq.eu/>.

² European Consortium for Accreditation in Higher Education (ECA). URL: <http://www.eurashe.eu/about/partners/eca/>

³ ENQA. URL: <https://engq.eu/index.php/reviews/engq-agency-reviews/>

У Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform (2018p.) A. Keiser⁴ пропонує провести реформування акредитаційних процесів у США та внести до процесу акредитації певні процедури для підвищення точності та збільшення «корисності» та можливостей використання інформації з акредитації.

Фокусом роботи G. Aas, B. Askling, K. Dittrich, W. Froestad⁵ *Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts (2009p.)* є визначення базових принципів формування європейської моделі якості вищої освіти, також авторами зазначено, що: ЗВО країни мають право на отримання міжнародної акредитації; національні уряди та акредитаційні агентства зобов'язані визнавати агентства інших країн, що включені до ENQA, та результати їх оцінювання.

У роботі K. Braaten⁶ *Guide to good practices for training experts (2011p.)* здійснено аналіз європейських практик щодо забезпечення якості вищої освіти за допомогою залучення незалежних зовнішніх експертів.

F. Camilleri⁷ *Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education (2017p.)* пропонує використання міжнародних стандартів якості ISO 9001 у галузі освіти та визначає принципи, на яких базується стандарт, а також надає аналіз можливості якісного симбіозу стандарту ISO 21001 та ESG для вищої освіти.

В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк⁸ у роботі «Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE)» (2018р.) сформуливали методичні рекомендації щодо акредитації освітніх програм у вищій освіті України за результатами впровадження проекту Програми Еразмус+ QUAERE. Процес апробації процедур акредитації було реалізовано учасниками проекту: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені І. Франка, Сумський державний університет, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Бердянський державний педагогічний університет, Хмельницький національний університет.

У публікації «Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету» Мегель О.Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л.⁹ представили практичний досвід запровадження концептуальних засад та аспектів системи управління якістю у ЗВО згідно з міжнародним стандартом ISO 9001:2015, вимогами моделі досконалості EFQM та положеннями ESG у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка.

Виклад основного матеріалу. Особливості оцінювання якості вищої освіти у європейських країнах та США полягає у рівні втручання державних структур у цей процес. Система оцінювання базується на пріоритетах, що визначаються державним органом. Самооцінювання має номінальне значення, основним є проведення зовнішнього оцінювання державними органами або уповноваженими громадськими організаціями. Важливе значення має ліцензування, акредитація, система рейтингів закладів вищої освіти та розподіл фінансових ресурсів. Система оцінювання в країнах, де відсутні державні органи контролю у сфері вищої освіти, базується на процесі самооцінювання закладів вищої освіти, оцінюванні професійних асоціацій, які здійснюють інституційний аудит закладу, що спрямований на виявлення та усунення недоліків у діяльності.

У США практика акредитації була започаткована як засіб проведення неурядового, колективного оцінювання освітніх закладів і програм задля забезпечення базового рівня якості вищої освіти. У 1965 р. Конгрес США розширив роль акредитаторів, доручивши їм забезпечити академічну якість освітніх закладів, у

⁴ Keiser, A. (March 2018). Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform. URL: <https://sites.ed.gov/naciqi/files/2018/02/Regulatory-Reform-Recommendations-FINAL.pdf>.

⁵ Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

⁶ Braaten K. Guide to good practices for training experts / K. Braaten, S. Zwiessler// - European Consortium for Accreditation in higher education, 2011 URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf.

⁷ F. Camilleri Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education (2017p.). URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>

⁸ Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE) : методичний посібник / В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк та ін.; за заг. ред. Л.В. Губерського. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 74 с.

⁹ Мегель О. Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості ХНТУСГ ім. Петра Василенка. URL: http://innovovita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf.

яких федеральні фонди підтримки студентів можуть бути використані за умови контролю з боку федерального уряду через процес визнання. Приватні освітні асоціації регіонального та національного масштабу затвердили критерії, спрямовані на відображення якостей належної освітньої програми, і розробили процедури інституційного та програмного оцінювання, щоб визначити, чи працюють вони на базових рівнях якості. Хоча акредитатори оприлюднюють стандарти для забезпечення інституційної якості, вони не мають правового контролю щодо освітніх закладів або програм¹⁰. Роль Міністерства освіти США щодо процесу акредитації університетів полягає у здійсненні нагляду за наданими федеральними органами акредитаціями. Адже Міністерство несе відповідальність за акредитаційні агенції та є гарантом виконання ними стандартів з акредитації. До обов'язків Міністерства також входить обов'язкове оприлюднення списку національних агенцій з акредитації. Слід зауважити, що агенції з акредитації, які проводять свою діяльність поза межами США не визнаються, не контролюються Міністерством та не включаються до національної бази. До здійснення процесу акредитації у США залучають федеральні та державні установи та представників з неурядових організацій. Агенції з акредитації подають до Міністерства інформацію про акредитацію, яка публікується у Database of Accredited Postsecondary Institutions and Programs (Базі даних акредитованих закладів післясередньої освіти і програм) та є загальнодоступною. Також дані про акредитацію поширюються на платформі College Navigator, де надана вся інформація про заклади. Отже, до основних функцій акредитації можна віднести: оцінювання якості освітніх програм освітнього закладу; стимулювання процесу постійного удосконалення якості; підтримка процесу самооцінювання закладу; визначення критеріїв щодо оцінювання якості. Складові механізми акредитації:

Стандарти. Акредитатор у співпраці з освітніми закладами та/або програмами встановлює стандарти.

Самооцінювання. Освітній заклад або програма, що планує отримати акредитацію, готує поглиблений звіт самооцінювання, що вимірює його ефективність відповідно до стандартів, встановлених акредитатором.

Оцінювання на місці. Експертна група, обрана акредитатором, перевіряє освітній заклад або програму в межах візиту до закладу, щоб визначити безпосередньо на місці, чи відповідає заявник встановленим стандартам.

Рішення та публікація. Після того, як акредитатор переконався, що заявник відповідає стандартам, він надає статус акредитації або попередньої акредитації та вносить освітній заклад або програму до офіційного переліку акредитованих освітніх закладів / програм.

Моніторинг. Акредитатор здійснює моніторинг кожного акредитованого освітнього закладу / програми протягом усього періоду акредитації, щоб перевірити стійку відповідність стандартам.

Періодичне оцінювання. Акредитатор періодично проводить оцінювання кожного освітнього закладу / програми для підтвердження відповідності вимогам акредитації та наданого статусу¹¹.

Для здійснення нагляду щодо процедури акредитації у структурі управління вищої освіти створено Акредитаційну групу. Її діяльність стосується перманентного перегляду стандартів, політики та процедурних питань у межах відповідальності Департаменту освіти; керування процесом, за яким акредитатори та державні установи затверджують акредитацію; координації діяльності Департаменту та акредитаційних агенцій; надання консультаційних та інформаційних послуг щодо акредитації; адміністративної підтримки Національного консультативного комітету з інституційної якості та доброчесності (The National Advisory Committee on Institutional Quality and Integrity, NACIQI).

Доцільно навести приклади інституційних агенцій з акредитації та окреслити сферу їх діяльності. *Рада з акредитації безперервної освіти та підготовки кадрів* – сфера діяльності: акредитація на всій території США закладів вищої освіти, які пропонують безперервну освіту та професійні програми, програми дистанційного навчання та надають сертифікати або професійні дипломи. *Рада з питань професійної освіти* – сфера діяльності: акредитація та попередня акредитація («статус кандидатів») у США закладів професійної вищої освіти, які пропонують програми без ступеня у спеціальних сферах кар'єри та технічної освіти, включаючи заклади, які пропонують програми дистанційної освіти. *Комісія з акредитації дистанційного навчання* – сфера діяльності: акредитація закладів вищої освіти у США, які пропонують ступеневі програми вищої освіти, переважно у формі дистанційного або заочного навчання, включаючи професійний докторський ступінь. *Північно-західна комісія з коледжів та університетів* – сфера діяльності: акредитація та попередня акредитація («статус кандидатів») закладів вищої освіти, що видають дипломи, в північно-західних штатах

¹⁰ Accreditation in the United States. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html.

¹¹ Accreditation in the United States. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html.

(Аляска, Айдахо, Монтана, Невада, Орегон, Юта та Вашингтон), акредитація програм, що реалізуються в дистанційному форматі¹².

Програмні акредитаційні агенції поділяються за освітніми напрямками: мистецтво; освіта; право; громадські та соціальні послуги; персональний догляд та послуги. Акредитація є основним засобом забезпечення якості вищої освіти у США та значним ресурсом для підвищення якості. Список акредитованих онлайн програм представлено Департаментом освіти США (U.S. Department of Education) та Радою з акредитації вищої освіти (CHEA- and USDE-Recognized Accrediting Organizations).

Система вищої освіти **Канади** регулюється нормативними актами провінцій та територій, у країні немає єдиного державного органу з акредитації, цю роботу виконують акредитаційні агенції та професійні організації. Зазвичай процедура акредитації є формалізованою та прозорою, відповідає вимогам відповідних провінційних органів із забезпечення якості. Також має бути відповідність до вимог *Канадської рамки кваліфікацій* та вимог, що визначені у документі щодо спільної структури стандартів якості в усіх канадських провінціях. Це підтверджує, що заклади вищої освіти мають один підхід щодо академічних цінностей та заохочення підтримувати стандарти якості. У Канаді під *акредитацією* розглядають «процес, за допомогою якого університетські програми в професійних галузях підлягають перегляду професійними органами на відповідних провінційних, канадських або міжнародних рівнях»¹³. Також зазначено, що акредитація професійних органів «гарантує, що зміст університетських програм, навчальних ресурсів та результатів наукових досліджень стабільно високої якості, щоб відповідати очікуваній компетентності та підтримувати майбутніх фахівців у своїй галузі знань»¹⁴.

До основних засад щодо забезпечення якості можна віднести офіційно визнаний прозорий механізм щодо забезпечення та постійного вдосконалення якості. Також затверджено процедуру регулярного перегляду політики забезпечення якості та пов'язаних з нею процесів, що стосується регулярного перегляду діючих і запланованих освітніх програм, міждисциплінарних програм, усіх програм традиційного та дистанційного форматів навчання; розташування закладу (в Канаді чи за її межами). Основним методом процесу є самооцінювання закладу, що є базисом для експертної оцінки; також до процесу залучаються зовнішні експерти та інші зацікавлені сторони (студенти, викладачі, випускники та представники ринку праці та громади). Результати перевірки щодо забезпечення якості у закладах вищої освіти є публічними, відповідають принципам прозорості й підзвітності та оприлюднюються¹⁵. Державні університети акредитуються на рівні освітніх програми різними провінційними, національними та міжнародними агентствами. Підтвердження отримання закладом вищої освіти акредитації є включення його до Асоціації університетів і коледжів Канади (Universities Canada) та є доказом того, що освітні програми університетського рівня відповідають стандартам якості. Членство у Universities Canada включає три категорії – інституційні члени, регіональні та провінційні члени, асоційовані члени. Інституційними членами можуть бути університети та коледжі, які зазначені у Додатках до Закону про Парламент, що час від часу затверджуються Радою для членства в інституційній організації, а потім ухвалюються шляхом голосування членами виборчого комітету, за умови, що кожен з таких університетів і коледжів повинен задовольняти визначені умови¹⁶.

Регіональними та провінційними членами повинні бути Асоціація атлантичних університетів, Бюро співпраці між університетами, Ради університетів Онтаріо, Рада президентів університетів Західного Канаду та інші регіональні та провінційні організації, які час від часу рекомендуються для членства в Раді і затверджуються голосуванням членів виборчого комітету, за умови, що кожна з таких організацій має загальнодержавне членство у галузі, яку вона має намір представляти¹⁷. Асоційовані члени – це національні організації персоналу університету та коледжу, які рекомендуються Радою і затверджуються голосуванням членів, за умови, що кожна з таких національних організацій повинна задовольняти визначені умови¹⁸. Потрібно зазначити, що найважливішим критерієм набуття членства у Universities Canada є вимога про затвердження та впровадження процедур і механізмів забезпечення якості у закладі. Як вже зазначалося, кожна провінція має власну систему забезпечення якості вищої освіти. Ці системи можуть управлятися організацією, що представляє університети, агентство, провінційний уряд або комбінацію суб'єктів. Хоча

¹² Institutional Accrediting Agencies. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg6.html#RegionalInstitutional.

¹³ Universities Canada. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/>.

¹⁴ Universities Canada. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/>.

¹⁵ Quality assurance principles. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/quality-assurance-principles/>.

¹⁶ Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>.

¹⁷ Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>.

¹⁸ Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>.

підходи відрізняються, але спільним у провінційних системах забезпечення якості є: перегляд програм для забезпечення якості запропонованих ступенів, контроль частоти та ефективності інституційних оглядів та встановлення принципів аудиту програм¹⁹.

Акредитаційні агенції Канади надають інформацію щодо можливості набуття статусу галузевого експерта з акредитації та є більш відкриті та прозорими у своїй діяльності. Акредитаційні агенції США, принаймні на своїх офіційних сайтах, не надають інформацію про те, як можна долучитися до команди експертів з акредитації. Потрібно зазначити, що ці організації дійсно є спеціалізованими та можуть надавати експертні оцінки щодо вузьких спеціальностей. У закладах вищої освіти Канади на постійній основі діють та підтримуються процедури та механізми внутрішнього забезпечення якості, які сприяють забезпеченню якості освіти. Заклади мають інституційну автономію, тому самостійно розробляють та запроваджують внутрішні механізми та процедури щодо забезпечення якості, тому вони різняться між закладів, але мають один підхід щодо таких позицій: дотримання певної періодичності щодо процедури самооцінювання; обов'язкове оцінювання діючих освітніх програм; обов'язкове оцінювання нових освітніх програм; проведення опитувань серед студентів; залучення зовнішніх експертів щодо проведення оцінювання; результати оцінювання мають бути відкритими та публічними. Важливим є зауваження, що всі процедури та механізми внутрішнього забезпечення якості закладу вищої освіти здійснюються у поєднанні із зовнішніми перевітками забезпечення якості представниками провінційних та інших регіональних органів. Також потрібно зазначити, що канадська система забезпечення якості багаторівнева та чітко визначена, завдяки підтримки прагнення до впровадження засад щодо якості освітніх процесів, досконалості та високих стандартів академічних програм. Основні вектори розвитку Північноамериканського освітнього середовища такі – інституційна автономія закладів вищої освіти; високий ступінь дотримання академічної етики; заохочення студентів до процесу управління закладом; відсутність прямого державного впливу.

У країнах з централізованою системою управління в галузі освіти процес оцінювання та акредитації здійснюють, як правило, відповідні державні установи. У *Німеччині* Міністерство освіти регулює діяльність закладів вищої освіти, викладачі є працівниками на цивільній службі. У *Франції* за державну освітню політику відповідає Міністерство освіти, наукових досліджень і технологій. Контроль за діяльністю закладів вищої освіти покладено на підпорядкований безпосередньо Президенту країни Національний експертний комітет, основним завдання якого є оцінювання діяльності закладів вищої освіти. Щорічно подається звіт Президенту Німеччини щодо функціонування закладів вищої освіти. Звіт публікується для широкого загалу, що є ознакою відкритості та прозорості щодо освітньої політики.

Європейські системи вищої освіти розробили і використовують національні рамки кваліфікацій, а також процедури незалежного оцінювання, засновані на міжнародних порівняльних дослідженнях в сфері освіти. Досвід проведення незалежного оцінювання якості вищої освіти відповідно до потреб студентів, викладачів і закладів дозволяє розробити спільну стратегію та політику щодо модернізації Європейського простору вищої освіти. Системи забезпечення якості та накопичення і трансферу кредитів, результати навчання і кваліфікаційні рамки, які використовуються в Європейському просторі вищої освіти є тими інструментами, які були створені для підтримки безперервної освіти, що спрямована на створення нових освітніх можливостей в умовах нового суспільного розвитку. Національні акредитаційні структури (агентства, бюро) заснують свою роботу на таких засадах: незалежність від держави та закладу вищої освіти, залучення зовнішніх експертів, самооцінювання закладами вищої освіти, проведення зовнішнього оцінювання – експертиза; публікація звіту. Розроблення певних правил є найкращим шляхом розвитку агентств з акредитації та забезпечення якості вищої освіти, а запровадження міжнародних стандартів вимагає всебічного врахування культурної та нормативно-правової специфіки кожної з країн.

Європейські агентства із забезпечення якості вищої освіти визначають методи забезпечення якості вищої освіти: оцінювання (evaluation), акредитація (accreditation), аудит (auditing) і визначення напрямів діяльності, що вимагають поліпшення, через порівняння з кращими практиками (benchmarking)²⁰.

У країнах *Швеції, Норвегії та Фінляндії* система оцінювання в сфері вищої освіти керується державними програмами, проте існують і способи здійснення незалежного зовнішнього оцінювання²¹. У Швеції основна

¹⁹ Provincial quality assurance systems. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/provincial-quality-assurance-systems/>.

²⁰ Воробійова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка 2017. – Вип. 4 (68). – С. 236 -249.

²¹ Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker//.- European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

увага приділяється інфраструктурі закладу, у Норвегії та Фінляндії – оцінюванні безпосередньо освітнього процесу та освітніх програм. Процес оцінювання проводиться державними організаціями після інституційного аудиту закладу, також часто відбувається вибіркового контролю певних закладів зовнішніми спостерігачами. У Данії перевірку здійснюють зовнішні організації, що фінансуються урядом. Самооцінювання закладів базується на інформації, отриманій від зовнішніх експертів.

Велика Британія поступово відходить від оцінювання якості вищої освіти державними органами до самооцінювання закладом, але це не внутрішній аудит з метою виявлення недоліків для їх усунення, а оцінювання для обґрунтування щодо залучення додаткового фінансування. У Великій Британії контроль за системою якості здійснює Агентство забезпечення якості, проте сьогодні все більше закладів звертається за оцінюванням до експертів з громадських рад, що здійснюють незалежний аудит²². Також надзвичайно підвищилося значення самооцінювання закладів вищої освіти, які проводяться певними внутрішніми структурними підрозділами, що спеціально створені для цього.

У Франції акредитацією передусім займаються Агентство з оцінювання в сфері науки і вищої освіти Франції (The Evaluation Agency for Research and Higher Education, AERES) та Міжнародний центр педагогічних студій при Міністерстві освіти Франції (The International Center for Pedagogic Studies, CIEP). Основні завдання при навчанні включають: систематизацію світового та національного досвіду щодо забезпечення якості освіти; формування системи базових методологічних знань про сучасні технології оцінювання; формування практичних умінь роботи з певними програмами та методиками; вивчення певних психологічних аспектів поведінки у процесі експертного оцінювання; постійне підвищення професійних стандартів²³.

Процес оцінювання якості вищої освіти у Фінляндії також набуває спрямованості до повної відповідальності закладів вищої освіти, органи державного управління відіграють допоміжну роль. В Іспанії успішно використовують системи оцінювання діяльності закладу, спираючись на самооцінювання при управлінні на рівні закладу²⁴.

У деяких європейських країнах виділяють такі основні види забезпечення якості вищої освіти – це ліцензування, атестація та акредитація. Ліцензування й акредитація проводяться відповідними державними органами за визначеними критеріями, атестацію зазвичай проводять галузеві експерти, об'єктами можуть бути як процеси, так і результати, зазвичай вимоги більш спрощені. Процес ліцензування та акредитації закладів вищої освіти Естонії здійснюється Радою з оцінювання якості у вищій освіті. До її складу входять експерти та представники професійних асоціацій. Нові заклади вищої освіти повинні відповідати певним стандартним вимогам, зокрема відповідна площа приміщень, кількісний та якісний склад викладачів тощо. Відповідно до «Закону про університети» Рада з оцінювання якості у вищій освіті проводить акредитацію закладів, що включає в себе оцінювання якості освітніх програм, кваліфікацію викладачів, рівень знань студентів, ефективності освітнього процесу, і на підставі цих показників формується оцінка діяльності закладу в цілому. Державна акредитація у Чехії покладена на Агентство з акредитації та Інспекцію шкіл, за власною ініціативою заклади вищої освіти також можуть пройти оцінювання незалежними експертами. Процес акредитації закладів вищої освіти у Латвії проводиться Міністерством освіти і науки раз на шість років відповідно до нормативів, які визначені Кабінетом Міністрів. Результати процесу акредитації закладу мають бути затверджені Радою з вищої освіти: а після цього – Міністерством освіти і науки. Перелік акредитованих освітніх закладів і програм є у публічному доступі та друкується у засобах масової інформації. У Словенії асоціація закладів вищої освіти створює Комітет з оцінювання якості вищої освіти, який відповідає за процес акредитації. У Польщі Рада з вищої освіти виділяє три рівні акредитації відповідно до якості вищої освіти: акредитований статус, базовий рівень якості та вищий рівень якості. У Хорватії Міністерством науки і техніки створена експертна комісія, яка контролює процес оцінювання якості надання освітніх послуг²⁵.

У Бухарестському комюніке Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area Bucharest Communiqué (2012 р.) було запропоновано об'єднатися для спільної роботи над

²² Braaten K. Guide to good practices for training experts / K. Braaten, S. Zwiessler // European Consortium for Accreditation in higher education, 2011. URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf.

²³ Graz Declaration 2013 Forward from Berlin: the Role of the Universities. URL: <http://www.unizg.hr/rz/dokumenti/grazdec.pdf>.

²⁴ Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

²⁵ Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

удосконаленням «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG), яка мала здійснюватися групою E4 (ENQA, ESU, EUA, EURASHE), Міжнародною освітою (International Education, EI), BUSINESS EUROPE та Європейським реєстром забезпечення якості вищої освіти (EQAR). Оновлена версія документа ESG була представлена на Єреванській конференції міністрів вищої освіти (2015 р.). Порівнюючи версії документа, потрібно зазначити, що ESG 2015 враховує розвиток європейської вищої освіти, а ESG 2005 – перехід до студентоцентрованого навчання, гнучких траєкторій навчання та визнання компетентностей, отриманих поза формальною освітою. Також підвищився інтерес до процесу інтернаціоналізації вищої освіти та розвитку цифрового навчання. У документі ESG 2015 є посилання на вже розроблені та затверджені документи – рамки кваліфікацій та ECTS. Збільшується сфера використання ESG 2015 щодо закладів вищої освіти у ЄПВО тобто він вже застосовується до транскордонної та транснаціональної вищої освіти, а також до різних видів надання послуг (наприклад цифрового навчання). Версії ESG 2005 та ESG 2015 зосереджуються на забезпеченні якості, пов'язаному з навчанням і викладанням, але ESG 2015 включає «навчальне середовище та відповідні посилання на дослідження та інновації». У ньому робиться особливий акцент на тому, що забезпечення якості має дві базові цілі: підзвітність та удосконалення, а тому ESG застосовується таким чином до різних підходів щодо забезпечення якості. Цілі ESG 2015 покликані сформувані спільні рамки для забезпечення якості в Європі; забезпечити впевненість та підвищення якості вищої освіти; підтримувати взаємну довіру; надавати інформацію про забезпечення якості в ЄПВО. Оновлена версія ESG 2015 відображає консенсус між усіма залученими організаціями у завданні просування ідеї забезпечення якості в ЄПВО і, тим самим, створює міцну основу для успішної її реалізації²⁶. «Імплементация узгоджених структурних реформ є запорукою для консолідації ЄВПО і для успіху в довгостроковій перспективі. Наближеність систем освітніх рівнів, єдина ЄКТС, спільні принципи і стандарти забезпечення якості освіти, просування програм мобільності та спільних програм, а також програм подвійних дипломів є фундаментом ЄВПО. Повна та злагоджена імплементація погоджених реформ на національному рівні вимагає спільних зобов'язань політиків та академічної спільноти, а також активнішого залучення зацікавлених сторін. Невпровадження реформ у деяких країнах компрометує функціонування та репутацію всього ЄПВО»²⁷.

З іншого боку, слід зазначити, що досить активно розвивається підхід до якості вищої освіти на основі використання міжнародних стандартів управління якістю ISO для забезпечення ефективного функціонування систем управління якістю в закладах вищої освіти. Адже серія стандартів ISO 9001:2015 зазначає, що використання системи управління якістю є стратегічним рішенням для організації, що підвищить загальну ефективність та забезпечить базис щодо інноваційних механізмів для розвитку. Перевагами запровадження системи управління якістю ISO 9001:2015 зазначено: здатність постійно постачати продукцію та послуги, які задовольняють вимоги замовників, законодавчі вимоги; створення можливостей для підвищення задоволеності замовників; урахування ризиків і можливостей, пов'язаних із середовищем і цілями організації; здатність демонструвати відповідність установленим вимогам до системи управління якістю²⁸. Стандарт не вимагає однакової структури різних систем управління якістю; узгодження документації зі структурою розділів цього стандарту; використання специфічної термінології цього стандарту в межах організації²⁹.

Стандарти ISO 21001 «Освітні організації – Системи менеджменту освітніх організацій» визначають вимоги до системи управління для освітніх організацій. Мета ISO 21001 – сприяти організації розуміти та реалізовувати потреби та очікування зацікавлених сторін. ISO 21001:2018 визначає вимоги до системи управління для освітніх організацій (EOMS), коли така організація має продемонструвати свою здатність підтримувати набуття та розвиток компетентностей через навчання або дослідження; підвищити задоволеність студентів, інших бенефіціарів і персоналу через ефективне застосування процесів вдосконалення системи та забезпечення відповідності вимогам студентів та інших бенефіціарів³⁰.

Експерт Центру інновацій знань, який спеціалізується на процесах забезпечення якості, F.Camilleri зазначає, що «ISO 21001 долає обмеження застосування ISO 9001 у галузі освіти та визначає принципи, на яких базується стандарт. Крім того, в ньому представлена структура стандарту, а також обговорюється, як він може бути використаний у поєднанні зі стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості вищої освіти у

²⁶ Comparative analysis of the ESG 2015 and ESG 2005. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/associated-reports/EQUIP_comparative-analysis-ESG-2015-ESG-2005.pdf.

²⁷ Yerevan Communique. URL:

http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.05.15_Ministerial_Conference/Yerevan%20Communique.p.

²⁸ Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-900.

²⁹ Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-900.

³⁰ International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>.

межах міжнародних стандартів, що застосовуються до освіти»³¹. Також він переконаний, що «в рамках вищої освіти ISO 21001 може розглядатися не як конкурент або заміна ESG, а як додатковий інструмент, який може допомогти освітнім організаціям продемонструвати свою прихильність до ефективних практик управління освітою. Обидва стандарти поділяють прихильність до культури вдосконалення організації та розширення участі зацікавлених сторін. Головним чином, ISO 21001 надає установам, які вимагають цього, добровільним стандартом щодо того, як «впроваджувати, контролювати та ревізувати» свої системи управління відповідно до ESG»³².

Отже, на підставі аналізу міжнародного досвіду визначено, що існують різні підходи щодо проведення оцінювання діяльності закладів вищої освіти – за / без участі органів державного управління у процесі оцінювання, а також різні цілі проведення оцінювання та критерії, способи прийняття рішень та організація процесу, засновані на зовнішньому оцінюванні або на самоорганізації та самооцінюванні. Системи оцінювання якості вищої освіти у закладах Великої Британії та США мають спільну основу – самооцінювання, що превалює в процесі оцінювання та акредитації. В європейських країнах спостерігається тенденція до реалізації змішаної моделі, яка включає в себе елементи різних підходів – оцінювання з боку держави та самооцінювання³³.

Контроль за діяльністю закладу вищої освіти в Україні було покладено на органи державного управління, основними інструментами при цьому визначалися процеси ліцензування на основі нормативів та акредитації на основі освітніх стандартів, що встановлюють вимоги до кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності, організації освітнього процесу, атестації тощо. Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.) такі вимоги віднесено до ліцензійних рамок, а акредитація визначена як основний механізм оцінювання якості, що забезпечується Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Також, Законом передбачено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається з таких складових: система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, системи зовнішнього забезпечення якості та системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання якості вищої освіти³⁴.

Освітня програма, що передбачає систему внутрішнього забезпечення якості, за поданням закладу вищої освіти оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання якості вищої освіти. Стара модель оцінювання та акредитації була орієнтована передусім на кількісні показники діяльності закладу, але не охоплювала інші показники ефективності діяльності – результати навчання, надання послуг, якісний склад випускників тощо, тобто ефективне планування удосконалення якості вищої освіти не було пріоритетом. Саме це спонукає до запровадження моделі забезпечення якості вищої освіти, в основі якої лежить внутрішнє самооцінювання закладу³⁵.

В Україні наявні важливі напрацювання щодо оцінювання та акредитації освітніх програм у вищій освіті на основі міжнародного досвіду. Прикладом може слугувати проєкт Програми Еразмус+ QUAERE, де було проведено процес апробації відповідних процедур за участі закордонних партнерів та агентств у таких університетах: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Сумський державний університет, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Бердянський державний педагогічний університет, Хмельницький національний університет. За результатами проєкту QUAERE було запропоновано певні рекомендації щодо основних підходів до процесу акредитації:

³¹ F. Camilleri Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>.

³² F. Camilleri Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>.

³³ Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. – Вип. 2. – С. 110-115.

³⁴ Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 37-38. URL: <http://zakonrada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

³⁵ Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. – Вип. 2. – С. 110-115.

- зміна орієнтації акредитаційних процедур із контрольної на моніторингово-консультаційну. Метою акредитації є, з одного боку, допомога ЗВО у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та виборі оптимальних шляхів її удосконалення, а з іншого – надання здобувачам вищої освіти, роботодавцям, органам державного управління, місцевим громадам та іншим зацікавленим сторонам інформації про якість освітніх програм і надійність забезпечення якості у ЗВО;

- розгляд освітньої програми як єдиного цілого. Завдання акредитації не зводиться до перевірки дотримання окремих вимог стандартів, а швидше є перевіркою спроможності ЗВО забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти передбачених в освітній програмі результатів навчання, у тому числі завдяки функціонуванню системи внутрішнього забезпечення якості;

- максимальна прозорість, демократичність і зрозумілість процедур акредитації для всіх учасників;

- відбір експертів, яких залучають до акредитаційних процедур через відкритий конкурс. Має бути побудована система постійного професійного вдосконалення експертів та їх сертифікації;

- застосування запобіжних заходів для виникнення конфлікту інтересів серед членів експертних груп;

- створення системи морального та адміністративного покарання експертів у випадку порушення ними академічної етики;

- включення до експертної групи не лише фахівців, які забезпечують підготовку за подібними програмами в інших ЗВО, але й представників ринку праці та здобувачів вищої освіти;

- передування оглядовому візиту експертної групи до закладу дистанційного ознайомлення із звітом про самооцінювання освітньої програми, публічною інформацією про ЗВО та його підрозділи;

- спілкування експертів упродовж оглядового візиту із робочою групою освітньої програми, викладачами, адміністрацією факультету/інституту та ЗВО, здобувачами вищої освіти, випускниками та соціальними партнерами. Метою спілкування є перевірка та уточнення інформації, що надана у звіті про самооцінювання, а також дослідження функціонування системи внутрішнього забезпечення якості на предмет відповідності критеріям, що визначені агентством з акредитації;

- формування заключного звіту про оцінювання освітньої програми після оглядового візиту й до ЗВО, його узгодження, затвердження та оприлюднення;

- забезпечення гідної оплати праці експертів, яка, однак, повністю виключає будь-які фінансові стосунки між членами експертних груп і ЗВО³⁶.

Необхідно зазначити, що огляд процедур і відповідних документів, розроблених Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти засвідчив реалізацію зазначених положень³⁷.

Висновки

Отже, на основі аналізу та узагальнення міжнародного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти можна зробити такі висновки.

1. Основна відмінність європейських систем забезпечення якості вищої освіти від американської полягає у кількості наданих владних повноважень органам державного управління, а саме: визначення мети та критеріїв оцінювання, процесу та характеру прийняття рішень, організації процесу оцінювання.

2. В Україні започатковано запровадження змішаної моделі, де оптимально поєднуються контроль з боку держави (ліцензування, нагляд) та самооцінювання закладом вищої освіти. Надзвичайно важливим є залучення професійних асоціацій як експертів при проведенні оцінювання якості у закладах вищої освіти, що надасть можливість за результатами оцінювання сформулювати актуальні пропозиції щодо удосконалення якості відповідно до потреб і вимог професійного середовища, а закладам вищої освіти оперативно реагувати, додаючи або виключаючи певні результати навчання до освітніх програм.

3. Можна стверджувати, що у системі вищої освіти України закладено нормативно-правову основу щодо гармонізації національного законодавства зі положеннями ЄПВО, зокрема у частині ESG.

³⁶ Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE): методичний посібник / В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк та ін.; за заг. ред. Л.В. Губерського. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – 74 с.

³⁷ Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/рішення-і-положення/>.

Список використаних джерел

Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 4 (68). С. 236 -249.

Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр.* 2017. № 2. С. 110-115.

Губерський Л.В., Бугров В.А., Гожик А.П., Щеглюк Д.В. Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE). Київ. 2018. 74 с.

Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakonrada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

Мегель О. Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. URL: http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/рішення-і-положення/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html. (дата звернення: 30.12.2019).

ENQA. ESG. URL: <http://www.enqa.eu/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

Accreditation in the United States. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html. (дата звернення: 30.12.2019).

Braaten K., Zwiessler S. Guide to good practices for training experts. European Consortium for Accreditation in higher education, 2011. URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Camilleri F. Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>. (дата звернення: 30.12.2019).

Comparative analysis of the ESG 2015 and ESG 2005. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/associated-reports/EQUIP_comparative-analysis-ESG-2015-ESG-2005.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/reviews/enqa-agency-reviews/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Consortium for Accreditation in Higher Education (ECA). URL: <http://www.eurashe.eu/about/partners/eca/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Graz Declaration 2013 Forward from Berlin: the Role of the Universities. URL: <http://www.unizg.hr/rz/dokumenti/grazdec.pdf>.

Institutional Accrediting Agencies. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg6.html#RegionalInstitutional. (дата звернення: 30.12.2019).

International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Keiser. A. Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform. URL: <https://sites.ed.gov/naciqi/files/2018/02/Regulatory-Reform-Recommendations-FINAL.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Provincial quality assurance systems. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/provincial-quality-assurance-systems/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Quality assurance principles. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/quality-assurance-principles/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Universities Canada. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.05.15_Ministerial_Conference/. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 6. Соціальна відповідальність університетів як фактор впливу на формування та оцінювання якості вищої освіти: досвід Великої Британії

Олена Оржель,
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>

Анотація

Дослідження присвячено аналізу механізмів оцінювання якості вищої освіти у Великій Британії – державі із репутацією глобального лідера вищої освіти. Механізми оцінювання якості вищої освіти проаналізовані в контексті зовнішніх і внутрішніх систем забезпечення якості. Зокрема, описані три національні рамки: Teaching Excellence Framework, Research Excellence Framework, Knowledge Exchange Framework; механізми залучення студентів до формування та оцінювання якості вищої освіти в Huddersfield University; підходи до організації освітньої програми за принципом «connected curriculum» та оцінювання результатів навчання в University College London. Показано, що кожна з трьох рамок стимулює соціальну відповідальність університетів на національному рівні. Виявлено, що на інституційному рівні соціальна відповідальність університетів великою мірою обумовлює вибір механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Ключові слова: механізмів оцінювання якості вищої освіти, соціальна відповідальність університетів.

Актуальність. Університетська соціальна відповідальність (далі – УСВ) є важливим аспектом університетської діяльності та актуальною темою досліджень в області університетології.

УСВ реалізує себе у багатьох формах, на користь різних бенефіціарів, за участі різних суб'єктів університетських спільнот: студентів, викладачів, адміністративного персоналу, керівництва. Матриця УСВ¹ демонструє множинність підходів до реалізації УСВ на інституційному, субінституційному, локальному, національному, міжнародному рівнях.

Якість вищої освіти (як і якість освіти в цілому) є складним – багатошаровим і багатокомпонентним – явищем, що формується під впливом багатьох чинників, у тому числі – УСВ. У контексті УСВ якісна вища освіта – це освіта, яка відповідає очікуванням та запитам різних груп зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів, здатна сприяти «стійкому розвитку та вдосконаленню суспільства»², «миру, добробуту і реалізації прав людини»³.

Наприклад, щоб вважатися якісною, вища освіта має:

- задовольняти стратегічним і оперативним пріоритетам держави як донора закладів вищої освіти (далі – ЗВО);
- враховувати вимоги міжнародних організацій, які фінансують проекти реформування та модернізації вищої освіти;
- відповідати потребам місцевого розвитку, регіонального і національного ринку праці;
- задовольняти здобувачів освіти;
- приносити задоволення викладачам тощо.

Відповідно, інструменти та механізми оцінювання якості вищої освіти повинні містити певні маркери (орієнтири, benchmarks), які б свідчили про соціальну значущість освітніх програм, дослідницьких проектів,

¹Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 121. (дата звернення: 30.12.2019).

² Авторський переклад «to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole» – World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action 9 October 1998. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. – Р. 21. (дата звернення: 30.12.2019).

³ Всесвітня конференція з вищої освіти 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

громадської активності, співпраці з бізнесом тощо. Список таких маркерів нами складено за результатами попередніх досліджень⁴. Джерелами для виведення (формування) маркерів УСВ стали:

- положення Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО) про соціальний вимір Болонського процесу;
- інструмент ISO 26000 – стандарт соціальної відповідальності;
- кілька концепцій УСВ, розроблених консорціумами ЗВО в рамках програм Еразмус+, Темпус, інших проектів та ініціатив;
- статутні документи вітчизняних та іноземних ЗВО, а також їх асоціацій, мереж, об'єднань, що декларують та реалізують свою соціальну відповідальність через програми, проекти, інші форми університетської діяльності.

За результатами опрацювання вищезазначених джерел складено наступний *перелік маркерів УСВ*:

- *цінності*, наприклад: довіра, повага, справедливість;
- *принципи*, наприклад: прозорість, відкритість, підзвітність;
- *декларації* про УСВ у статутних документах та локальних університетських актах;
- *організація* університетського врядування, лідерства, менеджменту на принципах соціальної відповідальності з урахуванням інтересів і потреб різних груп внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів;
- *встановлення* та розвиток зв'язків, реалізація проектів, програм, інших заходів, спрямованих на співпрацю із зовнішніми стейкхолдерами;
- *реалізація* ЗВО проектів, програм, інших заходів, спрямованих на суспільне служіння, надання послуг громаді (місцевий, національний, глобальний рівні);
- *включення* тематики соціальної відповідальності до змісту освітніх програм усіх рівнів;
- *виконання наукових досліджень* суспільно-орієнтованої тематики;
- *реалізація проектів*, програм волонтерства;
- *реалізація благодійницьких* проектів і програм;
- *відповідальне ставлення до довкілля*;
- *ощадливе* використання ЗВО ресурсів, включно із фінансовими ресурсами;
- *поширення знань*, накопичених та здобутих ЗВО, поза межами академічного середовища.

У подальшому аналізі зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти наявність маркерів з даного переліку свідчатиме про соціальну відповідальність ЗВО: соціальну значущість освітніх програм, позитивний вплив суспільно-орієнтованих дослідницьких проектів, соціально відповідальне ставлення до співпраці з бізнесом, громадську активність тощо.

Дане дослідження базується на досвіді Великої Британії – державі з великою кількістю конкурентоспроможних і високорейтингових університетів. Працюючи в умовах міжкультурного та майнового розмаїття, ЗВО Великої Британії здатні врахувати потреби і запити різних соціальних, етнічних, культурних, мовних груп та створити належне освітнє середовище, привабливе для студентів, викладачів, дослідників з усього світу.

Конкурентоспроможність і привабливість вищої освіти Великої Британії ґрунтується на її якості, яка в свою чергу забезпечується добре розвиненими механізмами внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості, включно з механізмами її оцінювання.

Механізми оцінювання якості вищої освіти в системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти Великої Британії

Для оцінювання якості вищої освіти на національному рівні запроваджено кілька механізмів зовнішнього забезпечення якості; детально розглянемо три з них.

⁴ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 140 – 154. (дата звернення: 30.12.2019).

Teaching Excellence Framework

TEF⁵ – teaching excellence framework / рамка викладацької досконалості – система оцінювання якості викладання і навчання у ЗВО Англії, Шотландії, Уельсу; запроваджена у 2017 р. з метою надати належне викладанню як першій місії університету, повернути повагу до викладання на противагу дослідженням⁶. Рамка TEF не зосереджується виключно на викладанні і викладацькому колективі, але оцінює освітнє середовище, умови навчання, студентські послуги і перспективи студентів по завершенні бакалаврського курсу.

Наразі TEF застосовується тільки для оцінювання програм бакалаврського рівня; університети отримують відзнаку – TEF Award, яка залежно від набраних балів може бути «золотою», «срібною», «бронзовою». Участь ЗВО у TEF-оцінюванні є добровільною: у перший рік участь у конкурсі взяли понад 130⁷ університетів, станом на кінець 2019 року – майже 300 ЗВО мають TEF Award⁸. Усі ЗВО, що пройшли «випробування», зараховуються до однієї з трьох груп: «золото», «срібло», «бронза». TEF Award буде актуальним до 2021 року; зараз тривають консультації щодо перегляду й вдосконалення рамки TEF на період після 2021 року.

Рамка TEF розроблялась як додатковий до Кодексу якості для вищої освіти Великої Британії (UK Quality Code for Higher Education⁹) інструмент оцінювання якості вищої освіти. Призначення TEF – оцінити, як ЗВО Англії, Шотландії та Уельсу працюють над підвищенням якості понад нормами і стандартами, гарантованими Кодексом¹⁰. Університетам, які взяли участь в оцінюванні і мають відзнаку TEF Award, дозволяється встановлювати максимально високу плату за освітні послуги. Також ця відзнака є певним позитивним сигналом для студентів, свідченням того, що ЗВО дбає про студента, може гарантувати йому сприятливі умови для навчання, допомогу у працевлаштуванні.

Оцінювання здійснюється за 10 критеріями¹¹, переважну більшість яких можна вважати соціально-орієнтованими:

- 1) вступний конкурс (бали, за якими зараховуються першокурсники);
- 2) задоволення студентів;
- 3) якість досліджень;
- 4) інтенсивність досліджень;
- 5) перспективи випускників;
- 6) співвідношення кількості студентів і викладацького та адміністративного персоналу;
- 7) витрати на академічні послуги (комп'ютери, бібліотеки тощо);
- 8) витрати на інфраструктурні послуги (спорт, здоров'я, розваги, психологічні консультації, допомога у працевлаштуванні тощо);
- 9) відсоток випускників з «дипломами з відзнакою»;
- 10) частка (відсоток) студентів, які завершили бакалаврський цикл і отримали дипломи.

Наприклад, низькі бали, за якими університети зараховують студентів на перший курс, можуть свідчити про дотримання принципів інклюзії та рівного доступу до освіти, особливо в поєднанні з високими відсотком випускників, які завершили навчання з відзнакою, та високою часткою випускників, які завершили перший цикл вищої освіти (критерії 9 і 10). Про високу соціальну відповідальність ЗВО перед студентами свідчитимуть високі показники працевлаштування випускників, задоволення студентів, витрати на студентські послуги.

TEF не оцінює індивідуального викладача, його викладацьку майстерність, але дає уявлення про те:

- наскільки багато чи мало уваги ЗВО приділяє студенту – критерії 2, 5, 6, 7, 8, 10;
- скільки ЗВО інвестує у студентські послуги – критерії 7,8;
- чи інвестує ЗВО у якість освітнього процесу – критерії 1, 2,3, 4, 7, 9, 10;
- чи готує студентів до вимог ринку праці – критерії 5, 7, 9;

⁵ The Teaching Excellence Framework (TEF). URL: [https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-\(tef\)](https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-(tef)). (дата звернення: 30.12.2019).

⁶ What is the TEF? Results of the teaching excellence framework 2019. URL: <https://www.timeshighereducation.com/student/blogs/what-tef-results-teaching-excellence-framework-2019>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁷ What is the TEF? Results of the teaching excellence framework 2019. URL: <https://www.timeshighereducation.com/student/blogs/what-tef-results-teaching-excellence-framework-2019>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁸ What is the TEF? – URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁹ UK Quality Code for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁰ What is the TEF? URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹¹ The complete university guide. URL: <https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/league-tables/university-and-subject-league-tables-methodology>. (дата звернення: 30.12.2019).

- чи дотримуються у ЗВО принципів інклюзії та рівного доступу до вищої освіти – критерії 1, 8, 10.

Research Excellence Framework

Для оцінювання виконання університетами дослідницької місії застосовується REF¹² – research excellence framework / рамка дослідницької досконалості. REF є інструментом оцінювання якості дослідницької діяльності, що її провадять ЗВО Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії. Інструмент запроваджено у 2014 році на заміну іншому інструменту – Research Assessment Exercise – з метою збереження високих темпів, першокласної (світової) якості та широкого спектру наукових досліджень у системі вищої освіти Великої Британії¹³.

Призначення REF:

- забезпечити підзвітність за використання публічних (державних) інвестицій у дослідницьку діяльність та надати докази отриманої користі / переваги від даних інвестицій;
- надавати базову інформацію про дослідницьку діяльність у секторі вищої освіти Об'єднаного Королівства та висвітлювати її взірцеві дослідницькі моделі (reputational yardsticks) як орієнтири для сектору вищої освіти та публічного поширення;
- допомагати в ухваленні рішень під час розподілу коштів на фінансування досліджень.

REF передбачає оцінювання дослідницьких проектів ЗВО відповідною експертною панеллю (групою); загалом, існує 34 предметних панелі для проектів різної тематики. У кожному дослідницькому проекті, який ЗВО подає на оцінювання експертної панелі, оцінюються три компоненти:

- 1) якість освітніх результатів (публікації, моделі, дослідні зразки, експонати, вистави тощо);
- 2) їх вплив поза академічним середовищем;
- 3) середовище на підтримку дослідницької діяльності.

До складу експертної панелі входять три категорії фахівців:

- досвідчені науковці,
- представники міжнародних академічних спільнот
- користувачі (research users).

Інтернет-ресурс «Guide for research users»¹⁴ так визначає «research users» – це люди поза академічним середовищем, які представляють приватний, державний або третій сектор та використовують результати університетських досліджень у своїй організації або у професійній діяльності (наприклад, як замовники досліджень або партнери у проведенні досліджень)¹⁵.

Research users нарівні з науковцями беруть участь в оцінюванні дослідницьких проектів, намагаючись оцінити їх суспільний вплив і значущість. Research users цінують свою участь в експертних панелях, тому що (за їх свідченнями) це:

- дозволило їм скористатися результатами досліджень у власній професійній діяльності;
- створило можливості для мережевої співпраці із провідними дослідниками та між представниками приватного, державного або третього секторів;
- дозволило зрозуміти дослідницькі потреби їх власної організації;
- допомогло усвідомити, які потенційні бар'єри перешкоджають їх співпраці з науковцями та як подолати їх;
- створило можливості долучитися до розподілу публічних (державних) коштів тощо.

З 2014 року 250 research users взяли участь в оцінюванні університетських дослідницьких проектів.

REF у варіанті 2014 року був першою спробою у Великій Британії оцінити вплив дослідницької діяльності ЗВО поза академічним середовищем¹⁶, при цьому вплив розумівся як «наслідок, зміна, користь для економіки, суспільства, культури, державної політики або послуг, здоров'я, навколишнього середовища, якості

¹² What is the REF? URL: <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹³ What is the REF? URL: <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁴ Авторський переклад 'Research users' are people outside of academia in the private, public or third sectors, who make use of university research in their organisation or professional activity (by commissioning research or collaborating with academic researchers, for example). – Guide for research users. URL: <https://www.ref.ac.uk/about/guide-for-research-users>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁵ Авторський переклад 'Research users' are people outside of academia in the private, public or third sectors, who make use of university research in their organisation or professional activity (by commissioning research or collaborating with academic researchers, for example). – Guide for research users. URL: <https://www.ref.ac.uk/about/guide-for-research-users>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁶ REF impact. URL: <https://re.ukri.org/research/ref-impact>. (дата звернення: 30.12.2019).

життя у відмінному від університетського середовищі»¹⁷. Загалом, університетами Великої Британії було надано експертним панелям 6975 кейсів (impact case studies) для оцінювання їх суспільного впливу. За результатними оцінювання експертами:

- засвідчено вплив університетських дослідницьких проектів на локальному та глобальному рівнях;
- з'ясовано, що університети залучають для проведення досліджень широкі кола державних установ, приватних і благодійних організацій, місцеві громади;
- доведено, що більш вагомий вплив і більша користь походять від міждисциплінарних дослідницьких проектів.

REF як інструмент оцінювання якості вищої освіти беззаперечно орієнтований на соціальну відповідальність ЗВО, його внесок у соціально-економічний розвиток, покращення якості життя, довкілля та здоров'я громадян, соціальне згуртування через співпрацю між різними секторами та спільнотами як у Великій Британії, так і за кордоном.

Knowledge Exchange Framework

KEF¹⁸ – knowledge exchange framework (дослівно – рамка обміну знаннями) – це найновіша ініціатива Уряду Великої Британії, спрямована на оцінювання якості вищої освіти. Запровадження KEF заплановано на 2020 рік, утім цьому передувала кількарічна підготовча робота. Робота почалася у 2017 році в рамках Промислової стратегії Великої Британії (UK's Industrial Strategy¹⁹) з метою підвищення конкурентоспроможності британських університетів щодо «створення, передачі та застосування знань»²⁰; протягом 2018-2019 років тривали консультації, працювали експертні групи; на кінець 2019 року були ухвалені основні рішення щодо запровадження рамки у 2020 р.

Призначення KEF – посилити вплив вищої освіти на економіку і суспільство²¹, при цьому надати університетам Великої Британії фінансові ресурси, які б стимулювали їх працювати на світове співтовариство і суспільне благо ще інтенсивніше²². University of Portsmouth²³ так роз'яснює академічним спільнотам сутність даної рамки: «Вона покаже, як ми перетворюємо наші дослідження у нові ідеї, нову інтелектуальну власність і нові компанії. Іншими словами, вона є мірилом того, наскільки добре ми працюємо із суспільством і промисловістю задля користі світу, суспільства»²⁴.

У своєму нинішньому варіанті KEF складається з кількох компонентів²⁵: індикаторів (статистичних даних), до яких додається описова частина (narrative); принципів і кращих практик.

Індикатори, за якими оцінюється діяльність ЗВО щодо поширення знань і здійснення впливу на суспільство, об'єднані у 7 категорій:

- 1) дослідницькі партнерства;
- 2) робота із бізнесом;
- 3) робота з громадськістю та третім сектором;
- 4) внесок у розвиток умінь, навичок, підприємливості;
- 5) місцеве економічне зростання та відновлення;
- 6) права інтелектуальної власності та комерціалізація;
- 7) залучення у суспільну діяльність, справи місцевої громади.

Далі для кожної з категорій уточнюється набір індикаторів, що свідчать про партнерство з бізнесом, внесок у місцевий соціально-економічний розвиток, рівень розвинення підприємництва тощо.

¹⁷ Авторський переклад 'an effect on, change or benefit to the economy, society, culture, public policy or services, health, the environment or quality of life, beyond academia'. REF impact. URL: <https://re.ukri.org/research/ref-impact>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁸ Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁹ The UK's Industrial Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/topical-events/the-uks-industrial-strategy>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁰ Department for Education. URL: <https://re.ukri.org/documents/2017/jo-johnson-to-david-sweeney>. (дата звернення: 30.12.2019).

²¹ Knowledge exchange. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange>. (дата звернення: 30.12.2019).

²² Knowledge exchange. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange>. (дата звернення: 30.12.2019).

²³ University of Portsmouth. URL: <https://www.port.ac.uk/about-us/our-story/our-awards-and-rankings/knowledge-exchange-framework>.

²⁴ Авторський переклад 'It will show how we turn our research into new ideas, new intellectual property and new companies. In other words, it's a measure of how well we work with society and industry to benefit the world'. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵ Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).

Описова частина KEF має три розділи:

- 1) інституційний контекст, а саме стислий опис географічного, економічного та соціального середовища, у якому працює ЗВО;
- 2) залучення у суспільну діяльність, справи місцевої громади: ЗВО мають надати інформацію про а) суспільні верстви, групи осіб, яким ЗВО надає послуги, та пояснити, як було визначено потреби цих груп; б) цілеспрямовані заходи з метою задоволення вищезазначених потреб; в) свідчення, докази того, що потреби не залишилися поза увагою ЗВО, і що було отримано певні матеріальні результати;
- 3) місцеве економічне зростання та відновлення – університет повинен окреслити територію, яку він вважає своєю «місцевістю» (local area); пояснити, як було визначено потреби місцевості (місцевостей), на яких має місце економічне зростання та відновлення; описати цілеспрямовані заходи, яких було вжито у відповідь на існуючі потреби, та результати, що їх було досягнуто.

Принципи для рамки обміну знаннями було сформульовано у відповідному Конкордаті (Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education²⁶), розробленому за участі ЗВО, інших установ та організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері вищої освіти (Перелік принципів див. далі у Додатку 1). Крайні практики узагальнені у довіднику «University Knowledge Exchange (KE) Framework: good practice in technology transfer»²⁷ групою британських викладачів, ректорів, експертів і посадовців.

Варто зауважити, що після запровадження KEF академічні спільноти Великої Британії почали висловлювати скептичні зауваження щодо подібності двох рамок KEF і REF, адже обидві рамки зосереджені на оцінюванні впливу університетської діяльності щодо поширення знань. Відмінність між двома рамками полягає у тому, що REF оцінює вплив безпосередньо від результатів проведених досліджень, а KEF має на меті зібрати дані про усі типи обміну знаннями, які здійснюються у певному ЗВО²⁸: від неформального навчання для громадських лідерів до курсів підвищення кваліфікації для посадовців і державних службовців; від створення студентських стартапів до внеску у місцевий і регіональний розвиток.

REF дозволяє:

- зібрати інформацію загалом по країні про розподіл коштів на дослідження;
- забезпечити підзвітність щодо використання державних (публічних) фінансів;
- порівняти успіхи у дослідницькій діяльності одного ЗВО з іншими ЗВО країни;
- відтворити загальнонаціональну картину університетської дослідницької діяльності включно із формуванням дослідницької культури британської академічної спільноти.

Іншими інструментами оцінювання якості вищої освіти у Великій Британії є винагороди, відзнаки викладачів і ЗВО, які з'явилися як альтернатива університетським рейтингам і з метою надати більшої ваги викладацькій діяльності, яка у зв'язку із змаганням університетів за рейтинги та гранти на дослідження програвала дослідницькій діяльності. Такими винагородами є: Global Teaching Excellence Award²⁹; Collaborative Award for Teaching Excellence³⁰.

Механізми формування та оцінювання якості вищої освіти на інституціональному рівні в контексті УСВ

У цій частині розділі представлені підходи до формування та оцінювання якості вищої освіти у двох університетах Великої Британії: University College London³¹ (далі – UCL) та Huddersfield University³² (далі – HU). Перший університет позиціонує себе як дослідницький університет; другий – як університет, інтегрований у

²⁶ Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education in England. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Pages/knowledge-exchange-concordat-consultation.aspx>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁷ University KE framework: Good practice in technology transfer. URL: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20180405115330/http://www.hefce.ac.uk/pubs/rereports/year/2016/ketech>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁸ Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef/>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁹ Global Teaching Excellence Award. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/awards/teaching-excellence-awards/global-teaching-excellence-awards>. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁰ Collaborative Award for Teaching Excellence. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/awards/teaching-excellence-awards/collaborative-award-for-teaching-excellence>. (дата звернення: 30.12.2019).

³¹ University College London. URL: <https://www.ucl.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

³² Huddersfield University. URL: <https://www.hud.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

групаду, так званий «civic university»³³. HU у 2017 році переміг у конкурсі Global Teaching Excellence Award³⁴ (Глобальна відзнака за викладацьку досконалість) та у цьому ж році увійшов до «золотої» (найвищої) групи за оцінюваннями в рамках вищезгаданої системи TEF. UCL за системою оцінювання TEF входить у другу групу («срібло»), але присутній у першій десятці міжнародних рейтингів Times і QS, займає третю позицію у національному рейтингу ЗВО Великої Британії³⁵. UCL та HU практикують різні підходи до формування та оцінювання якості вищої освіти, але обидва демонструють прихильність до УСВ.

University College London. Як дослідницький університет, UCL вважає тісний зв'язок освітнього і дослідницького компонентів засобом підвищення якості вищої освіти і пропонує так званий «connected curriculum»³⁶ (сполучений / об'єднаний курикулум) – підхід до навчання через дослідження та розслідування (enquiry). Мова йде не тільки про пошук ефективних методик для індивідуального навчання, але й про створення в університеті «ціннісно-орієнтованої дослідницько-освітньої екосистеми»³⁷. Даний підхід спирається на концепцію UNESCO, що тлумачить освіту як суспільне благо, колективне прагнення і творення³⁸.

Відповідно, вимірами (dimensions), що утворюють рамку «connected curriculum»³⁹ є:

- 1) зв'язок студента із науковцями, дослідниками і дослідженнями, що виконуються в ЗВО;
- 2) інтеграція дослідницької діяльності у процес навчання;
- 3) зв'язок студентів із студентами інших спеціальностей та із зовнішнім (неакадемічним)

середовищем;

- 4) зв'язок академічного навчання із практикою (фаховою діяльністю, роботою);
- 5) результати навчання набувають форму об'єкта або продукту (outputs), орієнтованого на певного клієнта або аудиторію (зв'язок із потенційним або реальним клієнтом, замовником дослідження);
- 6) зв'язок студентів із іншими студентами на різних етапах навчання та із випускниками.

Підхід «connected curriculum» укорінений⁴⁰ у діалозі і міжлюдських стосунках, дозволяє студентам:

- розвиватися самим і допомагати розвиватися іншим;
- ставити під сумнів існуючі знання;
- ставати спів-творцями нових знань;
- виносити їх на широкий загальний рівень, перевіряти на практиці та втілювати в життя;
- завдяки вищезазначеному сприяти глобальному суспільному благу.

Завдяки дослідницькій діяльності (через усвідомлення того, що ми чогось не знаємо; перевірку теорії практикою; продукування нових знань тощо) в університетах твориться суспільство, спроможне до критичного мислення та рефлексії⁴¹.

UCL:

- пропонує студентам міждисциплінарні інтегровані програми (наприклад: у бакалаврській програмі «Суспільства» поєднуються дві галузі знань: «соціальні науки» і «право»; в іншій бакалаврській програмі поєднуються «здоров'я» і «довкілля»);
- з першого курсу знайомить («сполучає») студентів із дослідниками та їх дослідницькими проектами;
- застосовує форми і методи навчання, що базуються на дослідженнях;
- широко практикує групові завдання і проекти;
- урізноманітнює результати навчання (outputs), адресовані різним аудиторіям: бізнес-спільнотам, громадянському суспільству, експертному середовищу тощо.

³³ Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. – 77 р. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁴ University of Huddersfield wins Global Teaching Excellence Award 2017. URL: <https://www.heacademy.ac.uk/about/news/university-huddersfield-wins-global-teaching-excellence-award-2017>. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁵ UCL rises to eighth place in QS World University Rankings. URL: <https://www.ucl.ac.uk/news/2019/jun/ucl-rises-eighth-place-qs-world-university-rankings>. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁶ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. London, UCL Press, 2017. – P. 4.

³⁷ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 8.

³⁸ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 8.

³⁹ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 5.

⁴⁰ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P.13, 17, 19.

⁴¹ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 48.

Такі практики UCL очевидно потребують відмінних від традиційного підходів до оцінювання результатів навчання студента. Відповідно до обраних форм і методів навчання, урізноманітнюються підходи до оцінювання студентів задля того, щоб зробити процес оцінювання справедливим, валідним (обґрунтованим і відповідним навчальній діяльності), достовірним⁴².

Для «connected curriculum» UCL застосовує зовнішньо-орієнтоване оцінювання студентів (outward-facing student assessment⁴³). Таке оцінювання, зорієнтоване на результат дослідницької або розслідувальної діяльності студента, який набуває форму певного продукту (output), адресованого конкретній аудиторії або виконаного на замовлення справжнього або уявного клієнта. Крім викладача, учасниками процесу оцінювання результатів навчання студента можуть стати⁴⁴:

- сам студент (само-оцінка);
- його колеги по групі, курсу;
- студенти інших освітніх програм, іноземні студенти;
- студенти-ментори старших курсів;
- дослідники (аспіранти, науковці), з якими співпрацював студент у процесі проходження навчання та виконання свого дослідження;
- підприємці, потенційні працедавці, їх представники;
- фахівці-практики;
- політики, представники органів влади;
- споживачі певних послуг (юридичних, медичних, соціальних);
- пересічні громадяни, якщо зацікавлені у тому продукті, що пропонує студентська спільнота та інші.

Для оцінювання, максимально наближеного до реальності, важливого значення набуває продукт (output), який студент має продемонструвати як результат навчання. Крім традиційного есе або лабораторної роботи, у UCL використовуються⁴⁵:

- слайдові презентації, мультимедіа-презентації;
- веб-сайти і веб-сторінки, блоги;
- сценарії; студентські вікіпедії;
- відео, документальні фільми;
- постери, друковані або електронні;
- виставки, де представлені результати дослідницької або творчої діяльності студента;
- ігри, симуляції;
- виступ, групові або індивідуальні презентації для певної групи, спільноти;
- вистави;
- презентації-демонстрації (певного знаряддя, інструментарію);
- студентські комунікативні заходи (наприклад, організована студентами конференція для працедавців, випускників).

Це далеко не повний перелік можливих результатів навчання, який студент може представити; вибір того чи іншого результату залежить від дисципліни, курсу, рівня, змісту та інших факторів.

У рамках «connected curriculum» етапи навчання і оцінювання можуть поєднуватися. Наприклад, соціальні працівники, запрошені для оцінювання розробленого студентами проекту програми соціальних послуг для місцевої громади, надаючи свій feedback на представлений проект, можуть значно допомогти студентам вдосконалити їх продукт. Часто аудиторія, запрошена для оцінювання результатів навчання, стає спів-творцями знань разом з іншими студентами, викладачами, дослідниками. Іншими словами, на етапі оцінювання не припиняється зв'язок студента із тими суб'єктами (акторами), які були залучені до освітнього процесу. Діалог як інструмент дослідження, засіб перевірки знань, істинності гіпотез має місце не тільки на етапі навчання, але й залишається на етапі оцінювання.

Міждисциплінарність, тісний зв'язок між студентом, якого оцінюють, та клієнтом, задля якого твориться той чи інший продукт, орієнтація при оцінюванні на потреби і проблеми зовнішнього світу

⁴² Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 101-102.

⁴³ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 101.

⁴⁴ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 106.

⁴⁵ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 104.

(наприклад працедавців або вразливих спільнот громади) ставлять питання про періодичність або час проведення оцінювання: по закінченні кожної дисципліни, по завершенні першого, другого і т. п. курсу або по закінченні навчання? UCL не має однієї вірної відповіді на це запитання, але пропонує інструмент оцінювання результатів студентського навчання під назвою «студентське портфоліо» (showcase portfolio⁴⁶ – дослівно «вітрина студента»), яке може набувати різних форм, у тому числі бути онлайнним. Студентське портфоліо, яке наповнюється у процесі проходження освітньої програми, може включати:

- «щоденник», тобто фіксацію, рефлексію й аналіз здобутих студентом знань та освітнього досвіду;
- результати тестувань, анкетувань за всі роки програми та feedback на них;
- роботу над помилками;
- спостереження студента за власним планами навчання і проведення досліджень;
- самооцінку, оцінку здобутих студентом компетентностей, їх порівняння із профілем професійних компетентностей тої чи іншої спеціальності.

Студентське портфоліо забезпечує «інтегрований, цілісний та розвивальний»⁴⁷ підхід до оцінювання та дозволяє оцінювачу спостерігати за професійним та особистісним зростанням студента, своєчасно втручатися (наприклад через feedback) задля покращення результатів навчання.

Сучасні технології дозволяють регулювати доступ до онлайнного студентського портфоліо. Портфоліо може бути відкритим завжди або на певний час для викладачів, на певний час для інших студентів, потенційних працедавців тощо. Такий доступ урізноманітнює підходи до оцінювання студента та полегшує роботу викладача.

Автор публікації «A Connected Curriculum for Higher Education» D. Fung зазначає, що запровадження зовнішньо-орієнтованого оцінювання студентів в рамках «connected curriculum» потребуватиме змін на рівні кафедр, факультетів та університету в цілому, зокрема утвердження «культури залучення» (culture of engagement)⁴⁸.

University of Huddersfield. Як було зазначено раніше, University of Huddersfield (далі – HU) має «золоту» відзнаку TEF award, тобто входить до вищої ліги університетів Об'єднаного Королівства за напрямом діяльності «викладання і навчання». HU практикує низку цікавих підходів до формування та оцінювання якості вищої освіти, серед яких – система залучення студентів до оцінювання якості викладання і навчання. В HU діє мережа «academic reps» (академічних представників); вони – посередники між студентством, Students' Union (студентською спілкою) та університетом; їх завдання – збирати та доносити думку студентів щодо викладання тієї чи іншої дисципліни та задоволення студентів навчальним процесом до академічної спільноти.

На початку навчання для кожної дисципліни обирається два «academic reps», які починають свою діяльність із знайомства і спілкування із своїми однокурсниками. «Academic reps» мають бути завжди доступними для спілкування, вміти слухати, легко йти на контакт.

Від імені студентів «academic reps» мають право звертатися до викладачів з проханнями внести певні зміни у викладання курсу, доносити стурбованість щодо складності матеріалу, пояснень або занепокоєння студентів певними організаційними моментами. «Academic reps» можуть звертатися до викладачів від імені групи студентів, але, коли потрібно, також висловлювати думку, позицію одного студента. Мінімум два рази на семестр «academic reps» зустрічаються і обговорюють сильні та слабкі сторони викладання дисципліни з Course Committee (комітетом курсу, тобто розробниками освітньої програми) та Student Panel⁴⁹ (колегією студентських представників). Крім цих двох обов'язкових та офіційних зустрічей, у разі потреби academic reps можуть звертатися до окремих викладачів, вищезазначених груп, а також до Students' Union. Варто зауважити, що Students' Union є першим «вікном» допомоги і підтримки для academic reps, куди їм радять звертатися за консультацією або по допомогу в першу чергу.

У даному механізмі забезпечення якості вищої освіти, яким по суті є система «academic reps», суміщені та чітко розподілені відповідальності та функції трьох ключових учасників освітнього процесу: студентів, університету, студентської спілки.

Відповідальність студентів – бути активними учасниками освітнього процесу, в тому числі через виконання ролі «academic reps» та донесення через них побажань студентської спільноти щодо вдосконалення

⁴⁶ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 108-110.

⁴⁷ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 112.

⁴⁸ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 112.

⁴⁹ Huddersfield Students' Union. URL: <https://www.huddersfield.su/officers>. (дата звернення: 30.12.2019).

процесу викладання і навчання, внесення змін до організації навчання, поведінки або ставлення викладача тощо.

Відповідальність університету – забезпечити вибори «academic reps» на початку навчання з тої чи іншої дисципліни, організувати на початку навчального року роботу Course Committees для кожної освітньої програми та Student Panels для кожної школи, факультету.

На студентську спілку покладена відповідальність за підготовку (навчання, тренінги) та підтримку «academic reps» протягом усього періоду їх діяльності. Для цього передбачені тренінги з лідерства, ведення переговорів, ефективного слухання, публічних виступів, роботи у команді, участі та проведенні засідань комітетів і брифінгів тощо. Кожен «academic rep» має свого куратора серед співробітників студентської спілки, до якого може звернутися по допомогу⁵⁰. На підтримку academic reps створений і працює веб-сайт на порталі HU⁵¹. Серед іншого, на підтримку academic reps створено цифровий інструмент The Tracker⁵² – онлайн-вий щоденник, у якому «academic rep» може фіксувати звернення студентів, відповіді викладачів, майбутні та минулі події, рефлексувати, шукати рішення тощо.

Крім електронних ресурсів, «academic reps» запропонована друковані порадики та інструкції⁵³, які радять:

- як встановити контакт і налагодити комунікацію із студентами-однокурсниками,
- як чомно спілкуватися з викладачами,
- куди звертатися, якщо викладачі ігнорують прохання студентів,
- що робити, якщо бажаної мети не вдалося досягти тощо.

Щотижня для «academic reps» відбувається захід «Coffee, Cake and Reps»⁵⁴ («Кава, тістечко та академічні представники»), де вони збираються, щоб неформально обговорити свої проблеми, поділитися досвідом, навчитися з досягнень своїх колег. Щорічно проходить конференція «academic reps» задля обміну досвідом та визнання (нагороди) представників студентської спільноти, які відповідально ставилися до своїх обов'язків бути «голосом» студентів, захищали їх інтереси, вживали заходів для покращення змістовного наповнення або методичного забезпечення курсу.

Крім визнання та нагород, «academic reps» отримують деякі побічні переваги: стрімкий розвиток компетентностей (м'яких навичок), додаткові знання (наприклад, розуміння організаційно-функціональної структури HU), знайомство і спілкування з академічним і адміністративним персоналом, що може вплинути на кар'єрне зростання «academic reps» по завершенні освітньої програми.

Важливо наголосити, що внесок кожної категорії учасників, які утворюють систему «academic reps» – студентів, студентської спілки, університету, – у формування та оцінювання якості вищої освіти в HU є важливим. Разом з тим, варто зауважити, що існування та вдале функціонування даної системи взагалі можливе тільки за умови наявності внутрішньої системи забезпечення якості, зокрема розгалуженої організаційної інфраструктури та культури якості, яка охоплює академічний та адміністративний персонал, студентське самоврядування (студентську спілку), студентів, починаючи з першого курсу бакалаврату.

Однозначно, даний механізм формування та оцінювання якості в HU можна вважати соціально відповідальним, адже він ґрунтується на соціальній відповідальності різних груп внутрішніх стейкхолдерів ЗВО і враховує інтереси ключових учасників освітнього процесу: студентів, викладачів, адміністрації. Даний підхід до оцінювання якості вищої освіти можна розглядати як зразок університетського служіння, коли різні учасники спільноти (активні студенти, в першу чергу) готові служити студентській громаді, постійно вдосконалюючи якість викладання і навчання та освітніх програм у цілому.

Аналіз механізмів формування та оцінювання якості вищої освіти UCL і HU, відмінних за своїми місіями та контингентом студентів, позиціями у національних і міжнародних рейтингах, продемонстрував, що вони застосовують різні підходи до формування та оцінювання якості. Спільним для кожного з університетів є створення ефективного багаторівневого механізму формування та оцінювання якості вищої освіти, із множинним суб'єктами та поєднанням різних функцій: викладання і навчання, дослідницької діяльності, самооцінювання, залучення до оцінювання різних представників академічних спільнот і зовнішніх стейкхолдерів.

⁵⁰ Huddersfield Students' Union. URL: <https://www.huddersfield.su/officers>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁵¹ Academic Rep Website. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁵² The Tracker. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite/tracker>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁵³ Students making change for students: a guide for academic reps. – Huddersfield Students' Union, 2019.

⁵⁴ Coffee, Cake and Reps. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite/ccr>. (дата звернення: 30.12.2019).

Кілька чинників забезпечують ефективність вищеописаних механізмів формування і оцінювання якості вищої освіти. В обох університетах механізми оцінювання інтегровані у внутрішні системи забезпечення якості, важливими складовими якої є наявність організаційної інфраструктури та інституційного нормативно-правового забезпечення. Внутрішні системи забезпечення якості посилюються розвиненою культурою якості та інтеграцією із зовнішньою системою забезпечення якості вищої освіти Великої Британії. У такий спосіб у кожному окремому ЗВО виникає індивідуальна (характерна тільки для нього) екосистема, укорінена в університетській соціальній відповідальності та культурі якості, коли усі (принаймні переважна більшість) університетських спільнот усвідомлюють власну відповідальність за якість вищої освіти та визнають необхідність постійно працювати над її вдосконаленням.

Кожен з проаналізованих механізмів формування та оцінювання якості вищої – «connected curriculum» в University College London та система «academic reps» у University of Huddersfield – може бути адаптований та запроваджений в українських ЗВО.

Висновки

1. Аналіз провідного зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції засвідчив, що якість вищої освіти є складним (комплексним) явищем, яке формується під впливом багатьох факторів за участі численних учасників і має кілька вимірів, укорінених у природі університетської діяльності.

2. Соціальна відповідальність ЗВО спонукає їх до комплексного (екосистемного) тлумачення якості:

- визнання відповідальності перед кількома різними категоріями учасників освітнього процесу;
- визнання відповідальності перед зовнішніми стейкхолдерами;
- визнання відповідальності за різні напрями університетської діяльності (викладання і навчання, дослідження тощо);

- створення інфраструктури для забезпечення якості,
- формування культури якості,
- сприяння студентам у набутті досвіду для успішної професійної кар'єри тощо.

За такого підходу співпраця із зовнішнім світом (поза стінами ЗВО) є важливим фактором творення та оцінювання якості, зокрема сприяння працевлаштуванню студентів.

3. Сучасний ЗВО є екосистемою, інтегрованою у зовнішнє середовище: систему освіти взагалі; громаду, на території якої знаходиться ЗВО; ринок праці, для якого він готує кадри тощо. Внутрішній простір університетської екосистеми займають: викладання і навчання, дослідження, міжнародна співпраця, університетське врядування, студентське самоуправління, взаємодія із стейкхолдерами поза межами ЗВО та ін.

4. При розробленні / вивченні підходів до оцінювання якості вищої освіти важливо враховувати внесок кожного з суб'єктів та елементів екосистеми у творення якості:

- студентів;
- академічного та адміністративного персоналу;
- актуальних на час дослідження стратегій, політик, програм, артикульованих у локальних (інституційних) нормативно-правових актах;
- національних освітніх політик;
- законодавчого регулювання;
- працедавців;
- стану національної економіки, її фінансових можливостей;
- глобальних тисків тощо .

5. Досвід Великої Британії свідчить, що якість вищої освіти – серед іншого – забезпечується органічним поєднанням зовнішніх і внутрішніх механізмів оцінювання якості вищої освіти. Перші будуть єдиними для сфери вищої освіти; другі – специфічні для кожного конкретного ЗВО.

Соціальна відповідальність університетів, соціальна роль освіти загалом значною мірою впливають на формування якості вищої освіти та обумовлюють вибір механізмів її оцінювання. Три рамки для оцінювання якості вищої освіти Об'єднаного Королівства: Teaching Excellence Framework, Research Excellence Framework, Knowledge Exchange Framework стимулюють соціальну відповідальність університетів на національному рівні. На інституційному рівні соціальна відповідальність університетів великою мірою обумовлює вибір механізмів

оцінювання якості вищої освіти залежно від типу університету (наприклад, дослідницький або суспільно-орієнтований, інтегрований у громаду).

6. Через неможливість урахування впливу всіх факторів на якість вищої освіти одночасно, досліднику доцільно застосовувати метод кращих практик і фрагментарно описувати екосистему ЗВО – включно із забезпеченням якості та механізмами її оцінювання, – обираючи серед суб'єктів та елементів одного ЗВО або сектору вищої освіти однієї країни, або кількох країн Європейського простору вищої освіти ті, що на розсуд дослідника є найбільш актуальними, важливими тощо.

ДОДАТОК 1

Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education / Конкордат задля активізації обміну знаннями у вищій освіті

<i>Principles</i>	<i>Принципи</i>
1. Mission: Knowledge exchange is a recognised part of the overall university strategy. We have a clear understanding of the institutional role and the purpose of KE and whom the intended beneficiaries are.	1. Місія: Обмін знаннями є частиною загальноуниверситетської стратегії. Ми чітко розуміємо інституційне значення обміну знаннями та його мету, а також знаємо його бенефіціарів.
2. Policies: We have clear policies on all the types of KE that we undertake and we ensure they are understood by staff, students, collaborators and beneficiaries.	2. Політики: Ми маємо зрозумілі політики для усіх видів обміну знаннями, які наразі мають місце, та гарантуємо, що їх розуміють і сприймають персонал, студенти, партнери і бенефіціари.
3. Engagement: We have clear access points, engagement mechanisms and policies developed to suit the needs of a wide range of beneficiaries working with institutions as publicly funded bodies.	3. Залучення: Ми маємо прозорі точки доступу, механізми залучення та політики, розроблені так, щоб задовольнити потреби різних груп бенефіціарів.
4. Working effectively: We make sure that our partners and beneficiaries understand the ethical and charitable regulatory environments in which our institution operates and we take steps to maximise the benefit to them within that context.	4. Ефективність: Ми впевнені, що наші партнери і бенефіціари розуміють етичні принципи нашої інституції та наявне регуляторне середовище і вірять, що в існуючих умовах ми вживаємо заходів для максимізації користі для них.
5. Capacity building: We ensure that our staff and students are developed and trained appropriately to understand and undertake their roles and responsibilities in the delivery of successful KE.	5. Розвиток потенціалу: Ми забезпечуємо належний розвиток і підготовку нашого персоналу і студентів з тим, щоб вони розуміли та виконували свої ролі й обов'язки задля успішного здійснення обміну знаннями.
6. Recognition and rewards: We recognise the achievements of our staff and students who perform high-quality KE activities.	6. Визнання і винагорода: Ми відзначаємо успіхи персоналу і студентів, задіяних у процесах обміну знаннями.
7. Continuous improvement: We proactively strive to share best practice with our peers and have established processes for learning from this.	7. Постійне вдосконалення: Ми прагнемо ділитися кращими практиками і навчатися в колег, для чого налагодили відповідні процеси.
8. Evaluating success: We undertake regular institutional and collective monitoring and review of our strengthening KE performance using this concordat and through regional, national or international benchmarks to inform the development and execution of a programme of continuous improvement.	8. Оцінювання успіху: Ми регулярно проводимо інституційний моніторинг та аналізуємо ефективність діяльності з обміну знаннями, використовуючи цей конкордат та спираючись на регіональні, національні чи міжнародні орієнтири задля розроблення та впровадження заходів постійного вдосконалення.

Список використаних джерел

- Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 121. (дата звернення: 30.12.2019).
- Всесвітня конференція з вищої освіти 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).
- Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 140 – 154. (дата звернення: 30.12.2019).
- Academic Rep Website. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite>. (дата звернення: 30.12.2019).
- AdvanceHE. URL: <https://www.heacademy.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education in England. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Pages/knowledge-exchange-concordat-consultation.aspx>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. London, UCL Press, 2017. – 167 p.
- Guide for research users. URL: <https://www.ref.ac.uk/about/guide-for-research-users>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Huddersfield Students' Union. URL: <https://www.huddersfield.su>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Huddersfield University. URL: <https://www.hud.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef>. (дата звернення: 30.12.2019).
- REF impact. URL: <https://re.ukri.org/research/ref-impact>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Research England. URL: <https://re.ukri.org>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Students making change for students: a guide for academic reps. – Huddersfield Students' Union, 2019. (дата звернення: 30.12.2019).
- The complete university guide. URL: <https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/league-tables/university-and-subject-league-tables-methodology>. (дата звернення: 30.12.2019).
- The Teaching Excellence Framework (TEF). URL: [https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-\(tef\)](https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-(tef)). (дата звернення: 30.12.2019).
- The Tracker. URL: <https://www.huddersfield.su//repwebsite/tracker>. (дата звернення: 30.12.2019).
- The UK's Industrial Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/topical-events/the-uks-industrial-strategy>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. – 77 p. (дата звернення: 30.12.2019).
- UK Quality Code for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>. (дата звернення: 30.12.2019).
- Universities UK. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).
- University College London. URL: <https://www.ucl.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).
- University KE framework: Good practice in technology transfer. URL: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20180405115330/http://www.hefce.ac.uk/pubs/rereports/year/2016/ketech>. (дата звернення: 30.12.2019).
- What is the REF? URL: <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

What is the TEF? URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>.
(дата звернення: 30.12.2019).

What is the TEF? Results of the teaching excellence framework 2019. URL:
<https://www.timeshighereducation.com/student/blogs/what-tef-results-teaching-excellence-framework-2019>.
(дата звернення: 30.12.2019).

World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action 9 October 1998. URL:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 7. Вплив громадських організацій на політику якості вищої освіти: аналіз провідного зарубіжного та вітчизняного досвіду

*Катерина Трима,
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-5567-1387>*

Анотація

У розділі проаналізовано приклади впливу громадських організацій на вироблення та реалізацію політики забезпечення якості вищої освіти в університетах Великобританії, Німеччини, Греції та України. На основі аналізу звітів з моніторингу розвитку вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти та аналізу наукової літератури засвідчено тенденцію до посилення впливу громадських організацій на функціонування вищої освіти. Показано переваги використання засобів громадського контролю для забезпечення та моніторингу якості вищої освіти. Громадські організації, маючи відповідні повноваження та високий ступінь суспільної довіри, виступають альтернативним контролером, і таким чином врівноважують функції держави у сфері забезпечення якості вищої освіти. Така діяльність громадських організацій європейського, національного та локального рівнів і специфіка їх формування/функціонування через залучення представників громадськості сприяють зростанню лідерського потенціалу та впливу на забезпечення якості вищої освіти різних стейкхолдерів (студентів, викладачів, менеджменту ЗВО, роботодавців, представників місцевої громади тощо). Запропоновано оновлення термінологічного апарату та внесення змін у національний класифікатор громадських об'єднань.

Ключові слова: *вища освіта, громадська організація, стейкхолдер, якість вищої освіти, моніторинг.*

Актуальність. Вища освіта як соціальний інститут є необхідним елементом соціетального капіталу сучасної держави, який обумовлює соціально-економічний та соціокультурний розвиток. Особливість даного інституту полягає у можливості розповсюджувати нові знання, норми, способи діяльності, моделі поведінки та культурні цінності в суспільстві.

Сучасна політика у сфері вищої освіти країн, які входять до Європейського простору вищої освіти (далі ЄПВО), для забезпечення якості вищої освіти та її ефективності передбачає залучення до функціонування сфери вищої освіти різних стейкхолдерів: громадських організацій та асоціацій, роботодавців, місцеві громади, активних громадян тощо.

Термін «стейкхолдери» відповідно до «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти¹ (далі – ESG)» є таким: «Стейкхолдери – це учасники (суб'єкти) у межах закладу, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працедавці та зовнішні партнери закладу»².

Під терміном «громадянське об'єднання» розуміємо значення, надане у статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання»³: «Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»⁴.

Для дослідження ролі та підтвердження актуальності впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти звернемося до документів, в яких зафіксовано сучасний стан розвитку ЄПВО.

«Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education Area» (2018)⁵. У моніторинговому звіті зазначено, що у Європейському просторі вищої освіти забезпечення якості покладено у тому числі й на громадські організації: «There have been attempts by European higher education stakeholder civil organisations to

¹ ESG. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>.

² ESG. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>.

³ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

⁴ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

⁵ Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

define in the sphere of quality assurance ... and to explore how it could be implemented in higher education institutions)⁶.

«*Benchmarking Higher Education System Performance*» (2019)⁷. У частині даного звіту «Higher education and the wider social and economic context»⁸ зазначено, що вища освіта є частиною середовища, в якому вона існує, та має ключове значення для соціально-економічного розвитку, будучи пов'язаною з різними галузями та стейкхолдерами (by providing social and contributions to their communities, higher education is can help improve general well-being, and produce better social and health outcomes, cultural capital, urban and rural regeneration and environmental sustainability)⁹.

«*Education at a Glance 2019. OECD Indicators*» (2019)¹⁰. У звіті зазначено, що у ЄПВО забезпечення якості вищої освіти здійснюється на засадах розподіленої відповідальності спеціалізованими агентствами (shared responsibility with specialized agencies)¹¹.

«*Education and Training Monitor 2019*»¹² (2019). У звіті зазначено, що національні уряди орієнтовані на співпрацю з різними стейкхолдерами, серед яких громадські організації, церква, поліція тощо (authorities are currently developing an early warning mechanism that could help improve data collection and strengthen coordination between schools, inspectorates and other relevant institutions (social assistance, NGOs, the police, the church, etc.))¹³.

«*The shape of global higher education: international comparisons with Europe*» (2019)¹⁴. У звіті серед іншого наголошується на реформуванні вищої освіти через доступ різних стейкхолдерів до політик розвитку та забезпечення якості на основі вивчення національних кейсів (access of stakeholders to the process of policy development and quality assurance implementation)¹⁵.

«*Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency*» (2019)¹⁶. У моніторинговому звіті Світового банку щодо розвитку освіти України зазначено важливу роль, які відіграють стейкхолдери у процесах реформування, що у підсумку сприяє підвищенню суспільної довіри (the experience of other high-performing education reformers has shown that reform can succeed if it is backed by political will, broadly supported through engagement with stakeholders)¹⁷. Автори звіту радять використовувати потенціал і досвід різних стейкхолдерів при реформуванні вищої освіти в Україні (the Government can build on good practice examples from across the country, including those supported by partners, NGOs, and donor agencies)¹⁸.

Огляд вищезазначених документів дозволяє констатувати актуальність дослідження проблеми впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти.

⁶ Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

⁷ Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <http://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.html>.

⁸ Higher education and the wider social and economic context 2019. P.2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

⁹ Higher education and the wider social and economic context 2019. P.2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

¹⁰ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. P. 38. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

¹¹ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. P. 38. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

¹² European Commission. The Education and Training Monitor 2019. P.38. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_en.pdf.

¹³ European Commission. The Education and Training Monitor 2019. P. 64. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf>.

¹⁴ British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe 2019. P.28. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf

¹⁵ British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe 2019. P.38. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf.

¹⁶ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

¹⁷ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

¹⁸ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

Теоретичні основи впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти

Для визначення теоретичних основ впливу громадських організацій звернемося до аналізу сучасних наукових праць зарубіжних дослідників у сфері вищої освіти. S. Appe та D. Barragán у роботі «Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador»¹⁹ (2017) вивчають кейс Еквадору щодо залучення громадянського суспільства і громадських організацій до співпраці з університетами. Учені наголошують на тенденції до зростання ролі «недержавних акторів» у трикутнику «Університет – Громада – Громадська організація». Результатом є підвищення якості освітніх послуг, які надаються (strengthening the role of non-state actors in the University-Community-NGO triangle, which improves the environment in which education is provided, which has the effect of improving the quality of educational services ...)²⁰

I. Bleiklie, J. Enders, B. Lepori у роботі «Managing Universities: Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective»²¹ (2017) наголошують на зростанні ролі громадських організацій у процесах урядування в університетах, зокрема через участь у прийнятті рішень, вплив на модернізацію організаційних структур, контроль діяльності керівництва закладу вищої освіти²².

B. Gilfillan та A. Fee у роботі «Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy»²³(2017) досліджують механізми впливу неурядових організацій на функціонування закладів освіти, зокрема для впровадження змін і вирішення проблем місцевого характеру (NGO influence upon education institution to establishing and facilitating practices for the development of local areas)²⁴. До таких механізмів впливу серед іншого автори відносять діяльність спеціальних комітетів (participative committees)²⁵.

M. Vukasovic, J. Jungblut, M. Chou, M. Elken та P. Ravinet у роботі «Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond»²⁶ (2018) вивчають особливості взаємодії європейської академічної спільноти, викладачів, студентів, роботодавців, місцевих громад і неприбуткових організацій задля формування «суспільства знань» (the close relationship between European academic community, teachers, students, employers, local communities and non-profit organizations to establish the knowledge society)²⁷.

Аналіз вищезазначених зарубіжних наукових праць дозволяє стверджувати, що наукова дискусія з проблеми впливу стейкхолдерів на розвиток вищої освіти носить фрагментарний характер. Це, у свою чергу, актуалізує потребу здійснити системне дослідження процесу впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти.

Методологія вивчення впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти

Вибір країн Європи для аналізу процесів впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти здійснювався через призму цілого спектру факторів, серед яких такі:

- показники університетів країни у світових рейтингах;
- доступність інформації щодо діяльності громадських організацій і університетів;

¹⁹ Appe S., Barragán D. Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 2017. 27:4. P. 474.

²⁰ Appe S., Barragán D. Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 2017. 27:4. P. 475.

²¹ Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) 2017. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.

²² Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) 2017. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.

²³ Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1037. 1035-1049.

²⁴ Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1038.

²⁵ Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1038.

²⁶ Vukasovic M., Jungblut J., Chou M., Elken M., Ravinet P. Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.

²⁷ Vukasovic M., Jungblut J., Chou M., Elken M., Ravinet P. Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.

- приналежність громадських організацій до категорії/кластеру «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти». Для такої категорії/кластеру громадської організації нами було сформульовано визначення: «громадська освітня організація – це організації, чия діяльність дотична до вищої освіти та спрямована на захист і реалізацію інтересів членів даної організації та/чи загальносуспільних інтересів у сфері вищої освіти. Сфера діяльності громадських освітанських організацій включає моніторинг, розвиток та аудит якості вищої освіти»²⁸;
- можливість адаптації європейського досвіду до реалій функціонування українських закладів вищої освіти та громадських організацій на національному та інституціональному рівнях;

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в країнах Європи

Вибір британського досвіду пов'язаний з тим, що саме університети *Великої Британії* посідають лідерські позиції у міжнародних рейтингах. У Великій Британії підходи до забезпечення якості вищої освіти ґрунтуються на інституалізації даної сфери з дотриманням можливості для громадськості брати участь в даному процесі шляхом створення відповідних громадських організацій, серед яких, наприклад, розглянута *British Quality Assurance Agency*²⁹ та *Association of Commonwealth Universities*³⁰. Утім перелік громадських організацій, дотичних до моніторингу та оцінювання стандартів якості вищої освіти у Великій Британії, не вичерпується даними організаціями.

*National Union of Students*³¹ є громадською організацією, але особливості британської правової системи надають організації можливості мати дочірні структури, які проводять комерційну діяльність, наприклад, в сфері страхування студентів та організації стажувань. Серед декількох напрямів роботи є сектор «Вища освіта», члени якого працюють над покращенням вищої освіти. Частина роботи, яку робить організація, полягає у проведенні досліджень вищої освіти та позиціюванні себе як групи інтересів при обговоренні освітньої політики на національному рівні для покращення всіх аспектів освіти (*the Higher Education Zone works to improve the delivery of higher education. Part of their work is to produce research and influence policy discussion at a national level to improve all aspects of education*)³². Організація реалізує «Національне опитування студентів», на основі якого проводить інформаційну кампанію щодо якості освітніх послуг (*they also support course representatives, develop the National Student Survey and campaign to improve quality regulations as part of their work to improve the quality of delivery*)³³.

Отже, громадські організації, дотичні до сфери вищої освіти у Великій Британії, представляють об'єднання різних стейкхолдерів вищої освіти: від експертів та академічного персоналу до студентів.

Забезпечення якості освітніх послуг у вищій освіті в *Німеччині* здійснюється незалежними неурядовими агентствами, які відповідають за проведення процедур акредитації освітніх програм та працюють на некомерційній основі. Зараз функціонує 10 діючих агентств, які, в свою чергу, повинні бути акредитовані Німецькою радою з акредитації. Остання була створена провінціями ФРН для визначення стандартів процесів акредитації та забезпечення акредитації відповідно до надійних, прозорих і міжнародно прийнятих критеріїв³⁴.

Так функціонує *the Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programs (AQAS)*³⁵ - незалежна некомерційна організація, яка займається акредитацією закладів вищої освіти Німеччини (*In Germany, independent, non-governmental agencies are responsible for carrying out accreditation procedures of study programmes or HEI quality assurance systems*)³⁶. Німецьке законодавство дозволяє експертам Агентства отримувати заробітну плату за свою роботу. Організація, створена у 2002 р., об'єднує 80 членів організації, серед яких як ЗВО Німеччини, так й академічні організації (*It is supported by more than 80 member institutions,*

²⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

²⁹ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

³⁰ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

³¹ National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/>.

³² National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/en/who-we-are/how-we-work/higher-education/>.

³³ National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/en/who-we-are/how-we-work/higher-education/>.

³⁴ Germany Higher Education System. – URL: <https://www.euroeducation.net/prof/germanco.html>.

³⁵ Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.aqas.com>.

³⁶ Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.aqas.eu/>

both higher education institutions as well as academic associations)³⁷. Головний офіс організації знаходиться у Кельні, Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина.

Результатами роботи організації на сьогоднішній день є акредитація понад 3500 освітніх програм в університетах, включаючи численні програми за межами Німеччини. У січні 2009 року Німецька рада з акредитації надала дозвіл AQAS на акредитацію систем забезпечення якості закладів вищої освіти³⁸. Організація також присутня в реєстрі агенцій із забезпечення якості – European Quality Assurance Register in Higher Education (EQAR)³⁹.

Μελέτη στην Ελλάδα (Study in Greece, SiG)⁴⁰ є громадською організацією, яка діє в сфері неформальної освіти за підтримки Міністерства освіти Греції та є майданчиком для спілкування експертів і надання неформальних пропозицій щодо реалізації якості вищої освіти у грецьких ЗВО. Організація функціонує за рахунок членських внесків університетів і факультетів, викладачів і студентів, які є її членами. Μελέτη στην Ελλάδα представляє інтереси університетів і розповсюджує інформацію про їх діяльність і програми, які вони пропонують. Μελέτη στην Ελλάδα⁴¹ є неприбутковою організацією, яка зареєстрована у формі благодійного фонду. Організація проводить заходи, зорієнтовані на вдосконалення якості вищої освіти, зокрема експертне оцінювання та інституційний аудит.

Отже, громадські організацію активно залучаються до реалізації відповідальних процесів у вищій освіті, а саме оцінювання та акредитації.

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти: досвід України

В Україні також є приклади успішної співпраці неурядового сектору та закладів вищої освіти. Одним з найтриваліших та успішних кейсів на національному рівні можна вважати діяльність Спілки ректорів вищих навчальних закладів України⁴². Відповідно до Статуту Спілка ректорів є «добровільним, неприбутковим громадським об'єднанням, створеним в результаті вільного волевиявлення ректорів вищих навчальних закладів для задоволення та захисту своїх та очолюваних ними навчальних закладів, законних наукових, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів»⁴³.

У Статуті Спілки ректорів вищих навчальних закладів України⁴⁴ позначено мету та функції організації, серед яких: «... сприяння поліпшенню якості підготовки фахівців з вищою освітою, забезпечення автономії вищих навчальних закладів, координації вищих навчальних закладів України в навчальній, науковій, економічній, юридичній, гуманітарній і інших сферах діяльності, а також підвищення ролі вищих навчальних закладів у суспільному житті країни»⁴⁵. Таким чином, це Спілка ректорів безпосередньо залучена як громадська організація до процесів, які відбуваються у сфері забезпечення якості вищої освіти, зокрема удосконалення якості освітніх послуг, співпрацює з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти⁴⁶, розробляючи пропозиції до проектів документів, які готуються Національним агентством, зокрема, до проекту Положення про акредитацію освітніх програм⁴⁷.

У 2018 р. створено громадську організацію «Українська науково-дослідницька асоціація», яка відповідно до статуту є «неприбутковою громадською організацією, яка об'єднує наукових дослідників, на основі спільності їх професійної діяльності – пошуку, отримання та поширення нового знання, для досягнення мети та реалізації завдань, передбачених цим Статутом»⁴⁸. Основною метою Асоціації є захист прав та інтересів наукових дослідників України та сприяння розвитку сфери науки і вищої освіти України, а серед її завдань:

³⁷ Information on AQAS. URL: <https://web.archive.org/web/20131029200205/http://www.aqas.de/information-on-aqas/>.

³⁸ AQAS - Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes. URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=15>.

³⁹ European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.

⁴⁰ Ο σκοπός μας. URL: <https://el.studyingreece.edu.gr>.

⁴¹ Ο σκοπός μας. URL: <https://el.studyingreece.edu.gr>.

⁴² Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>

⁴³ Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>.

⁴⁴ Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>

⁴⁵ Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>

⁴⁶ Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>

⁴⁷ Спілка ректорів і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти домовилися про співпрацю. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-127-spilka-rektoriv-i-nacionalne-agentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vischoi-osviti-domovilisya-pro-spiivpracyu>

⁴⁸ ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>

«сприяти дотриманню науковими дослідниками загально визнаних стандартів професійної етики та високого рівня освіченості»⁴⁹. Створення даної організації є прикладом реалізації низової (місцевої) ініціативи представників академічного середовища.

Громадська організація «Українська асоціація студентів»⁵⁰ є незалежною добровільною неприбутковою організацією, що об'єднує здобувачів вищої освіти, інших осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, а також органи студентського самоврядування з метою захисту їх прав і представництва спільних інтересів на загальноукраїнському та міжнародному рівнях. Організація є членом European Students' Union (ESU)⁵¹, який об'єднує національні студентські спілки та надає студентам право приймати участь у моніторингу та забезпеченні якості вищої освіти. Представники Української асоціації студентів обрані членами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти⁵².

На рівні діяльності локальних громадських ініціатив, зазначимо, що ЗВО не публікують на відповідних сайтах інформацію про співпрацю з громадськими організаціями у сфері забезпечення якості вищої освіти, Закон України «Про вищу освіту» дозволяє участь представників громадськості та здобувачів вищої освіти у формуванні та забезпеченні політики якості освітніх послуг⁵³. Провідні заклади вищої освіти України, сайти яких було проаналізовано, Київський національний університет імені Тараса Шевченка⁵⁴, Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»⁵⁵, Львівський національний університет імені Івана Франка⁵⁶, Сумський державний університет⁵⁷, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна⁵⁸, не оприлюднюють інформацію про співпрацю з громадськими організаціями у сфері забезпечення якості вищої освіти. Утім, за допомогою методу інтерв'ювання з очільницею локальної ГО «Ліга політологів-міжнародників «Дипкорпус»⁵⁹, К. Чульською вдалося з'ясувати та описати механізм взаємодії студентів і викладачів щодо підвищення якості освітніх послуг. Організація об'єднує випускників різних років випуску за спеціальностями «Міжнародні відносини» та «Політологія» Маріупольського державного університету та проводить активну діяльність у сфері професійного розвитку студентів-міжнародників. Відповідно представники організації співпрацюють з кафедрами, виступаючи ініціаторами проведення різних заходів, від флеш-мобів до організації практик і літніх шкіл. Колишні випускники запрошуються на неформальні зустрічі з викладачами кафедр і менеджментом факультету, на яких висловлюють пропозиції щодо організації освітнього процесу та впровадження нових методів викладання та навчання тощо. Однак, самі студенти не виявляють ініціативу щодо запровадження нових підходів до освітнього процесу або більш актуальних (з точки зору студентів і випускників освітніх програм за цими спеціальностями) навчальних дисциплін.

Висновки

Здійснений аналіз сучасних політичних та аналітичних документів, наукових публікацій та конкретних кейсів, – прикладів впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти у ЄПВО та Україні, дозволяє зробити такі висновки:

1. Аналіз звітів з моніторингу розвитку вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти підтверджує актуальність дослідження проблеми впливу громадських організацій на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти.

⁴⁹ ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. – URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

⁵⁰ Українська асоціація студентів. – URL: <http://uas.ngo/home/pro-uas>.

⁵¹ European Students' Union. – URL: <https://www.esu-online.org/>

⁵² Склад Агентства. – URL: <https://naqa.gov.ua/%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b0/>.

⁵³ Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

⁵⁴ Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка – URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.html>.

⁵⁵ Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». – URL: <https://kpi.ua/regulations>.

⁵⁶ Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка – URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Proekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>.

⁵⁷ Офіційний веб-сайт Сумського державного університету. – URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2.

⁵⁸ Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна – URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>.

⁵⁹ ГО Ліга політологів-міжнародників «Дипкорпус». – URL: <https://dipcorpus.at.ua/>.

2. Аналіз впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти в країнах Європи свідчить про широкі повноваження громадських організацій у сфері вищої освіти та високий ступінь соціальної довіри до таких організацій.

3. Український досвід взаємодії громадських організацій з закладами вищої освіти підтверджує ефективність співпраці у сфері забезпечення якості вищої освіти.

4. Для дослідження взаємодії громадських організацій та закладів вищої освіти у сфері забезпечення та оцінювання якості доцільно використання терміну «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти» та внесення даної категорії/кластеру до Державного класифікатора громадських організацій України для кількісного аналізу організацій даного типу.

У результаті дослідження сформульовано особливості, гіпотези і тенденції щодо впливу громадських організацій на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти.

Особливості: взаємодія громадських організацій та закладів вищої освіти уможливило громадський контроль за забезпеченням якості вищої освіти; політика забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти визначається не лише діяльністю загальноєвропейських освітанських громадських організацій, основу яких складає Група Є4, а й національними громадськими організаціями.

Гіпотези: членство в освітанських організаціях сприятиме розвитку культури якості у закладах вищої освіти; діяльність експертних громадських організацій у сфері вищої освіти має більший ступінь суспільної довіри.

Тенденції: до розширення взаємодії закладів вищої освіти з громадськими організаціями щодо забезпечення якості вищої освіти; до посилення впливу національних і локальних громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти та в Україні.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%1%82>. (дата звернення: 30.12.2019).

ГО Ліга політологів-міжнародників «Дипкорпус». URL: <https://dipcorpus.at.ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Proekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/regulations>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Сумського державного університету. URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>. (дата звернення: 30.12.2019).

Склад Агентства. URL: <https://naqa.gov.ua/%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b0/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Спілка ректорів і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти домовилися про співпрацю. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-127-spilka-ректорiv-i-nacionalne-agentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vischoi-osviti-domovilisy-pro-spivpracyu>. (дата звернення: 30.12.2019).

Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>. (дата звернення: 30.12.2019).

Українська асоціація студентів. URL: <http://uas.ngo/home/prouas>. (дата звернення: 30.12.2019).

Agency for Quality Assurance. URL: www.aqas.com. (дата звернення: 30.12.2019).

Arpe S., Barragán D. Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 2017. 27:4. P. 472-486.

AQAS - Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes. URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=15>. (дата звернення: 30.12.2019).

Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <http://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe 2019. P.28. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>. (дата звернення: 30.12.2019).

Education at a Glance 2019. OECD Indicators. P. 38. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38. (дата звернення: 30.12.2019).

ESG 2015. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Commission. The Education and Training Monitor 2019. P.38. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_en.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/ю> (дата звернення: 30.12.2019).

Germany Higher Education System. URL: <https://www.euroeducation.net/prof/germanco.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1035-1049.

Higher education and the wider social and economic context 2019. P.2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2. (дата звернення: 30.12.2019).

Information on AQAS. URL: <https://web.archive.org/web/20131029200205/http://www.aqas.de/information-on-aqas/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) 2017. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>. (дата звернення: 30.12.2019).

National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Ο σκοπός μας. URL: <https://el.studyingreece.edu.gr>. (дата звернення: 30.12.2019).

Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>. (дата звернення: 30.12.2019).

Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Vukasovic M., Jungblut J., Chou M., Elken M., Ravinet P. Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond. (дата звернення: 30.12.2019).

Відомості про авторів

Воробйова Оксана Петрівна, кандидат наук з державного управління; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Дебич Марія Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Луговий Володимир Іларіонович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член і перший віце-президент НАПН України; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, *керівник авторського колективу, науковий редактор*;

Оржель Олена Юріївна, доктор наук з державного управління, доцент; завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Слюсаренко Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті та заступник директора Інституту вищої освіти НАПН України;

Таланова Жаннета Василівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи НЕО в Україні, *науковий редактор*;

Трима Катерина Андріївна, кандидат політичних наук; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України.

Препринт

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (Частина II)

Автори: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 14/3 від 27 грудня 2019 р.)*

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової